

adela mitrová

ROZHLASOVÁ TVORBA

Už dlhodobo má pôvodná rozhlasová dráma dominantnejšie postavenie než divadelná, televízna či filmová, a to nielen v zmysle kvantity, ale aj kvality. Kritickú situáciu v tejto oblasti potvrdil rok 2010. Kým Slovenský rozhlas premiéroval 14 slovenských rozhlasových hier, v divadlách to bolo 8 (z toho 5 pôvodných) a v Slovenskej televízii len jeden pôvodný rozprávkový film.

Slovenský rozhlas (SRO) vytvoril a uviedol v roku 2010 14 rozhlasových hier pre deti a mládež, z toho 1 pôvodný rozprávkový seriál (*Tajomná píšťala* Z. Križkovej a J. Raýmana), 2 klasické dramatizácie (*Gulko Bombulko* M. Ďuričkovej v dramatizácii Petra Palika a *Zakliata hora* P. Dobšínskeho v dramatizácii Evy Križkovej) a 11 pôvodných rozhlasových hier. Pôvod-

Dráma v dráme

Temporálne poznámky k pôvodnej dramatickej tvorbe pre deti a mládež 2010

ný rozprávkový seriál *Tajomná píšťala* (dramaturgia Z. Grečnárová, réžia R. Horňák) mal svoju premiéru ešte v roku 2009. V roku 2010 vznikli ďalšie 4 časti (2. – 5. časť). Zuzana Križková a Ján Raýman nadväzujú na populárnu líniu sci-fi, fantasy literatúry a filmovej tvorby. Vytvorili fantazijný svet „vodníkov“ a ľudí, s hlavnými postavami tínedžerov Aquabelly a Lukáša, ktorý sa o svojom vodníckom pôvode dozvedá až postupne. Zaujímavý príbeh je však miestami príliš komplikovaný (niektoré časti sa vyznačujú zdĺhavými dialógmi a monológmi, kompozične aj naratívne vyvážená je 4. časť Keď voda bola vodou). Na jednej strane sú zamlčané mnohé fabulačné súvislosti, ktorými autori dosiahli moment napätia a tajomstva, ale na druhej strane početné digresie a len naznačené súvislosti môžu poslucháča miasť a skôr odpútať pozornosť. Pôvodná hudba R. Žiarana pripomína hudobnú kulisu Pána prsteňov. Výborná je zvuková charakteristika dvoch svetov – monštruózneho, deštruktívneho Baróna a jeho sluhov a prírodného sveta vod-

níkov, rovnako tiež bohatý „filmový“ zvuk, vytvárajúci autentickú predstavu priestoru či dramatickej akcie. Nemožno sa však zbaviť dojmu, že postavy a situácie sú príliš podriadené autorskej konštrukcii. Vynára sa otázka: kto je adresátom seriálu? Seriál skôr zaujme menšie deti než tínedžerov, hoci posolstvo rozprávky je univerzálne: „Kto zvíťazí v zápase o záchranu sveta?“

Eva Križková napísala rozhlasovú rozprávkovú hru pre deti *Zelený klobúčik* (dramaturgia Z. Grečnárová, réžia J. Strnisková) na motívy poľskej ľudovej rozprávky. Veselý príbeh o líške, ktorú hrýzli blchy a ako sa ich zbaviť, jej poradí päť rozumov a šiesty figel, je vkomponovaný do situačného rámca v nákupnom stredisku, kde malej Agátke so zeleným klobúčikom číta rozprávku predavač v kníhkupectve. Žánrovo ide o komédiu, postavenú na slovných hrách, verbálnych gagoch a reťazení asociácií. Zaujímavému a vtipnému námetu chýba azda iba trochu umnejšie syntetizovanie jednoduchej fabuly a síce vynalievavých, ale občas zložitých slovných hier (abstraktnejšie pojmy a frázy).

Indiánskymi rozprávkami sa inšpirovala Júlia Pavlová pri písaní pôvodnej rozhlasovej rozprávkovej hry *Hakela s orlím perom* (dramaturgia Z. Grečnárová, réžia M. Kákoš). Nápaditá, kvalitne napísaná i zrealizovaná hra si zachováva ráz indiánskych rozprávok s dobrodružnou a mytologickou rovinou, ale je obohatená o komické prvky, napr. situácia a hlavne spôsob ochrany osady pred nebezpečenstvom. Hrdinom – záchrancom totiž nie je vznešený náčelník alebo syn náčelníka, ale paradoxne jednoduchý chlapec, sirota Hakela, ktorý pochádza z veľmi chudobných po-

merov. Hakela žije so starou mamou neďaleko osady a jeho hlavnou charakterovou črtou je bojovnosť. Práve on má podľa prorockého sna vykonať veľkú úlohu ochrániť osadu pred nebezpečným obrom – jedákom (alegória neúrody, hladu). Cesta sebaaprekonávania, ktorú Hakela uskutoční, je zároveň cestou vnútorného dozrievania hrdinu. Motivácia jeho konania však nie je priamo vznešená, ale veľmi pragmatická – získanie obživy. Za trest, že zjedol jediné jedlo, ktoré mali so starkou odložené, ho vyhnať do prémie zohnať zásoby jedla na celú zimu. Osadníkom teda chce pomôcť iba pod podmienkou, že mu za odmenu dajú jedlo. Paradoxne Hakela obra porazí figlom tak, že zistí, čoho sa obor najviac bojí. Hakela s orlím perom má dramaticko-epickú štruktúru, využíva rozprávača, ktorý posúva dej, ponúka dramatický opis jednotlivých situácií a uvádza dve základné dejové línie. V prvej polovici retarduje dej rozprávanie šamana o prehistórii kmeňa, z ktorého pochádza Hakela. Ďalším pozitívom rozprávkovej hry je vhodne zvolená hudba, striedme, no dramatotvorné a atmosférotvorné zvukové prostriedky. Z produkcie roku 2010 ide o jednu z veľmi kvalitných rozhlasových rozprávkových hier (ktorú podporila aj zvuková realizácia) s morálnym posolstvom o ceste k dospelosti prostredníctvom prekonania strachu a vykonania niečoho dôležitého – dobra pre iných.

S košickým rozhlasovým štúdiom má skúsenosti Marián Čekovský (v minulosti ako hudobný dramaturg), ktorý s ním v roku 2010 spolupracoval ako autor nápaditej scénickej hudby pri realizácii rozhlasovej hry pre deti Jany Šebeovej *Skrinka s dušičkami* (dramaturgia H. Rodová, réžia H. Makovic-

KATARÍNA ILKOVIČOVÁ / Dušan Dušek: Babka na rebríku

ká). Ide o nenaratívnu rozhlasovú hru s pesničkami, postavenú na verbálnom rozvíjaní situácií, slovných hrách a situačnom humore. Je montážou paratakticky radených dramatických situácií, pesničiek a básničiek, ktoré interpretuje „chór“ detí. Spájacím prvkom jednotlivých sekvencií je dvojica hlavných postáv Lily a Valentína, ktorá počas haloweenskej noci otvára skrinku skrývajúcu tajomstvá – rôzne dušičky (bábika a macko, maliar Duša, nočný duch Dúšik Podvankúšik). Zo vzájomnej komunikácie dvojice aj z komunikácie so síce fiktívnym, ale evidentne prítomným potenciálnym detským poslucháčom plynie atmosféra zaháňania strachu a nudy v jesennom počasí. Devízou tejto rozhlasovej hry je okrem spomínanej hudobnej zložky aj využitie detských interpretov (nielen v zborových, recitačných partoch, ale aj na autentické, presvedčivé stvárnenie postavy Dúšika Podvankúšika).

K premiérovým rozhlasovým hrám pre deti v roku 2010 z produkcie bratislavského rozhlasového štúdia patria ešte dramatizácia na motívy príbehu Tisíc a jednej noci **Aladinova zázračná lampa** od Ivora Gogála (dramaturgia Z. Grečnárová, réžia M. Lukáčová) a **Traja zhavranelí bratia** od Dany Gargulákovej na motívy rozprávky B. Němcovej (dramaturgia Z. Grečnárová, réžia M. Kákoš), obe v kvalitnej rozhlasovej realizácii.

Adriane Krúpovej realizovalo v 90. rokoch košické štúdio SRO viaceré rozhlasové hry pre dospelých (Diletant, Heda a i.). **Chlapec odvedľa** z roku 2010 (dramaturgia H. Rodová, réžia L. Tarbajovská) pokračuje v línii autorkiných intímne ladených, konverzačných rozhlasových hier, ale tentoraz určených mládeži. Dvaja gym-

nazisti, chlapec a dievča, sa ocitnú vymknutí v pivnici. V podstate banálny príbeh je zaujímavý tým, že autorka tematizuje zvukovosť sveta. Chlapec má nevšednú záľubu – je zberateľ zvukov, a tak sa prostredníctvom ich rozhovoru poslucháč ocitá na rôznych miestach a s ľuďmi, ktorých jeho mikrofón zachytil. Aj vďaka tomu je hra kompozične koncipovaná na parataktickom princípe, radení série monologických výpovedí vedľa seba, vložených do rámca dialógu dvoch mladých ľudí. Problematické sú niektoré dialógy „dvorenia“ už trochu vzdialené od jazyka dnešnej mládeže a niektoré motivicky nepravdepodobné situácie a „schválnosti“ (napr. starkina svedčenie o vraždách svojich manželov). Žánrovo hra osciluje medzi komornou, intímnou rozhlasovou hrou a tragikomédiou (trochu retardujúce sekvencie zvukových nahrávok „svedčenie“ starej panej vo vlaku, plukovníka a dievčatka z paneláka). Svižnejšia je línia vzťahu chlapca a dievčatka s pointovaním v závere (do pivnice ich oboch zamklo dievča, pretože chlapec sa jej páčil, a on vďaka tomu takmer nestihol konkurz v rádiu). Realizačne invenčný je nápad zaradenia autentických prejavov nehercov (starej ženy a muža) v expozícii a v záverečných „titulkoch“. Napriek istým výhradám patrí Chlapec odvedľa ku kvalitnejším rozhlasovým hrám (aj vďaka réžii a zvukovej realizácii), ktoré vznikli v roku 2010 v košickom štúdiu. Otvára aj vážny etický problém voyerstva súčasných médií, ktoré vedie až k exhibicionizmu divákov v snahe byť za každú cenu účinkujúcimi.

Tematizovanie médií, konkrétne rozhlasového média, sa objavilo aj v pôvodnej rozhlasovej hre pre mládež Kataríny Mišíkovej **Navždy spolu** (dra-

maturgia E. Tomajko, réžia J. Zaťko). Rámec totiž tvorí dialóg moderátorky a Michala v rozhlasovej talkshow. Michal je utiahnutý, apatický mladý muž a navonok absurdne žiada od moderátorky recept na špagety, pretože ho zabudol. Strata pamäti a hľadanie identity sú leitmotívom celého príbehu. Hoci problém, ktorý sa v hre rieši je podnetný, nemožno sa zbaviť dojmu, že je do značnej miery ovplyvnený efektnými námetmi napínavých seriálov (napr. cez jeho sentimentálne spracovanie). To by bolo možné akceptovať, keby prostriedky, ktoré zvolila autorka i realizátori boli súčasné, aby zaujali aj dnešnú mládež. Zvuková realizácia, žiaľ, nebola dosť invenčná – strih, rozhlasové džingle, ale aj prejav hercov bol akýsi neprirodzený a mnohé situácie najmä v prvej časti hry stereotypné až nudné. Navyše s postupným rozvíjaním deja narastajú vykonštruované náhody a schválnosti (fotka v novinách zo svadby, fotka z nehody, nehoda, pri ktorej zomrela Michalova manželka sa stala na ceste zo svadobného obradu, Michalova susedka Lucia je žena, ktorá v ten deň mala tiež autonehodu a jeho manželka si myslela, že je to jej sestra a pod.). Avšak zaujímavé je prelínanie absurdných a reálnych prvkov a zneistenie nielen hlavnej postavy, ale najmä poslucháča v tom, čo je realita a čo už nie, čo napokon vedie k pointe, že Michal po autonehode neprekonal kómu, ale je už po smrti. Čo aj ostatné „schválnostné“ motívy a nemotivovanosť konania postáv napokon dáva do „iného svetla“ a kontextu. Pripusťme, že pre realizátorov bolo náročné nájsť „kľúč“ k podaniu textu s uvedenou osciláciou medzi irealitou a realitou.

Smetiar Gregor Pavla Gejdoša (dramaturgia Z. Kapráliková, réžia

P. Gejdoš) je rozhlasová hra pre tínedžerov a mladších poslucháčov s environmentálnym posolstvom. Tematizovanie ochrany životného prostredia separovaním odpadu je poňaté v komickom „obleku“ s pesničkami rôznych hudobných žánrov (autora K. Mikulčíka). Treba oceniť prínos aktuálneho problému ako témy pôvodnej rozhlasovej hry, ale z umeleckého hľadiska má hra isté slabiny v jej kreovaní – napr. preverbalizované dialógy či absencia „silnejšej“, dramatickejšej zápletky. Z textového hľadiska didaktická hodnota v tejto rozhlasovej hre dominuje nad estetickou, isté vyváženie prináša hudobná zložka.

Rozhlasová hra pre mládež **Merylin z manéže** (dramaturgia H. Rodová, réžia P. Vilhan) čerpá z vlastných skúseností autorky Jany Wernerovej z cirkusovej „brandže“. Túto devízu a možnosť odokryť zákulisie málo známeho sveta sa však autorke nepodarilo využiť v dobrom zmysle slova, pravdepodobne aj kvôli menším skúsenostiam s literárnou tvorbou. V jej podaní vyznieva rozhlasová hra príliš plocho (po motivickej stránke aj zvukovej), prvoplánovo a neinvenčne. Motív rozhovoru reportérky v kaviarni s riaditeľkou cirkusu Karmen mal byť len rámcom a nie hrou samotnou. Napriek tomu, že občas v rozhovore vznikli aj retrospektívne dramatizované sekvencie (aj to prvá retrospekcia nastúpi až po 12 minútach rozhovoru), bolo ich príliš málo a navyše neboli zvolené nápadito, často iba redundantne opakovali to, čo postava Karmen predtým alebo následne potom verbalizovala v dialógu, resp. v monológu. A tak rozhlasová hra ostala len prvoplánovou konverzáciou medzi reportérkou a Karmen a príbeh o tom, ako sa dedí komediantský „kumšt“ z pokolenia na

JURAJ MARTIŠKA / Ondrej Sliacky: Zakliata hora

pokolenie, skĺzol do triviálneho príbehu o naivnom dievčati Merylin, ktoré túžbe byť slávnou obetovalo poctivosť aj plastické operácie (eticky problematický motív „predajnosti“ v rozhlasovej hre pre mládež).

Do série rozhlasových hier s mytologicko-fantazijnou tematikou možno zaradiť hru Marka Kupča **Krutohlav a Verena** (dramaturgia Z. Grečnárová, réžia J. Strnisková). V expozícii autor i režisérka pracujú s dramatickou skratkou a strihom, čím poslucháča dynamicky vovedú do príbehu, ktorý

čerpá z pohanských legiend. Podobu boja dobra so zlom tu má kresťanské verzus pohanské. Godur bráni svojej dcére Verene vo vzťahu so Slavobojom, pretože je kresťanom. Na úteku pred Godurom obaja skočia zo skaly. Slavoboj síce prežije, ale pristúpi na temnú dohodu so smrťou v podobe mýtickej postavy Svetlonosa, že ho zachráni, ak mu dovedie (teda zabije) veľa ľudí. Paradoxne však Slavoboj službou zlu slobodu stráca. Pokúšanie Svetlonosa a Slavobojovo zápasenie s pokušením, jeho podľahnutie a na-

ty piesní J. Uličiansky), ktorej pôvodná verzia inšpirovala Uličianskeho napísať príbeh o zázračnej hracej skrinke štyroch ročných období. Je preto prirodzené, že v rozprávkovej hre nechal vyniknúť hudbu ako primárny zdroj estetická (zaznie každá z častí Štyroch ročných období, aj ich piesňové úpravy). Výborne jej kontrovala vizuálna výtvarná zložka – najmä kostýmy v štýle klasicizmu navrhnuté Evou Farkašovou, ktoré korešpondovali s Vivaldiho dobou vzniku Štyroch ročných období. Pôsobili veľmi príťažlivo, atypicky škriatkovsky, skôr vznešene, kráľovsky rozprávkovo. Komický akcent v kostýmovaní bol prítomný iba u dvoch postáv: škriatka Freda (nočná košeľa a župan) a u negatívnej postavy, žaby Futury (potápačské plutvy). Režisér využil silnú stránku tejto výtvarnej zložky a niektoré scény ťažili vyslovene z efektu prekvapenia pri nástupe nádherné oblečených postáv a baletného zboru na scénu. Scéna (P. Andraško) nebola natoľko výpravná, ale striedma, no variabilná a vizuálne dostatočne podnetná na celkové umocnenie rozprávkovej atmosféry jednotlivých mizanscén. Ústredný scénický prvok tvorili otáčavé dvere (variabilne využívané v hereckých akciách, často na dosiahnutie komického efektu), ktoré zároveň slúžili ako zadný prospekt. Ďalšími scénografickými prvkami boli baldachýnová posteľ na kolieskach, plachta a projekcie snehových vločiek či kvetov. Syntetickou súčasťou predstavenia boli baletné pasáže v choreografii D. Dinkovej. Sumárne možno skonštatovať, že v inscenačnom tvare dominuje hudobno-výtvarné poňatie. Je otázne, či sa tak nedialo na úkor príbehu. Textová zložka mnohokrát ustúpila do úzadia, ale hoci je transformovaná väčšmi do hudobno-

výtvarnej podoby, rozprávka nebola chudobná na slovo. Pravdou však je, že samotný príbeh má síce ústredný dramatický konflikt (rosnička Futura ukradne hracu skrinku štyrom škriatkom a chce riadiť ročné obdobia podľa ľubovôle), ale ako je pre poetiku J. Uličianskeho príznačné, aj tento text je fabulačne jednoduchý, rozvíja jednu, ústrednú dejovú líniu a tenduje k resignovaniu na akčnosť príbehu. Preto v častiach rozprávkovej inscenácie, v ktorých chýbala dynamická akcia, prevzala hlavnú rolu hudba a výtvarno.¹

Podľa recenzentky bábkovej divadelnej tvorby Lenky Dzadíkovej Bratislavské bábkové divadlo (BBD) v roku 2010 premiérovalo priemerné až podpriemerné bábkové inscenácie. V jeho programe sa neobjavila žiadna pôvodná hra, ale dve dramatizácie „slovenskej literárnej klasiky“. V dramatizácii M. Babjaka a réžii A. Totikovej mali premiéru (22. 9. 2010) Rúfsove rozprávky. Inscenáciu, ktorá patrí do programu tzv. škôlkohier pre deti materských škôl od 3 rokov, tvoria tri rozprávky: **Koza rohatá a jež, Smrť kmotra a zázračný lekár a Čert slúži**. Sezónu 2009/2010 BBD uzatvorilo dramatizáciou Čin-Čin L. Podjavorinskej (dramatizácia M. Babjak, réžia D. Bajin). Ide o overený dramaturgický výber, nie veľmi objavný a podľa kritiky inscenácia zlyháva v každej divadelnej zložke.

Bábkové divadlo v Košiciach malo v roku 2010 tri premiéry, z toho jednu pôvodnú hru D. Slezáka **Čarodejníková dcéra**. Bábková hra pre najmenších napísaná na motívy rozpráv-

¹ Pozri Mitrová, A.: Môže za snehovú kalamitu v Košiciach Ján Uličiansky? Bibiana, roč. XVII/2010, č. 1, s. 53 – 57.

ky anglickej autorky Evelyn Sharpovej je o putovaní čarodejníckej dcéry Lilianny medzi ozajstnými rozprávkovými bytostami a takými, ktoré si vymyslí sama a ktoré naozaj ožijú.² Ide o obnovenú premiéru (24. 9. 2010), ktorú pôvodne režíroval P. Uher (obnovenú premiéru František Dolejší).

Bábkové divadlo Žilina uviedlo v roku 2010 dve nové inscenácie, tentoraz však žiadnu pôvodnú hru. V dramaturgii a réžii Petra Palika sa objavil v ich repertoári **Peter Pan** a **Popolvár**. Podľa hodnotenia L. Dzadíkovej oba tituly sú na vysokej úrovni v kontexte súčasných repertoárových inscenácií určených mladému publiku.

Staré divadlo Karola Spišáka v Nitre uvádza každoročne viacero inscenácií určených mládeži i deťom. Minulý rok ich bolo päť, z toho dve dramatizácie slovenských literárnych textov: fantasy knihy **Čintet** Daniela Pastirčáka v réžii Kamila Žišku a Prostonárodných slovenských povestí Pavla Dobšinského v dramatizácii a réžii Jakuba Nvotu s názvom **Žena, Pánboh, čertisko a 7 zakliatych** v podobe humornej populárnej inscenácie určenej deťom, ale pôžitok z nej majú aj, možno väčšími dospelí diváci, keďže text je uchopejný ako paródia na ľudové rozprávky s prvkami travestie.

Divadlo Andreja Bagara v Nitre uviedlo premiéru (4. 6. 2010) **Mátohy**, rozprávkovej hry na ľudové motívy v tematickej aj inscenačnej zložke od autora a režiséra viacerých invenčných diel v súčasnom slovenskom divadelnom kontexte Kamila Žišku, ktorý je zároveň spoluautorom hudby tejto vtipom sršiacej inscenácie.

Divadlo Jonáša Záborského v Prešove uviedlo v roku 2010 dve premiéry

činoherných inscenácií pre deti a mládež. Nie však pôvodných, ale prevzatých divadelných hier. Divadelnou adaptáciou je **Tajomný hrad v Karpatoch** (premiéra 19. 6. 2010) určený deťom a mládeži od 12 rokov. Až na originálnu kontaktnú postavu sprievodkyne na hrade, ktorá tvorí rámec a vtahuje divákov do diania na scéne, ide vcelku väčšmi o divadelnú kópiu filmovej verzie než o dramatizáciu textu J. Verna. Ďalším novým titulom sú **Traja tučníaci** nemeckého dramatika Ulricha Huba v preklade Z. Reveszovej a réžii Michala Náhlíka. Text inscenovalo v roku 2010 aj Bábkové divadlo na Rázcestí v Banskej Bystrici pod názvom **Traja tučníaci a potopa sveta** (réžia M. Pecko).

Bratislavské Divadlo LUDUS sa od svojho vzniku venuje tvorbe pre deti a mládež a tvorbe s mládežou. Do jeho pravidelného repertoáru patria nielen predstavenia pre deti a mládež, ale aj divadelno-edukačné projekty pre deti predškolského veku a divadelné workshopy, ako aj organizovanie festivalov. V roku 2010 vytvorilo inscenáciu **Popletená punčocha** (premiéra 17. 1. 2010), ktorú voľne na motívy A. Lindgrenovej napísali K. Žiška a M. Dacho, hudbu pripravil Kamil Mikulčík, scénu Miro a Jaro Daubrovci. V režijných rukách Kamila Žišku dáva nápaditá inscenácia dostatok priestoru detskej predstavivosti. Ako konštatuje recenzentka Tatiana Brederová³, po stránke výtvarnej aj jazykovej, s množstvom slovných hier a zvrátov, so značným autorským vkladom, ale so zachovaním známeho sveta Pippi a jej filozofie. Napriek tomu, že **Popletená punčocha** je v podstate voľ-

2 Pozri <http://www.bdke.sk/?page=program>

3 Viac na <http://www.theatre.sk/isrecenzie/24/97/FRNK-zBLNK-sPUNK-33/?cntnto1origid=97/>

nou dramatizáciou známej literárnej predlohy, je vďaka invenčnemu vkladu autorov scenára a režiséra inscenáciou, ktorá sa v roku 2010 originalitou a kvalitou vynímala medzi pôvodnými divadelnými novinkami pre deti a mládež.

Z bohatej škály súkromných divadiel spomeňme aspoň inšpiratívnu inscenáciu Divadla PIKI z Pezinka, ktoré začiatkom sezóny oslávilo 20 rokov existencie. V roku 2010 vytvorila divadelná dvojica Katarína Aulitsová – Ľubomír Piktora autorské predstavenie (autorka scenára K. Aulitsová), divadelný projekt **Elá hop do múzea**, ktorý recenzentka L. Dzadíková hodnotí veľmi vysoko: „Najnovší výtvor tejto tvorivej dvojice nie je inscenáciou, ale zdivadelnenou prehliadkou Múzea historických interiérov, ktoré sídli v Apponiho paláci v Bratislave. Je teda neprenositelne viazaný na dané priestory. Ide o etudy vložené do prehliadky múzea. Okrem netradičného výkladu o exponátoch a histórii priestoru je pridanou hodnotou hravý dejepis o uhorskej histórii za čias Márie Terézie hraný v súvislosti s danou muzeálnou miestnosťou... Divadelná prehliadka múzea s Divadlom PIKI je hravá, premyslená, bábkarská a pútavá. Zvýšená miera interaktivity nedovolí návštevníkom „vypnúť“ pozornosť. Suchým faktom dodalo PIKI hravosť, historickým osobnostiam ľudský rozmer. Pre deti bude takáto návšteva múzea zážitkom, ktorý ich neodradí ani od divadla, ani od návštevy múzea. Naopak, vzbudí v nich záujem o ďalšie spoznávanie.“⁴

TELEVÍZNA TVORBA

Jediný príspevok za rok 2010 do pôvodnej televíznej dramatickej tvorby pre deti a mládež sa objavil na obrazovkách koncom roka. Slovenská televízia uviedla na Vianoce (24. 12. 2010) premiéru pôvodnej rozprávkového hry **Orest z rodu čarodejníkov**. Autorkou scenára je Magdaléna Glasnerová, dramaturgičkou Halka Marčeková a réžie sa ujal Branislav Mišík. Filmová rozprávková hra vznikla s podporou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky. V dlhodobom stagnujúcom období v oblasti pôvodnej filmovej dramatickej tvorby pre deti sa objavila rozprávka, ktorá má ambíciu osloviť širšie publikum, a tak ostáva dúfať, že nebola len ojedinelým dielom, s ktorým je možné uspokojiť sa po kvalitatívnej i kvantitatívnej stránke.

Orest, čarodejnicky učeň, zachráni princeznú Radenu pred zákernou čarodejníčkou Fatou. Fata chce získať nesmrteľnosť, a preto berie život mladým dievčatám, aby dosiahla hranicu života v mladej sile. Film má všetky atribúty rozprávok: hrdina musí vykonať náročnú cestu (obetu), aby zachránil a získal princeznú, ale taktiež klasickú rozprávkovú triádu – 3 čarovné predmety pomôžu premôcť zlú čarodejníčku, no najväčšou silou a hodnotou je ľudská láska. Do rozprávkových postáv boli vhodne typovo vybratí herci (vrátane protagonistov), ale až na vedľajšie postavy vedmy Dary a Orestovho starého otca vyznievajú dosť plocho. Silnou stránkou tejto filmovej rozprávky je vizuálnosť. Kostýmy Ľubice Jarabkovej, ako aj interiéry a nádherné exteriéry (architekt Daniel Šichman), v ktorých sa dej odohráva (napr. hrad Likava, Červený kameň, Tatranský národný park a i.),

4 Pozri recenziu L. Dzadíkovej Hravé dejiny na webstránke: <http://www.theatre.sk/isrecenzie/518/97/Hrave-dejiny/?cntntorid=97/>

ponúkajú autentický, bohatý farebný rozprávkový priestor. Vizuálnu stránku rozprávky, na ktorú vsadili realizátori, obohacuje kvalitná kamera (Peter Kelíšek) – emocionálne pôsobiace obrazy a filmové efekty, napr. premena čarodejníka Oresta na holúbka, scéna zápasu Oresta a Sirény pod vodou (niektoré majú len prvoplánový vizuálny efekt, ale iné aj symbolickú hodnotu). Jazyková rovina (najmä dialógy) občas za vizuálnou zaostáva, najmä v prvej polovici rozprávky. Celkovo však ide o kompozične vyvážené dielo, tvorivo využívajúce dramatickú skratku a strih. Kreovanie deja a zápletiak je „remeselne“ dobré, hoci v prvej polovici priveľmi konvenčné až stereotypné. Až v druhej časti sa diváci môžu dočkať prekvapivých, originálnejších momentov. V kontexte súčasnej filmovej tvorby je Orest z rodu čarodejníkov vcelku kvalitný, tradične poňatý rozprávkový film inšpirovaný klasickými ľudovými rozprávkami.

Napriek niekoľkým publicisticko-náučným a zábavným reláciám pre deti

a mládež súčasná pôvodná dramatická tvorba na obrazovkách televízií absentuje. A tak s očakávaním prijímame fakt, že v roku 2011 STV samostatne alebo v koprodukcii plánuje vytvoriť a odvysielať viacero filmov a seriálov pre deti a mládež: už premiérované filmové dielo *Aj kone sa chcú hrať* (dramatgia M. Glasnerová, scenár R. Brat, réžia Jozef Banyák), ďalej rodinnú rozprávku *Kováč z podlesia* autora a režiséra Pavla Gobla. Z animovaných filmov sa chystá 14-dielne pokračovanie rozprávky *Jurošík* a celovečerný animovaný fantasy film *Deti Aporveru*. Verme, že nasledujúce obdobie by mohlo znamenať znovuzrodenie pôvodnej filmovej a televíznej dramatickej tvorby pre deti a mládež.

Hádam nie je zveličené sumárne konštatovanie, že rok 2010 len potvrdil alarmujúci stav pôvodnej dramatickej tvorby pre deti a mládež. Solídne zastúpenie a kvalitu si aj naďalej uchováva pôvodná rozhlasová dramatická.

Jubilujúci Peter Čačko

Bezkonkurenčné množstvo prekladov uvedených v Slovníku slovenských spisovateľov pre deti a mládež je dostatočným dôvodom na to, aby revue Bibiana, orgán Slovenskej sekcie IBBY, čo najsrdečnejšie zablahoželala Petrovi Čačkovi k jeho sedemdesiatim piatim narodeninám. Slovenská sekcia IBBY má však na to ešte ďalší dôvod. Bol to totiž jubilant, ktorý v 90. rokoch vyvinul enormné úsilie pri jej zakladaní, pričom ako dvojnásobný člen Exekutívy IBBY sa zaslúžil o jej začlenenie do medzinárodných aktivít. Tretím, temer osobným dôvodom nášho blahoželania je fakt, že ak revue Bibiana vychádza doteraz, je to i zásluha bývalého riaditeľa BIBIANY, medzinárodného domu umenia pre deti, Petra Čačka.

(os)

ján beňo

Prešov i pred Prešovom

(Dni detskej knihy 2011)

Najstarší údaj týkajúci sa divadelného predstavenia v Prešove sa nachádza v účtovnej knihe z roku 1518. Podľa neho mesto vyplatilo jeden florén riaditeľovi školy Vavrincovi Wolfovi za to, že odohral so žiakmi Plautovu komédiu.

Začiatky knižnej kultúry sa podľa Marcely Doménovej z autorského kolektívu knihy *Spríevodca po historickej Prešove* dajú klásť do 13. storočia. Pravda, takúto nadsadenú knižnú kultúru predstavujú sprvu len niekoľko knihy administratívne, právne a náboženské. Neskoršie údaje o tom, ako sa knihy sústreďovali, sú zo 16. a začiatku 17. storočia. Súpis kníh z farského kostola z roku 1553 hovorí o 78 knihách (roku 1606 tam už bolo 175 zväzkov). Storočia leteli, až doleteli ku koncu 20. storočia, keď Knižnica P. O. Hviezdoslava mesta Prešov a hlavne Detská knižnica Slniečko organizovali v spolupráci s bratislavskou BIBIANOU a Slovenskou sekciou IBBY Dni detskej knihy.

Kronikár sa ich, žiaľ, nemohol zúčastniť, a tak druhé Dni detskej knihy v Prešove (12. – 14. apríla t. r.) s prvými porovnávať nemôže. Môže však zaznamenať, že sa ich zúčastnilo 19 slovenských spisovateľov a spisovateľiek, 1 autor z Čiech, 1 prekladateľka, 5 ilustrátorov a 1 redaktorka časopisu pre deti. S predsedníčkou Slovenskej sekcie IBBY Timoteou Vráblovou sa ich na besedách so žiakmi a študentmi zúčastňovalo teda 28 a týchto besied – okrem Prešova a Prešovského okresu aj v Sabinove a v Košiciach – bolo do štyridsať. Je to podľa všetkého rekord v doterajšej histórii Dní detskej knihy.

REKAPITULÁCIA SKÚSENOSTÍ

Najvyšší počet, ako vieme, nemusi vždy znamenať aj najväčšiu efektívnosť. Kronikár a jeho dlhoroční súputníci, ktorých jadro pre ich vek a neviazanosť na pracovný pomer dávnejšie nazval v Bibiane rezervistami, majú za sebou stovky besied s detskými čitateľmi, poločitateľmi i nečitateľmi. Skúsenosť vraví, pravda, komu ako, lebo nie

každý sa vždy vie odosobniť napríklad od toho, aký úspech zožal, keď dvaja-traja žiaci vedeli povedať tri názvy jeho kníh, pričom nebola možnosť aspoň trochu sa porozprávať s deťmi a s ich učiteľkou o tom, ako je to v ich triede s čítaním, či žiaci vedia prečítať aj hodnotiť, mať svoj názor. Vie sa aj to, že pri takom množstve besied prakticky iba na území jedného okresu nikto nemôže čakať samé potešujúce konštatovania, lebo nijaký okres nedisponuje tridsiatimi základnými a dvomi-tromi vyššími školami, kde by sa dala zabezpečiť kvalitná príprava besied. Takáto príprava je nemysliteľná tam, kde chýbajú aktívne skupinky detí, pre ktoré je čítanie dlhodobejšou záľubou i osobnou potrebou.

Kronikár dostal chuť rekapitulovať

svoje i ďalšie skúsenosti o Dňoch detskej knihy od roku 2000. Hneď v tomto roku sa v Košiciach právom konštatovalo, že sú hlavným mestom živej detskej literatúry na Slovensku. A že knižnice, knihovníčky a učiteľky slovenčiny sú pre autorov tejto literatúry „*nitkou, na ktorej visíme*“. Košice sa dostali tak vysoko hlavne zásluhou svojich vtedajších knižníc pre mládež na základných školách. Na pätnástich takýchto školách sme na besedách poznali, ako sa dá dosiahnuť, že až osemdesiat percent žiakov si požičiava a číta knihy zo svojej školskej knižnice. To zdvihlo aj úroveň besied. Najväčší úspech medzi deťmi mal Ján Navrátil. Deti zo žiackej knižnice na Bruselskej ulici mu nosili darčeky aj do hotelovej izby. Jeden chlapec mu napísal venovanie: *“Vela*

Číta celé Slovensko

lásky a šťastia, aby vás miloval aj ten najmenší obláčik.“

Komárno roku 2002 pripravilo slušné biobibliografické letáky pre žiakov s potrebnými údajmi o autoroch. Keď však na radnici za prítomnosti širšieho obecnstva predstavovali všetkých dvanástich najvýznamnejších zástupiteľov mesta, o prítomných spisovateľoch nepadlo ani slovo. V Leviciach o rok neskôr kronikár s Mariannou Grznárovou mal dobrú besedu, ktorú viedla učiteľka matematiky. Tam vzniklo aj písomné konštatovanie, že dnešné deti treba najmä baviť, ako to robí Gabriela Futová, pani Rawlingová a Július Satinský. A že autor zaspávaný na besede najmä stereotypnými otázkami musí vedieť aj bleskovo hodnotiť, kto naozaj niečo čítal a pozná a kto sa pýta len rutinérsky, aby nestála reč...

„Na milom severe“ čiže v Dolnom Kubíne v roku 2004 cestujúcich z nášho autobusu čakalo impozantné privítanie s detským programom. Na javisku divadelnej sály veľký panel oznamoval, kto na Oravu prišiel, a deti potom ako nosiči písmen skladali mená jednotlivých autorov a vyvolávali ich do popredia k stolu.

Vo Vranove roku 2006 sme dostali pekný literárny zborník vranovských detí. Spokojní boli Július Balco, Štefan Kasarda i Jozef Pavlovič, výhrady k svojim besedám mali Ján Navrátil (*„Beseda na osemročnom gymnáziu bola absolútne všeobecná. Žiaci nepoznali ani mňa, ani moju tvorbu.“*) a Ivan Szabó (*„Rád chodím na besedy s čitateľmi svojich kníh, je však trápne, keď ich nepoznajú a zaujíma ich predovšetkým moja persona“*). Vznikol tu aj problém autora, ktorý poslal do knižnice niekoľko exemplárov svojej najnovšej knihy, aby sa včas do-

stali do školy, kde ho budú delegovať na besedu – a tam nedostali nič, balík ostal v knižnici.

Kronikár zdvihol prst nad klesajúcim počtom knižných titulov pre jedennásť a viacročných a nad tým, že beseda, ktorá nespraví aspoň krôčik k zvýšeniu záujmu o knihu, je beseda jalová a v podstate je len do počtu.

V Prievidzi v roku 2007 vzniklo označenie autorov, ktorí chodia na Dni detskej knihy, ako spisovateľských misiónárov detského čítania. Július Balco objavil vynikajúcu slovenčinárku v obci Koš a kronikár výnimočnú školskú triedu na Školskej ulici v Handlovej.

Roku 2008 sa kronikár dostal aj na besedu v Kysuckej Nesluši. Pozoruhodné na nej nebolo len to, že sa na nej zúčastnil aj starosta obce, ale takisto bystré a inteligentné ôsmačky, ktoré múdro hovorili o autorovom Chlapcovi... a kládli kultivované otázky o všeličom, čo súviselo s literatúrou. V ankete, ktorú kronikár robil, jeden spisovateľ chválil učiteľov, jeho kolegyňa bola nespokojná s tým, akí sú nekultúrni. Toňa Révayová sa priznala, že si zvykla nosiť na besedy trištyri svoje knihy, nech deti a ich učiteľky vidia, čo napísala. Triezvo uvažujúci Ivan Szabó pripomenul, že korene viacerých otázok na besedách treba hľadať v záujmoch a spôsoboch, ktoré propaguje bulvár. A tiež skúsenosť, že autor sa snaží medzi odpoveďami na rozličné otázky hovoriť aspoň trochu o svojich knihách, ich obsahu a charaktere.

CARAFFA A HVIEZDOSLAV

Vrátime sa k Prešovu, mestu aj jednému z jeho paradoxov, ktorý hovorí o tom, ako ten, čo sa v histórii stal

Július Balco a jeho čitatelia

malým a zdecimovaným a musel si kupovať to, čo mu predtým právoplatne patrilo, zostal historicky významným a v určitej podobe prežil i nepriazeň poslednej doby a pôsobí dnes ďalej. Reč je o evanjelickom kolégiu, o jednom z najvýznamnejších školských ústavov v slovenskej histórii. O jeho založení sa rozhodlo na zasadnutí hornouhorských protestantských stavov v Košiciach 18. novembra 1665. O dva roky sa v desaťtriednom gymnáziu s kurzom teológie a filozofie začalo vyučovanie a onedlho vďaka významným pedagógom a moderným vyučovacím metódam sa plánovalo premeniť ho na evanjelickú univerzitu. Lenže už o šesť rokov školu najprv obsadilo vojsko a potom si v budove kolégia zriadili svoju rezidenciu jezuiti. Kolégium bolo zrušené, profesori museli opustiť mesto. Roku 1682 sa jeho činnosť za politicky priaznivejších

okolností obnovila, ale iba na štyri roky. Potom prišli smutne známe Prešovské jatky, keď mimoriadny súd pod vedením krutého cisárskeho generála Caraffu odsúdil na smrť 24 evanjelických mešťanov z Prešova i bližšieho a vzdialenejšieho okolia.

Na obsadenie Prešova cisárskym vojskom roku 1710 evanjelici zase doplatili a jezuiti sa pýšili budovou kolégia až do zrušenia svojho rádu roku 1773. Evanjelici sa nevzdávali, s pomocou cisára Jozefa II. si budovu kolégia dokázali kúpiť v dražbe spolu s Chrámom svätej Trojice za 6000 zlatých. Od roku 1785 sa datuje postupný dlhoročný vzostup školy. V polovici 19. storočia sa stala jednou z najvýznamnejších vyšších škôl v celom Uhorsku. Študovali na nej M. M. Hodža, Jonáš Záborský, Lajos Kossuth a ďalšie významné osobnosti. O málo neskôr aj P. O. Hviezdoslav a Koloman Banšell,

vedúce osobnosti študentskej literárnej spoločnosti a iniciátori významného literárneho zborníka *Napred* (1871).

Hoci po vzniku Československej republiky ostalo z kolégia len osemtriedne gymnázium, toto si udržalo vysokú úroveň. Po roku 1950 sa budova evanjelického kolégia stala majetkom štátu. Nachádzali sa v nej rozličné inštitúcie a postupne chátrala až do roku 1992. Cirkev nezabudla na svoje školské tradície a svoje gymnázium znovu obnovila s nemalými finančnými nákladmi.

Prečo o tomto píšem?

Pretože to je doklad, ako sa v histórii malý a prenasledovaný národ vedel

nevzdávať vzdelávania svojej mládeže, znovu a znovu dvíhal hlavu, pretože vzdelanosť patrila k jeho atribútom. Prieskum v šesťdesiatich štátoch sveta nedávno ukázal, že Slovensko sa nemá veľmi čím pýšiť vo viacerých ukazovateľoch vzdelanosti vrátane čitateľskej gramotnosti. Máme čo doháňať, a pokiaľ ide o cieľavedomosť a rozumné spravovanie školstva, takisto zaostávame. Spisovatelia organizovaní v Slovenskej sekcii IBBY od 80. rokov minulého storočia nechodia na besedy vždy do iného okresu v rámci Dní detskej knihy preto, aby sa prevetrali a zabávali. Chodia za svojimi čitateľmi i nečitateľmi najmä preto, aby ich presviedčali o dôležitosti čítania a o tom,

Namiesto vinša

*Nestorom odbornej reflexie literatúry pre deti a mládež je nielen vďaka svojmu veku. Je ním hlavne zásluhou skutočnosti, že po Jánovi Poliakovi, Zlatkovi Klátikovi a Júliusovi Nogem spolu s Jánom Kopálom preniesol odbornú garanciu literatúry pre deti a mládež do jej modernej vývinovej fázy. Napriek tomu, že v čase normalizačných represii v 70. rokoch, ktoré zasiahli i do jeho osobného a profesijného života, musel odísť z banskobystrickej pedagogickej fakulty, práve v druhej polovici 70. rokov a potom v nasledujúcom desaťročí za psychicky traumatizujúcich podmienok dokázal jedinečným spôsobom konštituovať vedecký výskum literatúry pre deti a mládež. Mravne nezlomený, odmietajúci akýkoľvek kompromis s vtedajšou mocou, zameral svoj výskum na literatúru faktu. Výsledok, ktorý dosiahol, bol vzhľadom na podmienky, v ktorých sa tak stalo, obdivuhodný. Nešlo totiž len o inventarizáciu či popularizáciu žánru, s ktorým si dovtedajšia veda nedokázala dať rady. Originálnosť jeho záujmu spočívala v tom, že žáner dokázal konvertovať na systém a systém zas ukotviť v presnej teoretickej sústave. Metódou analýzy faktu či presnejšie vzájomnej kolerácie faktu a jeho literárnej podoby, ktorá ho priviedla k inštalácii pojmu faktotvorba, dokázal vypracovať vierohodný, funkčný systém s jeho konštitutívnymi modulmi, ktorý literatúre faktu zabezpečil legítimnú existenciu medzi ostatnými literárnymi systémami a jej tvorcovi postavenie literárnovedného nestora. A to už v čase, keď ho od tohtoročného jubilea delilo pár desaťročí. Reč bola o **prof. PhDr. Milanovi Jurčovi, CSc.**, ktorý sa pred osemdesiatimi rokmi 4. apríla 1931 narodil vo Východnej.*

O. SLIACKY

že nestačí iba vedieť čítať, ale usilovať sa napísanému i porozumieť.

VĎAKA ZA SOLIVAR

Prešovskí organizátori pripravili pre svojich hostí po besedách zaujímavý program. Hneď v prvý deň po príchode čakala na jednu skupinu výpravy návšteva ateliéru Ivany Pančákovovej v Základnej umeleckej škole na Októbrovej ulici. Tam sme sa oboznámili s arteterapiou (výtvornou terapiou). Naša liečba umením spočívala aj v tom, že sme podľa ľubovôle chvíľu kreslili, a tak vyjadrovali, čo vraj v našom organizme je. Druhá skupina, v ktorej boli všetci výtvarníci a mladšia spisovateľská časť výpravy, mala program športový. Kto vyhral veľký futbalový turnaj o prešovskú knihomolu na Kúpeľnej ulici sa kronikárovi nepodarilo zistiť.

Odpoludnie druhého dňa patrilo Solivaru.

Táto od roku 1971 miestna časť Prešova je už štyridsať rokov národnou kultúrnou pamiatkou. Samotná technická pamiatka, rozsiahly komplex na ťažbu soli z vody soľou nasýtenej a v 16. storočí krátko aj na ťažbu kamennej soli v prvej soľnej bani na území Slovenska, pozostáva z viacerých častí. Patrí k nim mohutný drevený gápel, zásobníky soľanky, varňa a sklad solí, klopačka a ďalšie objekty. Vyjdeme najprv hore na kopec do budovy gápla, ktorý sa nachádza nad šachtou Leopold. Obdivujeme silný štvoramenný gápel, ktorý až do roku 1894 otáčali štyri páry konských záprahov. Veľký navijací bubon mal ťažné lano, ktoré viedlo ku kladkostroju nad ústím šachty, a ním sa vyťahovala soľanka vo veľkých 5 až 7 hektolitrových kožených

mechoch. Táto slaná voda sa odvádzala z budovy gápla žlabom do zásobníkov. Týchto dnes drevených nádrží s celkovým obsahom vyše desať a pol hektolitrov bolo osem. Z nich pritekala soľanka do varne a po jej predhrievaní a potom po päťhodinovom varení sa mohla vyberať kryštalická soľ. Tú dávali po odkvapkaní a vysušení do rozsiahleho skladu, ktorý je dnes v dlhodobej rekonštrukcii po požiari v roku 1986. Klopačka, hlásna a strážna veža s cibulovitou strechou, bola zrekonštruovaná v rokoch 1967 – 69.

Kto by nebol spokojný z exkurziou, keď si môže všade vliezť, všetko ohmatať, všetkého sa dotknúť a všetko vidieť počas kvalitného výkladu, konštuje kronikár.

Na dôkladnejšie poznanie mesta Prešov by bolo treba vari aj päť Dní detskej knihy. Historická Dolná brána, Horná brána, Florianova brána, Bašta, Bastion. Sedem palácov – Rákociho, Klobušickovcov, Sentandrášioho, Pulskovcov, palác Sirmaiov, Justičný, gréckokatolícky biskupský. Impozantný Dóm svätého Mikuláša a najmenej tucet ďalších kostolov, chrámov a náboženských objektov šiestich cirkví pôsobiach v Prešove. Tajomné štyri krypty pod kostolmi (kronikár vyčítal, že v krypte evanjelického Chrámu Svätej Trojice je pochovaný aj jeho menovec jezuita Paulus Beňo, ktorý zomrel v marci 1771).

Prešovský Čierny orol je objekt skutočne historický. V tomto pôvodnom hostinci na východnej strane terajšej Hlavnej ulice sa v roku 1667 slávnostne otváralo nové evanjelické kolégium. V roku 1799 tu boli ubytovaní dôstojníci generála Suworovova, ktorý tiahol s vojskom na pomoc rakúskej armáde proti Napoleonovi. Roku 1806 v hostinci privítali ruské vojsko, ktoré vie-

dol generál Kutuzov, knieža zo Smolenska.

KDE ZOSTALI „DOJMY HOSTÍ“?

Od začiatku 19. storočia sa Čierny orol čoraz častejšie využíval na kultúrne účely. V roku 1833 postavili vo dvore prvú divadelnú budovu pre nemeckú spoločnosť. A 13. apríla roku, v ktorom žijeme, sa Čierny orol stal miestom, kde sa konal *„slávnostný večer s hosťami festivalu, program spojený s talkshow a vyhlásením ankety Zlatá ryбка 2010, hudobný hosť – divadlo Drak, uvádza Egon Tomajko“*.

Odkedy sú Dni detskej knihy festival? A aké zábavné podujatie? Vyhlásenie Zlatej rybky kronikár, prirodzene, berie, no sledujúc dianie na javisku pociťuje rastúcu nespokojnosť.

Prišli sme sem ako misionári detského čítania, už v Prievdzi padol tento názov, ale tu v Prešove mu chýba „spätná väzba“. Čo si pod ňou predstavuje kronikár? Keď vlani písal v Bibiane o Dňoch detskej knihy v Rožňave Ivan Szabó, zaznamenal aj takéto vyjadrenie Ladislava Švihrana: *„Knižniční pracovníci nástojili, aby sme povedali niečo aj o negatívnych skúsenostiach“*. Gabriela Futová vtedy odpovedala: *„Páčila sa mi beseda počas slávnostného večera a hlavne to, že pani riaditeľku Ivetu Kyseľovú zaujímali dojmy hostí na prípadné vylepšenie ďalších podujatí.“*

Dojmy hostí, čiže spätnú väzbu, v ktorej sa organizátori i širšia verejnosť mohli dozvedieť postrehy, poznania a pripomienky hlavných aktérov besied, sme v Prešove nezažili. Zábavný program doplnený moderátorským kvázizabávaním obecnstva a manipuláciou so spisovateľmi, z ktorých

rých sa viacerí ani nedostali na javisko, pripravil Dni detskej knihy v Prešove o ich užitočnú a potrebnú koncovku. Bez nej je toto podujatie zbavené bezprostrednej reflexie. V úsilí o netradičné sa stratila užitočná tradícia, ktorá si nikdy nenárokuje byť jediným a najviac času si nárokovujúcim programovým bodom záveru.

Kronikár napríklad ani o jednej z besied, ktoré absolvoval s predsedníčkou Slovenskej sekcie IBBY pani Timoteou Vráblovou nemôže povedať, že by jej úroveň bola uspokojivá. Ak sú žiaci pripravení len tak, že sa prečíta úryvček z poviedky a na otázku chlapec nevie povedať nič, pretože ju vari ani nečítal, je to beseda veľmi formálna. Treba ju zachraňovať – a to sa v podstate dialo tak, že literárna vedkyňa a spisovateľ pred žiackym publikom interpretovali raz tú, inokedy onú poviedku, aby ju deťom priblížili a vysvetlili.

Verejnosť si aj v prešovskom regióne prostredníctvom ľudí, ktorým je literatúra blízka, uvedomuje, že *„Svetla máme dosť, ale menej čítame“*. Taký je názov glosy Mgr. Jána Oravca uverejnenej v aprílovom čísle mesačníka Veľkošarišan. Píše tiež o zisťovaní čitateľskej gramotnosti žiakov a študentov v Európskej únii, pri ktorom sa hlavný dôraz *„kladie na čítanie s porozumením a orientáciou v texte“*, a že výsledky Slovenska nie sú dôvodom k spokojnosti.

Spisovatelia na besedách žnú do značnej miery iba výsledky školskej, knižničnej, rodičovskej a inej práce. Sú však zvláštnym barometrom, ktorý vie poväčšine hodnoverne odpovedať nielen žiakom, ale aj ostatným zainteresovaným, ak sa ho, pravda, pýtajú...

viera ■ anoškinová

Krásna jar, leto, jeseň a zima 2010

Hodnotenie najkrajších detských kníh jari, leta, jesene a zimy za rok 2010 nebolo jednoduché. Opäť bolo prihlásené veľké množstvo kníh, avšak ich kvalita nie vždy spĺňala kritériá, ktoré sú pre túto súťaž určujúce. A tými sú vysoká estetická kvalita a prínos, ktorý z toho plynie pre detského čitateľa. Je potrebné si uvedomiť, že mladý čitateľ, keď číta knihu dnes, berie si ju aj do budúcnosti – je ňou formovaný a ovplyvňovaný, učí sa z nej, pamätá si ju a udržiava v sebe. Práve preto sú knihy pre deti a mládež dôležité. Dokonca dôležitejšie než knihy pre dospelých.

Skôr ako pristúpim k jednotlivým oceneným knihám, predstavím členov výtvarnej poroty – sú to Martin Kellenberger, maliar, tvorca animovaných filmov, grafik, pedagóg a v neposlednom rade ilustrátor; Juraj Žembera, výtvarný teoretik, básnik, v súčasnosti učiteľ na Základnej umeleckej škole v Trnave a Viera Anoškinová, vedúca sekretariátu BIB. Táto porota vybrala ako najkrajšiu detskú knihu jari prózu

Traja nebojsovia a duch Miguel od Jaroslavy Blažkovej z vydavateľstva Q111, ktorú ilustrovala **Veronika Cabadajová** (1980). Jej ilustrácie dopĺňajú text a svojou výraznou farebnosťou umocňujú zážitok z jeho vnímania.

Z letnej kolekcie porota vybrala dva tituly: prvým je kniha *Osmijanko sa vracia* od Kristy Bendovej z vydavateľstva Buvik s ilustráciami **Boženy Plocháňovej** (1921). Božena Plocháňová bola jednou z prvých žien, ktorá sa profesionálne venovala kreslenému humoru a karikatúre, avšak dominantou jej tvorby bola ilustrácia pre deti. Jej ilustrácie dodnes nestratili nič zo svojej originality. Oslovujú aj dnešné deti, čo je v tejto knihe umocnené ešte modernou typografiou Svetozára Mydla. Druhou ocenenou knihou je próza *Muflón Ancijáš a jeho spanilá jazda* od Branislava Jobusa z produkcie vydavateľstva Slovart, ktorú ilustroval **Igor Derevenec** (1974). Jeho ilustrácie sú expresívne, akčné a dynamicke. Používa sýtu farebnosť, jeho figúry sú štylizované a zasadené do geografického prostredia krajiny, v ktorej sa príbeh odohráva, čím obohacuje

Denisa Doričová, Kveta Dašková, Daniel Brunovský a Juraj Martiška

jú text. Práve týmto prístupom k ilustrácii určite osloví detského čitateľa.

Za najkrajšie knihy jesene bolo vybraných päť kníh. Ilustrátor **Peter Uchnár** (1970) ilustroval knihu Sary Nui *Tonino a pieskový šaško* z vydavateľstva Perfekt. Ilustrátorské kvality Petra Uchnára sú nespochybniteľné, o čom svedčí množstvo cien, ktoré dostal. Jeho ilustrácie si stále zachovávajú vysokú kvalitatívnu úroveň, detailnú prepracovanosť kresby a kultivovanú farebnosť. Peter Uchnár je aj spoluautorom ilustrácií knihy *Ako začať zbierať známky* tiež z vydavateľstva Perfekt. Ďalšími ilustrátormi tejto publikácie sú Namiko Uchnárová a Ladislav Jakubčo. Výtvarná porota na tejto knihe oceniла jej celkové vizuálne spracovanie, ako aj obohatenie o rôzne hry, ktoré sa nenásilným spôsobom snažia pri-

tiahnuť deti k zbieraniu známok, čo bolo kedysi obľúbeným detským koníčkom. Ocenenou knihou jesene sa stali aj *Povesti o slovenských hradoch* od Štefana Moravčíka z Vydavateľstva Matice slovenskej s ilustráciami **Dany Moravčíkovej** (1974). Jej ilustrácie sú veľmi jemné a krehké a presne vystihujú atmosféru jednotlivých príbehov. Použitie historických pohľadov na slovenské hrady je pre mladého čitateľa veľmi prínosné. Z produkcie Matice slovenskej je aj knižka Jozefa Horáka *Slovenské povesti III* s ilustráciami **Zuzany Bočkayovej-Brunckovej** (1984). Jej ilustrácie majú hutný, zemitý kolor, ale využíva aj čiernobielu ilustráciu, ktorá dotvára celkový charakter ocenennej knihy. Poslednou ocenenou knihou jesennej kolekcie je publikácia Valentína Šefčíka *Basta fidli* z vyda-

vateľstva Q111 s ilustráciami **Miroslava Cipára** (1935). Cipár patrí ku klasi-
kom modernej ilustrácie pre deti. Jeho
postavy vždy stvárňujú konkrétny prí-
beh a, samozrejme, je tu všadeprítom-
ná situačná komika a humor.

V zimnej kolekcii boli ocenené dve
knihy. Prvou je básnická zbierka Ma-
riána Hatalu *Kratochvíle pre väčšie
deti a menších dospelých* z vydava-
teľstva SPN – Mladé letá s ilustrácia-
mi **Luba Gumana** (1964). Jeho ilustrá-
cie, kde sú hlavnými hrdinami zvieratá
a hmyz, vynikajúco vystihujú atmosfé-
ru celej knihy, takže by sa dalo po-
vedať, že je jej čiastočným spoluau-
torom. Typická je preňho výrazná fa-
rebnosť v kombinácii s perokresbou.
Poslednou ocenenou knihou je kniž-
ka *Prekrásny Janko* s ilustráciami **Al-
bína Brunovského** (1935), ktorú vyda-

lo vydavateľstvo VIRVAR. Táto kniha
dostala ocenenie za svoju mimoriad-
nu výtvarnú kvalitu. Kniha je ilustro-
vaná umelcovými grafickými listami.
Tieto grafické listy vznikali priamo na
žiadosť Karola Plicku, ktorý rozpráv-
ky zozbieral. Päť z nich súvisí s prvou
Plickovou knihou, ostatné boli inšpi-
rované rozprávkovými motívmi tých-
to príbehov.

Čo dodať na záver? Som veľmi ra-
da, že sa medzi ilustrátormi objavu-
je stále viac predstaviteľov nastupu-
júcej generácie ilustrátorov. Sú veľmi
progresívni, využívajú vo veľkej mie-
re moderné technológie. Ocenenie
ich tvorby bude azda pre nich moti-
váciou, aby sa aj naďalej venovali ilus-
trácii detských kníh.

Peter Uchnár s dcérou Namiko

beata panáková

O snoch v ľudskom svete

Najlepšie knihy 2010

Porota v zložení prof. PhDr. Ondrej Sliacky, CSc., Mgr. Timotea Vráblová, PhD. a PhDr. Beata Panáková, PhD. sa rozhodla v záujme zachovania hodnoty ceny za jarnú sezónu cenu za Najlepšiu knihu neudelieť.

Cenu Najlepšia kniha leta porota udelila knihe **Jána Milčáka Jakub s veľkými ušami**, ktorá vyšla vo vydavateľstve Modrý Peter. Príbeh Jakub s veľkými ušami je fantastický v oboch významoch tohto slova. Priamo prekypuje fantáziou, hýri úžasnými nápadmi, zabáva vtipom a očaruje krásou. Pripomína pôvabný rokokový obraz. Aj keď každé podobné prirovnanie pokrivkáva, môže pomôcť v skratke priblížiť atmosféru tohto originálneho textu, jeho sviežosť a krehký, trochu tajomný šarm. Môžeme do neho vstúpiť ako do obrazu prežiarčeného zvláštnym mihotavým svet-

lom a rozihranými polotieňmi. V prvom pláne sa striedavo ocitá starý zámok a zámocký park, moderný činžiak s uniformnými bytmi, snová krajina so zrkadlovým jazerom a okrídlenými koníkmi. V týchto umne komponovaných výjavoch sa voľne pohybujú protagonisti: vrana Florentanka, ktorej sa na zobáku kľžu okuliare a z krídiel sa jej sype popol, gróf Amilházy, bielovlasý fantóm ľahučký ako pierko, ktorý sa necháva unášať vetrom, pôvabná Veronika, ktorá sa oddane stará o zámok a jeho hostí a neprekvapia ju žiadne čudáctva a čary, ušatý panelákový chlapec Jakub, ktorý neznáša čiapky a maslové rožky a pritom túži po priateľstve a sníva o lietaní, no a čiernokňažnícko-škriatkovsko-klaunovská trojica, Kopíšik, Ameník, Lopášik, ktorí sú vždy náchylní škriepiť sa pre malichernosti a vždy ochotní pomôcť pri vážnych problémoch.

Ako sa toto všetko a ešte celý rad ďalších parádnych detailov podarilo

autorovi Jánovi Milčákovi namaľovať jeho povestne úspornými prostriedkami? To je tajomstvo, ktorého odhaľovanie tvorí súčasť pôžitku z čítania tohto čarovného textu. Rôznym čitateľom ponúka rôzne radosti – od potešenia z pekného obrazu až po pasiu z hry s dôvtipným hlavolamom.

Cena jesennej sezóny patrí knihe **Ivy Procházkovej Päť minút pred večerou** z vydavateľstva Q 111.

Ak som si dovoľila pripodobniť Milčakov text k rokokovému obrazu, text Ivy Procházkovej zvädza k prirovnaniu so striedmou eleganciou moder-

ny. Ide o realistické rozprávanie, tzv. príbeh zo života – a príbeh so životodarnou silou. Čo môže byť bežnejšie, ako keď sa doma otec zhovára s dcérou, kým matka pripravuje večeru? Čo môže byť úžasnejšie ako dcérin najobľúbenejší príbeh o tom, ako sa rodičia zoznámili, ako sa im narodilo bábätko a z neho je dnes zvedavé a rozumné dievčatko Babeta?

Rodičia sa stali Babetinými rodičmi tak, že mladý poštár sa zamiloval do mladej opustenej slečny, ktorá čakala dieťaťko. Babeta sa narodila tak, že nevidela. V rozprávaní sa znova navracia

Ján Milčák a jeho gratulanti

Daniel Brunovský, zakladateľ vydavateľstva VirVar, Iva Kadlečíková a prezidentka Slovenskej sekcie IBBY Timotea Vráblová

svet „videný“ slepým dieťaťom, dotváraný jeho predstavivosťou. Osy sú príšery s ostrými zubami, dažďové kvapky majú krátke košielky a holé zadočky, v poštových schránkach spávajú hrôzostrašné draky... A potom sa stal zázrak. Vďaka vydarenej operácii Babetta začala vidieť. Naozajstný zázrak. Zázračný ako sen alebo rozprávka a skutočný ako život. Babetin príbeh nie je smutný. Je vážny, a pritom nepostráda humor. Je dojímavý, no nesentimentálny, hlboko etický, avšak nie moralizátorský. Nepredostiera okázalo veľké slová, hovorí jednoducho o samozrejmej láske a добрôte. Tá samozrejmá ani v najmenšom neznižuje ich hodnotu. Naopak, zvyšuje ich na normu – byť láskavý a dobrý je predsa normálne. Staví lásku a dobro na

piedestál každodenných, čiže samozrejmych ľudských potrieb, akými sú chlieb, voda a vzduch.

V oblúku Babetinho rozprávania sa projektuje jej minulosť a budúcnosť, jej fyzická a morálna situácia. Tento exemplárny príbeh hovorí na veľkej, priam minimalistickej ploche o spôsobe, akým sa vytvára naše vnímanie seba samých v ľudskom svete. Je to príbeh, ktorý si prečítate jedným dychom a s radosťou aj vďaka výbornému prekladu Zuzany Stanislavovej.

Zima priniesla dvojité úrodu dobrých kníh. Najlepšími knihami sezóny sa stal Noe na úteku z vydavateľstva Slovart a Prekrásny Janko z vydavateľstva VirVar.

Noe na úteku je rozprávkový príbeh írskoho spisovateľa **Johna Boynea**, ur-

čený najmenším čitateľom rovnakej vekovej kategórie ako knižky Jána Milčáka a Ivy Procházkovej. John Boyne je autorom svetoznámeho detského bestselleru, preloženého do štyridsiatich jazykov aj sfilmovaného, románu z obdobia holokaustu *Chlapec v pásikavej pyžame*. Po štyroch rokoch, počas ktorých vydal dva historické romány pre dospelých, sa znova vracia k detskej literatúre príbehom prežiarovým hravosťou a vtipom, aj keď ani tu nepopiera svoju autorskú afinitu k „temným“, tragickým témam.

Príbeh o detskom úteku z domu sa začína ako hra a veselé dobrodružstvo. V priebehu rozprávania sa postupne dozvedáme, že chlapec sa snaží uniknúť pred traumatizujúcou situáciou, s ktorou sa nedokáže vyrovať. Blížiaci sa smrť milovanej matky prepadne osemročného Noema ako pohroma. Dočasnú archu nachádza v podivuhodnom dome tajomného rezbára a výrobcu bábok. Noe na úteku je v podstate klasický a nadčasový príbeh o odchode a návrate, o putovaní a vnútornom dozrievaní, podaný v postmodernom štýle. Autor sa so svojimi protagonistami s detskou ľahkosťou voľne pohybuje v ireálnom priestore a čase, úplne slobodne narába s motívami a postavami známych literárnych diel a zasadzuje ich do nových kontextov. Pramenným textom mu je najmä Collodiho *Pinocchio*.

Na začiatku cesty zmätený a bezradný chlapec chce byť predovšetkým niekde inde a niekým iným. Rozprávanie majstra rezbára (ktorý je zároveň bábkarom a bývalou bábkou) rozohráva z pestrých úlomkov poskladaný jedinečný životný príbeh, sprostredkováva dieťaťu nadčasovú, v každej generácii sa opakujúcu ľudskú skúsenosť. Dáva mu útechu a porozume-

nie. Takto paralelne, priam psychodramatickým spôsobom autor vytvára svojim čitateľom priestor na identifikáciu aj na slobodné uvažovanie, ukazuje im cestu možného porozumenia.

Boyneov originálny, veselo-smutný, zábavno-vážny, poeticko-dramatický, naivne prostý a duchaplnými surrealistickými nápadmi vyšperkovaný príbeh je postmoderným pendantom veľkých iníciačných príbehov.

Kniha vyšla ani nie rok po vyjdení originálu v slovenskom preklade Aleny Redlingerovej. Rozhodne stojí za prečítanie a za úvahu o novom boyneovskom spôsobe písania pre deti.

Prekrásny Janko je krásna kniha klasického kalibru. Na prvej strane je skromne uvedené: rozprávky rumunských Slovákov rozprával Karol Valíček, zapísal Karol Plicka, upravila Iva Kadlečíková. Na posledných siedmich stranách je doslov, ukážka pôvodného rozprávaného textu v šarišskom nárečí a jeho literárneho prepisu aj faksimile Plickovho listu. Medzitým štyridsaťdva rozprávok. Známych, povedomých aj neznámych. To, že sa nám zachovali a že sa nám dostávajú do rúk v takejto podobe, je zásluhou rozprávača s fenomenálnou pamäťou, etnografa s neobyčajnou erudíciou a nadšením, literátky s výnimočným citom pre text – pre morfológiu rozprávky, ľudový jazyk a štruktúru rozprávania – a tiež s trpezlivosťou, s akou roky pracovala s rozsiahlym materiálom, vyberala motívy, ukladala slová, vybrusovala vety... A k tomu boli ešte všetci títo vzácni ľudia obdarení talentom a šťastím, že sa stretli.

„A tak bolo, nebolo, lebo keby nebolo bývalo, nebolo by sa spomínalo...“

Žiť tu a teraz

S Bibiánou Hlebovou

o mostoch medzi nimi a nami

sa zhováral

Ondrej Sliacky

Už stáročia žijeme vedľa seba, národ a rómska etnická komunita, dve kultúry, a predsa sme si cudzí. Oddeluje nás pomyselný múr vlastných tradícií, predsudkov, no predovšetkým neochoty či neschopnosti akceptovať, poznať toho druhého. V takejto situácii je predovšetkým nevyhnutné, aby majoritná časť spoločnosti rezignovala na svoje doterajšie metódy „riešenia“ rómskej otázky a pokúsila sa rómsku inakosť riešiť inak, z inej pozície, ako to robia politici či rôzne spoločensko-občianske združenia. Mám na mysli spôsob, ktorým sa už dlhší čas prezentuje doc. PaedDr. Bibiána Hlebová, PhD., a ktorý spočíva v objavovaní rómskej identity. Bez poznania rómskej DNA, aspoň sa tak domnievam, nemáme šancu predísť spoločenskej katastrofe, do ktorej rómsky problém skôr či neskôr prerastie. Ak sa vlastne už tak nestalo.

■ Pani docentka, práve som dočítal vašu publikáciu **Rómska identita (ro-**

mipen) v rómskych rozprávkach (*paramisa*). Zaujala ma hneď z niekoľkých dôvodov. Kým začneme o nich hovoriť, dovoľte mi otázku: Vy ste Cigánka?

A čo keby som bola? Prekážalo by vám to? Touto otázkou ste mi pripomenuli mojich prvých rómskych žiakov, ktorí sa ma hneď na prvej vyučovacej hodine opýtali: „Pani učiteľka, a vy ste naša?“ „Samozrejme, že som vaša!“ odpovedala som. Až neskôr som si uvedomila, že ich otázku som nepochopila správne. Žiakov zaujímal, či patríam k nim ako Rómka, no ja som ich svojou odpoveďou utvrdzovala v tom, že som ich učiteľka.

Nie, ja nie som Rómka. Dokonca ani neovládám rómsky jazyk. Ale nepovažujem to za hendikep, pre ktorý by som sa nemohla zaujímať o Rómov a ich literatúru publikovanú v slovenskom alebo slovensko-rómskom jazyku.

■ Ak som sa vás spýtal, či ste Cigánka, vonkoncom som nesmeroval tam, kam vy svojou nasledovnou otázkou. Spýtal som sa vás to preto, že som chcel

mať jasno hneď na začiatku nášho rozhovoru, či rómsku identitu reflektujete z rómskej, a teda autentickej pozície a či z pozície majoritnej kultúry. Ale inak ma k tejto otázke naviedla i vaša fotografia... krajšiu Carmen som ešte nevidel. Takže keď sme si vyjasnili, že vy nie ste Cigánka a ja nie som členom žiadnej pospolitosti, môžeme sa zhovárať ďalej. Okrem predsedu SNS, ktorý vytrvalo nazýva slovenských Rómov Cigánmi, teda tak, ako sme ich tu stáročia, čo medzi nami žijú, volali, v posledných desaťročiach sa presadzuje názov Rómovia. Budeme sa v tomto rozhovore baviť o Rómoch alebo o Cigánoch? Mimochodom, aká je etymológia slova Róm, Rómovia?

Uprednostnila by som označenie Róm – Rómovia (hoci týmto novším pomenovaním sa podľa môjho názoru vôbec nemenia ich podstatné antropologické a etnické znaky). A vysvetlím aj prečo. Pomenovaniu Cigán sa u nás v minulosti pripisoval skôr podradný a hanlivý význam než označenie príslušníkov konkrétnej národnostnej skupiny. Dokonca to upravovala aj vtedajšia vyhláška ministerstva vnútra č. 18/1940, v ktorej, citujem, „pod Cigánom má sa rozumieť podľa §9 nariadenia s pomocou zákona č. 130/1940 Sb. z. iba ten príslušník cigánskej rasy, pochádzajúci z nej po oboch rodičoch, ktorý žije životom kočovným alebo usadlým síce, avšak sa vyhýba práci.“ Aj v akademickej spisbe bol Cigán „slabý robotník, lenivý, nestály, neporiadny a nedisciplinovaný,“ ba dokonca Cigánov považovali za „páriov v polodivokom stave, podobnom zvieracemu životu“. Novšie pomenovanie Róm a s ním súvisiace akceptovanie rómskej národnosti, rómskych symbolov a kodifikácie rómskeho jazyka vzniklo oveľa neskôr na základe uznesenia Medziná-

rodnej únie Rómov (International Romani Union) a Organizácie Spojených národov z roku 1977, ktoré bolo u nás legislatívne potvrdené až začiatkom 90. rokov 20. storočia. Dovtedy sa pomenovania Róm, rómsky nevyskytovali ani v slovenských jazykovedných slovníkoch, objavili sa až v roku 1990 po ich kodifikácii Jazykovedným ústavom Ľudovíta Štúra v Bratislave.

A aká je etymológia pojmu Róm? Podľa historikov je pomenovanie ROM etnické meno, ktoré súvisí s označením rozšírenej indickej kasty (džátí) DOM, a preto sa indickí predkovia Rómov nazývajú DOM-ovia. V indoeurópskej jazykovej skupine sa vývojom písmeno D transformovalo na písmeno R, a preto hovoríme o Rómoch. V súčasnosti je etnonym Róm akceptované vo väčšine európskych krajín aj na Balkáne, kde dokonca aj v rómskom jazyku a jeho dialektoch existuje slovo Rom (vo význame muž, manžel; ženská forma je Romňi – vo význame žena, manželka).

■ Čo vás, vysokoškolskú učiteľku, orientujúcu sa na slovenskú literatúru a jej didakticko-metodickú projekciu, priviedlo k záujmu o rómske etnikum? Bol to podnet osobný, profesionálny či spoločenský?

Prv než som sa stala vysokoškolskou učiteľkou, pôsobím na Katedre komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, bola som učiteľkou slovenského jazyka a literatúry na základnej škole, kde bolo veľa rómskych žiakov. Cestu k nim som si už vtedy hľadala cez rozprávky, najprv slovenské, neskôr aj rómske, lebo tie poskytovali veľa možností na motiváciu rómskych i nerómskych žiakov k učeniu. Osvedčená metodika práce s rómskym literárnym textom ma priviedla k hlb-

šiemu záujmu o skúmanie rómskeho fenoménu v literatúre pre deti a mládež od rómskych i nerómskych autorov, ktorému sa v súčasnosti venujem, a to tak z hľadiska literárnovedného, ako i pedagogicko-didaktického. Veľmi ma teší, že v tomto smere v rámci didaktiky predmetu dokážem viesť svojich študentov k spoznávaniu inakosti Rómov bez predsudkov, ale aj inšpirovať rómskych študentov k posilňovaniu svojej sebaidentifikácie k vlastnému etniku prostredníctvom literárneho textu.

■ Kým prejdeme na rómsku rozprávku, ktorá sa stala predmetom vášho výskumu, chcel by som sa spýtať, ako vy vidíte stav súžitia majoritnej a rómskej spoločnosti na súčasnom Slovensku. Je podľa vás tento stav normálny, krízový, či alarmujúci? Ako ho riešiť – mŕmi, asimiláciou, getami či rezerváciami, sociálnymi zásahmi a korekciami, internátnymi školami – alebo dajako inak?

Na základnej škole som učila v časoch, keď pre rómskych žiakov platil tzv. celodenný výchovný systém. Rómski žiaci boli v škole celý deň – doobeda sa učili v triede a poobede v školskom klube, mali zabezpečenú celodennú stravu a tiež si osvojovali hygienické návyky. Výučba rómskych žiakov síce prebiehala v oddelených triedach, ale rómski žiaci s výborným prospechom boli automaticky zaradovaní do tried s nerómskymi žiakmi. Bolo to výhodné a užitočné pre rómskych i nerómskych žiakov. V rómskych triedach mohol učiteľ zohľadniť problémy žiakov, ktorí pochádzali zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia, prispôbiť im metódy a formy práce. V nerómskych triedach so začlenenými výbornými rómskymi žiakmi mohol učiteľ flexibilnejšie rozvíjať ich vedomosti

a talent. V ostatných školských a mimoškolských aktivitách participovali spoločne rómski a nerómski žiaci, nebol s tým nijaký problém. Mohla by som to nazvať pozitívnou segregáciou rómskych žiakov, ktorá sa v praxi osvedčila, lebo zohľadňovala výborných, ale aj slabšie prospievajúcich žiakov. Som toho názoru, že problémy, ktoré vyplývajú z vašich otázok, sa viac dotýkajú dospelých než detí. Presvedčila som sa totiž o tom, že v školskom prostredí deti nevnímajú bariéry medzi sebou tak vyhrotene a alarmujúco. Možno aj preto, že v škole sú vedené k tomu, aby sa navzájom akceptovali, čo už veľmi neplatí v ich každodennom živote medzi dospelými, kde spolužitie majoritnej spoločnosti a rómskej minoritnej skupiny predstavuje skutočne závažný problém. Obávam sa, že vidina lepších vzťahov medzi nimi je „v rukách“ novej generácie na oboch stranách, za výchovu ktorej nesieme zodpovednosť všetci – rodičia i učitelia.

■ Podľa môjho názoru základnou podmienkou riešenia rómskej otázky či problému je poznanie rómskej mentality. Vlastne to je to, čo ma na vašej práci, dokonca ešte predtým, než som ju začal študovať, zaujalo. Bez poznania rómskej identity je totiž každý náš vstup na rómske teritórium dopredu odsúdený na neúspech. A čo my vieme o Rómoch? Absolútne nič. Akurát, že sú neprispôsobiví, s kriminálnymi sklonmi. Televízie nás dennodenne krmia správami o tom, že ten a ten Róm potiahol starenku zo záhradky kilo mrkvy, no že tu gadžovia rozkradli celé Slovensko, sa už hovoriť nepatrí. A tá obscénnosť; dvaja-traja rómski starostovia majú problém s prečítaním oficiálneho nástupného textu, pričom každý, aj ten najúbohejší Róm, ovláda náš jazyk. Skúsme sa

však my s Rómami dohovoriť po róm-sky. Ale dosť, nechal som sa vyprovokovať mediálnou demagógiou! Napokon, rád by som sa počul, keby mne tlupa malých Cigánov vyplienila záhradu. Nadával by som na gadžov, čo cez nebankovky ožobráčili desaťtisíce Slovákov, alebo na dve-tri usoplené rómske chlapčiská? Ale vráťme sa na začiatok, k rómskej identite. Vo svojej publikácii ju odkrývate cez rómsku rozprávku, ktorú v zátvorke nazývate autentickým žánrovým označením paramisa. Vysvetlite nám, prosím, podstatu tohto rómskeho slovesného žánru.

Pod pojmom paramisa sa ukrývajú rozprávky (z rómskeho *paramisi* = rozprávka). Poetika tohto slovesného žánru má veľa spoločného so slovenskými ľudovými rozprávkami. Tiež sa šírili v rôznych variantoch ústnym podaním z pokolenia na pokolenie. Paramisa mali oddávna osobitné miesto a význam v každodennom živote Rómov. V rómskych osadách v najväčšej miestnosti sa viackrát do týždňa konalo verejné rozprávanie rozprávok pre dospelých. Niekedy vraj stačilo rozložiť oheň, posadať si na kamene a múdry Róm mohol začať rozprávať príbeh, ktorý uchvátil každého poslucháča. Rozprávačmi vážnych i humorných príbehov zo života Rómov alebo rozprávok o kráľoch a rôznych nadprirodzených bytostiach mohli byť len muži. Paramisa sprevádzali Rómov po celý ich život – od narodenia po smrť, ba aj pri rozlúčke s mŕtvym, tzv. viradovaní. V príbehoch paramisa, podobne ako v slovenských ľudových rozprávkach, sa všetko personifikovalo, napríklad Boh chodil po svete a navštevoval chudobných, Smrť dohnala chudobných na ich kamenných cestách, Chudoba sa túlala príbytkami a pod. Nechýbal v nich ani klasický boj dobra so zlom,

hoci nositeľom zla býval často sám protagonista a zlo vyplynulo nielen z dramatickej situácie, ale aj z jeho charakteru, povahy alebo spôsobu života. Sujetmi príbehov paramisa sa inšpirovali viacerí rómski autori, napr. Elena Lacková, Dezider Banga, Ján Berky-Luborecký, ktorí ich dotvárali podľa vlastnej fantázie a v písomnej podobe tak vytvárali vlastné autorské príbehy – paramisa.

■ V rámci prezentácie rómskej mentality, t. j. medziľudských vzťahov v rómskej komunite, duchovna (rodina, postavenie žien, mužov, povery, mágia, čary, duše mŕtvych, ľudové liečiteľstvo, životná filozofia a v rámci nej i vzťah Rómov ku gadžom) kladiem si však otázku, akú výpovednú hodnotu má táto vaša prezentácia? Ak som dobre porozumel, rómsku identitu vyvodzujete z niekoľkých rómskych literárnych textov, nie z etno-sociologického výskumu. Možno teda veriť, že vaša „rómska identita“ je identická s autentickou rómskou identitou alebo je to len vaša subjektívna predstava, ku ktorej ste dospeli na základe prečítania pár rómskych rozprávok?

Najprv by som chcela poznamenať, že mojou odbornou prípravou na tvorbu vysokoškolských učebných textov *Rómska identita (romipen)* v rómskych rozprávkach (*paramisa*) bolo štúdium historicko-etnografického výskumu Rómov na Slovensku i v Čechách od uznávanej českej romologičky E. Davidovej, na ktorý sa odvolávam v citačných odkazoch. Tento autoritou zozbieraný faktografický materiál som považovala za taký autentický pri identifikácii rómskej identity, ktorý by mi nemohol poskytnúť ani sociologický výskum Rómov, ani moja subjektívna predstava o tomto etniku. Poznatky

som si ešte doplnila o klasifikáciu rómskeho folklóru na Slovensku z výskumov českej romologičky M. Hübschmannovej. Potom nasledovalo obdobie štúdia troch zbierok rómskych rozprávok (paramisa) od uznávaných rómskych autorov Dezidera Bangu, Jána Berkyho-Luboreckého a Eleny Lackovej a až vtedy som si začala uvedomovať, koľko reálií z rómskeho života sa v nich ukrýva. A to bol začiatok mojej ďalšej zaujímavej práce – vytvoriť identifikáciu znakov rómskej identity, a tým vyzdvihnúť vecné hľadisko v poetike vybraných rómskych literárnych textov (spolu 28 rozprávok). V súvislosti s otázkou, či je moje vyvodenie rómskej identity autentické alebo nie, dá sa posúdiť jednoducho na základe pochopenia významu pojmu rómska identita (romipen). Je jasné, že to nie je len pozorovanie antropologických znakov (zovňajšok), ale aj etnických znakov príslušníkov rómskej minoritnej skupiny (vlastný jazyk, normy, hodnoty, kultúra a tradičný spôsob života), ktorými sa líšia od iných sociálnych skupín. Osobne považujem súbor identifikovaných znakov rómskej identity za dostatočne autentický, aj keď stále otvorený, nakoľko sa tejto problematike chcem venovať aj v budúcnosti pri iných žánroch rómskej literatúry od rómskych autorov. Neustále ma totiž láka proces objavovania nových znakov rómskej identity, ktoré sa v rómskych rozprávkach (paramisa) zatiaľ nevyskytli, spomeniem napríklad historicky zaznamenaný paradoxný vzťah kočovných Rómov ku koňovi, ktorý na jednej strane mal pre nich väčšiu cenu ako ich život (sprevádzal ich na cestách, a preto sa vždy najprv postarali o koňa až potom o seba), ale na druhej strane neváhali zbaviť sa koňa výhodným predajom alebo si ukradnúť nového (čo možno

ZUZANA BOČKAYOVÁ-BRUNCKOVÁ/ Jozef Horák:
Slovenské povesti III

súviselo aj s ich životnou filozofiou žiť tu a teraz).

■ V súčasnosti existuje na Slovensku odborný výskum rómskeho etnika. Osobne neviem, na akej vedeckej úrovni sa nachádza, i tak však dosť dobre nechápem, prečo nikto z toho tímu neparticipuje na vašej práci trebárs ako recenzent, oponent alebo konzultant. Touto poznámkou nechcem, pravdaže, nič spochybňovať, pre istotu ešte raz pripomínam, že to, čo ste urobili, si vážim, pýtam sa však, rómsky etnológ by vašu prácu nebol ešte viac zvierohodnil?

Vychádzala som z historicko-etnografického výskumu vo vedeckých kruhoch uznávanej českej romologičky E. Davidovej (asi som to mala viac zvýrazniť), ktorá síce nie je rómskeho pôvodu, ale pre etnografiu Rómov bola veľmi prínosná. Aj preto som nepovažovala za potrebné konzultovať riešenú problematiku s nejakým iným rómskym etnografom, čo však v budúcnosti nevyklúčujem.

■ Okrem rozsiahlej teoretickej časti vaša práca obsahuje i časť aplikačnú s modelmi na multikultúrnu a emocionálnu edukáciu žiakov na 1. stupni ZŠ. Tí, ktorí o čosi podobné majú záujem, si to nájdu, mňa by v tejto súvislosti zaujímalo niečo iné, to, čo kontroverzne pôsobí tak na rodičov ako na pedagógov. Ide o zaradenie rómskych detí do vyučovacieho systému. Keďže časť z nich, tá osadová, prichádza do školy s istými deficitmi (elementárny nedostatok osobnej hygieny, komunikatívne problémy), ich zaradenie do štandardnej triedy spomaľuje vzdelávací proces detí majoritnej spoločnosti. Riešenie v podobe samostatných rómskych tried sa údajne prieči základným ľudským

právam, takže ako by to riešila docentka Bibiána Hlebová, autorka publikácie o rómskej identite a zároveň odborníčka na výchovno-vzdelávacie metódy 1. stupňa ZŠ?

K tejto otázke som svoj ľudský a pedagogický postoj už v podstate naznačila. Napriek tomu rada zareagujem na tento problém ešte raz. Nie som zastancom násilnej asimilačnej pedagogiky, podľa ktorej by sa mali všetky rómske deti bez ohľadu na ich pripravenosť na školu vzdelávať podľa predpísaných učebných osnov majoritnej skupiny obyvateľstva. Špecifiká kognitívnej, psychologickej a sociálnej úrovne rómskych žiakov (bez mentálnej retardácie) vyžadujú špeciálny a maximálne individuálny prístup zo strany učiteľa v podmienkach základnej školy, nie však špeciálnej základnej školy, kde sú často nesprávne zaradovaní. Na druhej strane pozitívne vnímam súčasnú integráciu a inklúziu rómskych žiakov, realizovanú nie násilnou formou, ale primeraným a prirodzeným spôsobom, aby bola efektívna. Preto si myslím, že by sme sa v oblasti edukácie rómskych žiakov asi mali viac pridrižovať ľudovo povedané „zdravého rozumu.“ V tejto súvislosti práve rómsky literárny text považujem za efektívny prostriedok na multikultúrnu a emocionálnu výchovu rómskych i nerómskych žiakov, pretože vytvára priestor na prirodzené prekonávanie bariér medzi nimi. Viem, že Rómovia majú vo svojich radoch dosť výrazných osobností v rôznych oblastiach spoločenského i kultúrneho života, ale o týchto pozitívnych príkladoch nevieme veľa, čo je na škodu veci, lebo ani budúci učitelia počas vysokoškolského štúdia nezískavajú takéto poznatky o Rómoch, aby ich mohli vhodne využiť v edukačnom procese už na 1. stupni ZŠ. Ja sama sa o to systema-

ticky pokúšam v rámci didaktiky literatúry pre deti a mládež na bakalárskom i magisterskom stupni štúdia a môžem vás ubezpečiť, že moji študenti (rómski i nerómski) pozitívne a so záujmom prijímajú všetky nové informácie o Rómoch. A ešte by som mala jednu poznámku súvisiacu s tým, čo ste povedali i vy: zdá sa mi, že v našej spoločnosti sa v súvislosti s rómskou témou veľmi často a veľmi rýchlo „skĺzne“ len do negatívnej roviny – problémov okolo nepriateľských Rómov (tým nechcem povedať, že tento jav u nás neexistuje), ale asi by sme mali viac stavať na spomí-

naných pozitívnych príkladoch zo života Rómov – intelektuálov (napr. básnikov, spisovateľov, dramatikov, hercov, hudobníkov, výtvarníkov, sochárov, učiteľov, advokátov), lebo takí medzi nami žijú a tvoria hodnoty pre budúce tak rómske, ako aj nerómske generácie. V tejto súvislosti sa domnievam, že problém edukácie rómskych žiakov sa dá vyriešiť, ale nemalo by sa to ríadiť „od stola“, ale v teréne, v kooperácii s tými pedagógmi, ktorí majú nielen dostatok praktických skúseností, ale vedia ponúknuť aj riešiteľné východiská.

Nominačná súťaž

Je už tradíciou, že každý druhý rok pred Bienále ilustrácií Bratislava BIBIANA, medzinárodný dom umenia pre deti, usporadúva výstavu Súčasná slovenská ilustrácia detskej knihy. Ilustrácie v detských knihách nie sú len doplnkom textu. Podporujú a rozvíjajú detskú fantáziu a vnímanie. Navyše privádzajú deti k vnímaniu umenia, čo je ďalším z dôvodov, prečo je kvalitná ilustrácia v detských knihách taká potrebná.

Výstava **Súčasná slovenská ilustrácia detskej knihy** nie je len prezentáciou toho, čo v poslednom období vzniklo. Je aj nomináciou na BIB, ktorý sa uskutoční na jeseň tohto roka. Tentoraz nebol výber jednoduchý, keďže kolekcia ilustrácií bola veľmi kvalitná. Z 30 ilustrátorov porota vybrala 15, čiže maximálny možný počet, ktorý je daný pre každú krajinu. Najdôležitejším kritériom bola umelecká kvalita, ale aj inovatívny ilustračný prístup.

Porotu tvorili ôsmi členovia: Viera Anoškinová, vedúca Sekretariátu BIB, Ľubica Ďurišinová z MK SR, Zuzana Jarošová, generálna komisárka BIB a predsedníčka Medzinárodného komitétu BIB, Janka Motyčková, generálna riaditeľka sekcie umenia z MK SR, Dušan Roll, čestný predseda Medzinárodného komitétu BIB, maliar Ján Švec, Peter Tvrdoň, riaditeľ BIBIANY, a Timotea Vrablová, prezidentka Slovenskej sekcie IBBY. Predsedom poroty bol Miroslav Cipár.

Porota vybrala 15 ilustrátorov, ktorí budú reprezentovať Slovensko na 23. ročníku BIB 2011: **Zuzana Bočkovcová-Bruncková, Peter Čisárik, Maja Dusíková, Katarína Ilkovičová, Martin Kellenberger, Jana Kiselová-Síteková, Tomáš Klepoch, Fero Lipták, Juraj Martiška, Matúš Maťátko, Svetozár Mydlo, Daniela Olejníková, Ľuba Suchalová, Peter Uchnár a Dávid Ursiny.**

Potešujúce je, že medzi vybranými ilustrátormi je výrazne zastúpená mladá generácia ilustrátorov. Zaradením do reprezentatívneho výberu sa potvrdila kvalita ich tvorby. To, že sa ďalších 15 ilustrátorov do výberu nedostalo, neznamena, že ich tvorba je menej kvalitná. Verím, že o dva roky sa s tvorbou týchto autorov stretneme na ďalšom ročníku nominačnej súťaže Súčasná slovenská ilustrácia detskej knihy.

Viera Anoškinová

**radoslav
rusňák**

Stretávanie sa s vetrom

*Svetová literatúra pre
deti a mládež*

Hovoriť o svetovej literatúre pre deti a mládež, ktorej každá kniha je slovami P. Hazarda poslom putujúcim za priateľstvom až na druhý koniec sveta, znamená v prvom rade hovoriť o literatúre ako umení slova, ktoré je medzi deťmi stále jedným z najobľúbenejších, no zároveň vždy istým spôsobom ohrozeným. Možno i preto, že čítanie veľkých príbehov svetovej literatúry pre deti a mládež, ktoré sú šťastne odsúdené na večné putovanie, je – ako hovorí Daniel Hevier – neustálym stretávaním sa s vetrom, ktorý sa nedá chytiť do dlane a ktorý vnímame len vtedy, keď nám vojde do vlasov alebo nám pohladí líce. Ale keď sa stratí, nevieme si ho nijakým spôsobom prinavrátiť späť, a tak si čitateľský zážitok musíme neustále privolávať novým a novým čítaním, ktoré potrebuje čas. Aj to je jeden z dôvodov, prečo by dieťa malo už v ranom veku objaviť knihu nie ako nedotknuteľnú, sterilnú a nudnú rekvizitu v drevených regáloch, ale ako životnú energiu, ako potenciú silného príbehu, ktorý môže zasiahnuť, rozosmiať, pobúriť, potešiť i rozosmútiť.

Každá umelecká literatúra hľadá svojho adresáta, svojho čitateľa. Aj

o literárnom texte sa zvykne ako o literárnom diele hovoriť až v momente, keď si nájde svojho čitateľa. Otázka znie: Ak knihy (literárne diela) už uspeli u detských čitateľov v rámci jednotlivých národných literatúr, prečo sa vytvorila spontánna potreba ich existencie na nadnárodnej a napokon až na svetovej úrovni? Odpovedí je hneď niekoľko a každá z nich je rovnako dôležitá:

Svetová literatúra je viac než len sústavou rôznych vynikajúcich diel výnimočných autorov. Fenomén úspešných textov v detskom čítaní by sme mohli zdôvodniť tvrdením, že ide v prvom rade o „výrazy života fixované písmom“ (W. Dilthey), a preto sa tieto hodnotné texty stávajú vo svojom vertikálnom rozmere zároveň výpoveďou o človeku. To, že ide o texty v intencnom poli detí, na veci nič nemení. Aj detská literatúra je – ako hovorí V. Obert – „odrazom skutočností“ a zároveň aj „hrou na skutočnosť“. Čo musí literatúra istým spôsobom vnášať aj do detského sveta, je problémovosť a nejednoznačnosť života a hodnôt. Aj detský čitateľ totiž hľadá odpovede na otázky, ktoré zatiaľ náznakovo, ale

predsa len súvisia so smerovaním jeho ďalšieho života a dozrievaním osobnosti (2002). Texty svetovej literatúry môžeme nazvať textami, v ktorých sa uskutočňuje tzv. estetický odstup (E. Mistrík) ako prirodzená súčasť estetického vzťahu k dielu, pretože v štruktúrnych sémantických obsahoch vypovedajú o ľudskej skúsenosti, ktorá je v Ricœurových úvahách komunikáciou v odstupe a cez odstup. V detstvom čitateľovi sa potom prostredníctvom textu v procese recepcie otvára aj diltheyovská objektivácia človeka, samozrejme, veku primeraného charakteru. Vďaka nej čitateľ na podnet textu začína interpretovať sám seba. Všetko poznanie seba samého je podľa W. Diltheyho sprostredkované iba cez znaky a diela. Svetová literatúra pre deti a mládež je teda Hazardovými slovami pravdivá literatúra, presnejšie objasňuje pravdy, ktoré stoja za to, aby platili vždy a ovplyvňovali celý vnútorný život.

Svetová literatúra je „ponukou sveta“ (P. Ricœur). Ponukou, ktorá nie je ukrytá za textom, ale pred ním – ponuka je dielom nielen rozvíjaná, ale čitateľovi zároveň odkrývaná. Svetová literatúra neskrýva svoje svety – ona ich ponúka, stačí sa len „vystaviť textu“ (Ricœur) a získať z neho bohatšie ja – aj detský čitateľ (paradoxne) nachádza sám seba iba tak, že sa vďaka dobrému príbehu sám stráca. Týmto sa svetová literatúra podieľa na hierarchizovaní detského sveta (P. Zajac) v tom zmysle, že mu umožňuje porovnávať to, čo o nej vie, s tým, čo o nej tuší; to, čo prežíva, s tým, čo by mohol prežiť, a svoje vlastné skúsenosti môže merať prostredníctvom činov svojich literárnych partnerov. Povedané inak, ponuka umelecky hodnotných li-

terárnych textov pomáha odvádzať čitateľa od jeho reálneho sveta s možnosťou fiktívne si zažiť iné svety a odniesť si z nich dôležité poznanie (aj tu sa môže skrývať odpoveď na stále väčšiu obľúbenosť literatúry typu fantasy, ktorá sa posúva k stále nižším vekovým kategóriám). Dobré príbehy mu pomáhajú „prekročiť vlastný tieň“ (E. Mistrík) a zároveň mu nastavujú zrkadlo, aby v ňom uzel, aký skutočne je či nie je. Potom iba dieťa duševne chudobné a bez záujmov sa môže nudiť a nemať čo robiť. Vo vynikajúcich svetových tituloch má dieťa pri čítaní možnosť neustále sa zoznamovať s ohromným počtom ľudí, obyvateľmi sveta veľkého ako nekonečný vesmír, môže sa stať účastníkom, ako aj pozorovateľom mnohých udalostí. Kniha totiž vždy urobí malý zázrak a odvádza dieťa zo života do vlastného sveta, sveta fantázie, snenia a umeleckého výmyslu, a tak detskú dušu nielen očisťuje od všednodennosti a omladzuje ju, ale zároveň jej pomáha dozrieť a zmúdiť. Kniha vytvára vlastný svet, ktorý sa môže na reálny podobáť, no môže byť aj absolútne odlišný, pričom svet knihy môže na dieťa neraz vplývať s oveľa väčšou intenzitou než skutočný svet. Nový svet, ktorý sa v procese recepcie zmocňuje duše dieťaťa, sa v nej podľa P. Hazarda nielen šíri, ale ju aj poľudšťuje.

Svetová literatúra je tiež saturáciou čitateľskej potreby „nemeniteľných rozprávaní“ (U. Eco), ktorých funkcia spočíva práve v tom, že napriek očakávaniam a možno i túžbam zmeniť v nich niečo vo „svoj prospech“ (napr. odvrátiť smrť hrdinu) tieto príbehy nechávajú svojho čitateľa dotknúť sa práve faktu nemožnosti ich zmeniť. Nech literatúra hovorí akýkoľvek príbeh, roz-

práva ním podľa Umberta Eca tiež ten náš, a práve preto ich neustále čítame a milujeme. Deti by tiež mali vidieť svet taký, aký naozaj je, a to aj s jeho svetlými a tmavými stránkami, s dobrom aj zlom, s radosťou aj smútkom. Inak povedané – takáto odroda svetových príbehov v sebe ukrýva schopnosť pripraviť dieťa na život nielen cez jeho pekné, kladné stránky (prípady ľudovej rozprávky), ale aj na tie tienistejšie a ťažšie, ktorých spoločným menovateľom je neistota, strach, úzkosť a možno aj smrť. Smrť v detskej literatúre by nemala byť tabuizovanou témou, lebo je prirodzenou súčasťou životnej reality dieťaťa, ktoré sa s ňou v rôznych obdobiach svojho života neustále stretáva. Aj preto je svetová literatúra zároveň bezpečnou schránkou, ktorá osudové príbehy nielen uchováva, ale najmä ponúka každému detskému čitateľovi, túžiacemu prežiť aj to (či práve to), čo už nemôže zmeniť, resp. ani dostatočne do hĺbky pochopiť. Je to spôsobené aj tým, že čitateľsky pútavé príbehy nadobúdajú v znakovom zobrazení často symbolický význam, ktorý M. Šubrtová pomenováva metaforickým vzorcom – hoci ide o veci a príbehy vyjadrené priamo, je potrebné ich chápať v obraznom zmysle. Vertikálnosť potom prerastá daný tematický rámec a získava význam kultúrnej metafory. L. Lederbuchová v súvislosti s detským čitateľom považuje práve krásnu literatúru (a umenie vôbec) za súčasný zdroj poznania kultúrnych symbolov, hoci do tvorby reálneho obsahu dieťa často nedokáže zapojiť konotované významy symbolu.

Svetová literatúra je literatúrou „komunikačných presahov“ (S. Rakús). J. R. R. Tolkien situáciu literárnych prí-

behov prirovnal k detským šatám, ktoré sa majú deťom kupovať o niečo väčšie, aby mali do čoho vyrásť, tzn., že šaty (podobne ako literatúra) musia deti presahovať, musia byť aj nad ich schopnosti. Takto im totiž nielenže dovoľujú rásť, ale navyše v nich rast podporujú. Príbehová nadstavba, ktorá sa minie s detským pochopením, sa potom stáva atraktívnou pre mladého a dospelého čitateľa. Je ťažké povedať, čo sa potom udeje v detskom vedomí s tým, čo mladý čitateľ z nedostatku skúseností či poznania nepochopí. Dokonca ani dospievajúci čitateľ nemusí všetkým textovým významom adekvátne porozumieť. Znamená to, že sa „presahy“ a nadstavby príbehov v jeho vedomí definitívne strácajú? Nemusí to tak byť, pretože to, čo mladý čitateľ nepochopí vo chvíli priameho príjmu textu, môže byť pochopené o niečo neskôr. Ako podotýka S. Urbanová, čitateľ často intuitívne vytuší zmysel textu, pochopí či rozpozná, že text hovorí o niečom naliehavom, a preto ho číta. Zmyslu, resp. myšlienkovému posolstvu však plnohodnotne porozumie až neskôr. Existencia vyššieho plánu môže byť preto aj pre dieťa istým spôsobom príťažlivá, lebo mu ponúka skryté tajomstvo a možné riešenie (napr. Andersenove, Baumove, Wildove príbehy). Môže ísť aj o niekoľkoročnú „inkubačnú“ dobu, keď sa čitateľ už v úplne inej životnej situácii môže k príbehu vrátiť, pociťujúc stále isté nevyrovnané účty, ktoré mu zostali z detských čias kdesi hlboko v podvedomí. Táto schopnosť dobre urobených príbehov stimulovať osobné (citové i poznávacie) angažovanie sa čitateľa je jednou z jej najdôležitejších funkcií. Transformujúc slová Umberta Eca aj na detského čitateľa, môžeme povedať, že ani ten najnaivnejší det-

JURAJ MARTIŠKA/ Marta Šurinová: Krajinka s koníkom

ský čitateľ sa nemôže preplietť okami nelineárneho textu bez toho, aby nepocítil určité podozrenie, že občas ho odkazujú mimo seba.

Svetová literatúra má veľký význam v „impregnačnej fáze života dieťaťa“ (O. Chaloupka). Impregnačná fáza sa podľa Chaloupkových slov nazýva aj obdobím vpečatenia či obdobím prvého stretnutia dieťaťa s knihou a ide

o určitú skrytú kultúrnu potrebu. Táto fáza siaha už do predškolského veku a začiatkov mladšieho školského veku, ktorý je v mnohom rozhodujúci pre formovanie osobnosti. Prvé dojmy teda vznikajú spontánne a sú u dieťaťa rýdzo emotívneho charakteru. Čitateľ teda hľadá skôr intenzívny zážitok, než by sa zamerával na analýzu tvaru. Vec je slovami Júliusa Nogueho o to závažnejšia, že vo vývine dieťaťa literatúra ne-

má iba „blízko k životu“, ale priamo patrí k detským základným životným potrebám. Literatúra spolupôsobí pri integrácii dieťaťa do jeho sociálneho sveta a zúčastňuje sa aj na vývine jeho osobnosti. Detský čitateľ vďaka nej: spoznáva svet (v ňom aj seba a iných ľudí vo vzťahu k realite), pretvára ho (v detskej, hravej, fantazijnej podobe), hodnotí ho (láska – nenávisť, radosť – žiaľ, priateľstvo – nepriateľstvo a pod.) Na druhej strane treba v zhode s O. Chaloupkom poznamenať dôležitý fakt, že hoci literatúra je dôležitým činiteľom pri detskom dozrievaní, nie je dominantou detského rozvoja – dieťa nežije pre detskú literatúru, ale detská literatúra existuje pre život dieťaťa. Ide teda o vyvážený súlad s inými podnetmi, ktoré spolupôsobia pri detskom rozvoji – a práve v tomto spolupôsobení je funkcia literatúry nezapustiteľná. Impregnačnú fázu v živote dieťaťa vo vzťahu k svetovej literatúre by sme mohli charakterizovať aj tak, že ide o miesto v psychických potrebách dieťaťa, ktoré je potenciálne „rezervované“ pre čítanie a čitateľské zážitky, a ak sa táto oblasť nevyplní literatúrou a čítaním, dieťa si ju zaplní saturujúcimi aktivitami a s literatúrou, ako i s čítaním, už nikdy nenadviaže ten vzťah, ktorý mal potenciú sa vytvoriť.

V nadväznosti na predchádzajúce slová svetová literatúra pre deti a mládež ponúka bohatý diapazón „literárnych diel na interiorizáciu“ (Chaloupka), ktorá vyviera zo spontánnosti detského príjmu. Spontánnosť ako zložka detskej zážitkovosti je výrazne citová, afektívna, a preto sa môže spolupodieľať na vytváraní priaznivých vnútorných podmienok na interiorizáciu, teda „prisvojenie si“ diela.

Dôležitosť impregnačnej fázy sa v živote dieťaťa odráža aj v jeho vzťahu k literárnym postavám, v rámci ktorého môžeme u detského čitateľa podľa Z. Helusa rozlišovať: imitáciu (vonkajškové prispôsobenie sa vzoru) a identifikáciu (prejav interiorizácie – zvnútornenie, stotožnenie sa objektu). Ak miesto rezervované v období „vpečatenia“ pre literatúru a čítanie nebolo adekvátne zaplnené, u dieťaťa neskôr dochádza k imitačným aktivitám, zatiaľ čo identifikácia je subjektívnym aktom (dieťa pretvára samo seba do úlohy vzoru), pričom nejde o napodobňovanie vonkajších čŕt postavy, ale akoby dieťa samo seba obohacovalo o podstatné literárne kvality. Literárna postava je teda v recepcii dieťaťa súčtom čitateľa a hrdinu (podľa O. Chaloupku). Následná identifikácia je podľa L. Lederbuchovej najsilnejším výrazom detskej čitateľskej zámernosti a vďaka svojej sile umožňuje dieťaťu komunikovať aj s textom, ktorý je preň náročnejší a menej komunikatívny. Zároveň je identifikačný proces determinovaný i čitateľským očakávaním určitých kvalít textu, jeho poetikou (látka, téma, kompozícia, jazyk). Rozhodujúcim momentom sa preto stáva otázka kvality – umelecko-estetickú kvalitu kníh, s ktorými sa dieťa už od útleho veku stretáva. Diela svetovej literatúry sa v tomto smere výrazne podieľajú na vytváraní literárneho vedomia dieťaťa, spolupodieľajú sa na vytváraní jeho čitateľskej skúsenosti vrcholiacej v čitateľskej kompetencii a vymedzujú tak aj základné kontúry literárneho vzdelania dieťaťa. Július Noge si v týchto súvislostiach kladie otázku, prečo takmer všetkým deťom vydrží princíp umeleckej náročnosti, ktorý od mala „vsávajú“, len do desiatich-jedenástich rokov. Sám je pre-

svedčený, že táto zatiaľ nevysvetlená skutočnosť je istým spôsobom „zašifrovaná“ aj v samej literatúre, ktorá je skutočným umením.

Svetová literatúra ponúka overené „umelecké hodnoty schopné aj trvalého a všeobecného kultúrneho pôsobenia“ (S. Šmatlák). Tým posúva svojho čitateľa k nenásilnému rozlišovaniu toho, čo je na jednej strane umelecky autentické a čo je na druhej strane neprimerané, samoučelné, brakové a gýčové. Detský čitateľ je – mikovsky – rovnako náročným konzumentom estetickej tvorby ako dospelý, a preto aj jemu určená literatúra musí mať umelecký charakter. Na pamäti však treba mať aj fakt, že obzvlášť pri esteticky náročnejších textoch s komunikačným presahom je u mladého čitateľa nutné počítať aj s možnosťou, že sa mu daný text môže javiť menej príťažlivý, lebo o hodnotu diela treba aj bojovať. Od dobrého literárneho textu svetového formátu totiž môžeme očakávať nielen vysoké umelecké hodnoty, ale aj, ako dôvodí V. Obert, problémovosť, ktorá ku skutočnému umeniu prirodzene patrí. J. Lotman vidí umeleckú hodnotnosť textu aj v rovine jeho sémantických vrstiev, presnejšie v objavovaní stále nových a nových spôsobov čítania toho istého textu. O čo viac je takýchto výkladov, o to hlbší je následne špecifický význam textu a o to dlhší je jeho život. Táto schopnosť kvalitnej umeleckej literatúry vyzývať čitateľa k stále novým čítaniam (tzv. slobodnej interpretácii) je podľa Umberta Eca podmienená práve jej schopnosťou ponúkať čitateľovi komunikáciu s mnohými čitateľskými plánmi, čím ho stavia pred nejednoznačnosť jazyka i života. Keďže sa svetová literatúra pre deti a mládež sformova-

la v priebehu posledných štyroch storočí, vychodí nám z toho skutočne obdivuhodná potencia textov osloviť stále nových čitateľov, stále nové generácie detí a mládeže.

Svetová literatúra sa svojím čitateľsky rozľahlým pôsobením podieľa na rozvoji detského čitateľstva a zároveň žiaduco rozvíja „detský čitateľský vkus“. Vkus čitateľa je v optike A. Popoviča a P. Libu schopnosťou prijímať a hodnotiť literárne dielo a zároveň je spoločenskou kategóriou. Preto čitateľský vkus nemôžeme vnímať ako nejakú individuálnu dispozíciu detského čitateľa. Riadené literárne vzdelanie, aké zabezpečuje aj škola, sa má usilovať, aby vkus dieťaťa bol adekvátny normám literárneho života. Svojím umelecko-estetickým charakterom sa aj detská literatúra stáva systémom textov potešenia a textov rozkoše (R. Barthes). Jedinečnosť textov svetovej literatúry vyplýva z ich mimosystémovosti. Jedinečné je práve to, čo je z čitateľského hľadiska mimosystémové – danej štruktúre neadekvátne. Svetová literatúra – parafrázujúc J. Lotmana – tvorí zo svojho v podstate systémového materiálu model mimosystémovosti, ktorý je detským čitateľom tým činom pociťovaný ako jedinečný. V tejto súvislosti hovoríme o jedinečnosti a neopakovanosti literárnych rozprávaní, schopných vyvolať v určitých momentoch silné – zážitkovo podfarbené psychické pohnútky, ktoré však tak detský, ako aj dospelý čitateľ pociťujú okamihovo, v zlomku sekundy. P. Hazard vidí možnosť citového zásahu detského čitateľa literatúrou ako schopnosť spôsobiť otras v detskej duši, ktorý s dieťaťom pôjde po celý život. Text potešenia je potom ten, ktorý uspokojuje, naplňa a vyvo-

láva eufóriu; text rozkoše je tým, ktorý spôsobuje čitateľovi istý druh súženia, odkrýva kultúrne a psychologické základy čitateľa, pevnosť jeho vkusu, jeho hodnôt a spomienok. Texty potešenia a rozkoše si v knižniciach nemožno nevšimnúť. Ide o najviac zničene knihy – knihy pooblievané, s pozháňanými a aj pokrčenými stranami, knihy s rôznymi „pečiatkami“ z pohárov a dokonca aj s chýbajúcimi stranami. Tieto knihy totiž prešli mnohými netrpezlivými a nepokojnými prstami a sú – ako podotýka P. Hazard – nabité rozkošou, strachom a snami nespočetných detí. Svetová literatúra s intenciou k detskému a mládežníckemu čitateľovi vytvára spleť štruktúru textov potešenia, ku ktorým sa možno v neustálych čitateľských spomienkach vracieť. Podľa Barthesa rozkoš z čítania nie je dočasná – je skôr predčasná. Znamená to, že sa pomíňa skôr, než si ju človek plne uvedomí. Aj u detského čitateľa, ktorého citová sféra je obzvlášť reaktívna, má tendenciu vzbĺknuť odrazu. A v tom je jej neopakovateľné čaro.

Svetová literatúra je „prostriedkom multikultúrnej výchovy“ (E. Mistrík). Pravdivá svetová literatúra pre deti vo svojej podstate odmieta nenávisť a spory a zároveň okrem národného citu neustále upevňuje aj cit pre celé ľudstvo. Každá krajina v putovaní detských kníh niečo odovzdáva a niečo prijíma. Ak by sme podľa P. Hazarda ku každej detskej knihe, ktorá putuje po svete, priviazali neviditeľnú niť, nite by sa neustále množovali a križovali rôznymi spôsobmi. Po zemi totiž podľa autora nepretržite kolujú prúdy ľudských sympatií. Literatúre to umožňuje jej špecifický charakter a zvláštne črty, medzi ktoré patrí hlavne: zážitko-

vý charakter recepcie, modelový charakter diela, mnohovýznamovosť diela a mnohohodnotovosť diela. Zážitkový charakter estetického vnímania geneticky súvisí s emocionalitou. Práve tá dieťaťu umožňuje uvoľniť zábrany, predsudky a potenciálne psychické bariéry, a tak môže mladý čitateľ prežiť nové veci – a to aj tie, ktoré predtým odmietal. V situácii, keď je čitateľ pozitívne naladený zážitkom, stáva sa otvoreným aj voči veciam, ktoré predtým mohol odmietať, a dokonca i to, čo vnímal ako cudzie, začína prijímať viac priateľsky. Navyše, ako príjemné môže prežívať aj zážitky, ktoré predtým vnímal ako nepríjemné. Emocionalita estetickej recepcie potom pomáha budovať aj pochopenie iných kultúr, lebo zážitkovo ľudí zbližuje. Modelový charakter diela svetovej literatúry sa uplatňuje v jeho analógii so skutočnosťou, s priestorom a s kultúrnou tradíciou daného národa. Je vybudované zo znakov a symbolov, ktoré nesú informáciu o tradícii a dobe vzniku – veď literárne dielo má ikonický, zobrazovací charakter, a preto je podľa J. Lotmana úplne prirodzené, že za takýchto podmienok sa v umeleckom texte sémantizujú aj mimosémantické prvky. Cez spoznávanie znakov potom čitateľ spoznáva aj vzdialené kultúry a uvedomuje si „inakosť“ iných systémov.

Čitateľské oboznamovanie sa so svetovou literatúrou je pre dieťa tiež pozvánkou do kultúrnej histórie, pretože v komunikácii s textom zlatého fondu svetovej literatúry dieťa spoznáva kultúrne normy a konvencie určitej kultúrnej oblasti. Tým sa spontánne a nevedomene vytvára tolerantný postoj k ľuďom odlišných kultúr. Mnohovýznamovosť literárneho diela a umeleckého slova súvisí, ako sa domnieva J.

Lotman, s faktom jeho viacnásobného zakódovania, ktoré následne spôsobuje aj verbálnu nemožnosť reprodukovať umelecký text neumeleckým jazykom. Práve umenie relativizácie je potom podľa S. Rakúsa najprirodzenejšou a vedecky najpresnejšou možnosťou prístupu k mnohovýznamovej skutočnosti umeleckého textu i jeho kontextom. Podľa L. Lederbuchovej by didaktická interpretácia textu mala podporovať rozširovanie kultúrneho obzoru dieťaťa, aby dokázalo poznávať významy kultúrnych symbolov v kontexte literárnej štruktúry. Ich vvrátenie do čitateľskej a životnej skúsenosti by malo prejsť zážitkovým procesom i procesom estetického hodnotenia. Mnohohodnotovosť literárneho diela spočíva vo významoch a kultúrnych hodnotách, ktoré dielo so sebou prináša a ktoré odkazujú k vyšším celkom (teda k mimotextovým kultúrnym kontextom). Hodnoty literárnych diel svetovej literatúry dávajú dieťaťu do rúk nástroj, vďaka ktorému sa bude vedieť orientovať nielen v literárnych a umeleckých, ale aj v životných hodnotách. P. Hazard hodnotu dobrého literárneho diela pre deti vidí aj v skutočnom cíte, ktorý kniha v dieťati prebúdza a umožňuje mu pochopiť a ctiť si všetko živé a navyše ho učí rešpektovať všetko to, čo je v ľuďoch i vo svete tajomné.

Detský čitateľ nikdy nebol vo vzťahu k dospelému menejcenným, a preto si zaslúži, aby bol zo strany tých, ktorým plne dôveruje a ktorí sú za jeho literárne a osobnostné formovanie zodpovední, oboznámený aj s tou prekladovou literatúrou, ktorá vo svojom slove ukrýva potenciu nenávratnej zmeny jeho života. Parafrázujúc slová D. Hevia-
ra, môžeme povedať, že z čitateľských

FERO LIPTÁK/ Slavka Liptáková: Chlapec bez mena

stretov s umeleckou detskou literatúrou sa už dieťa nikdy nevráti v tom istom rozporení, v akom bolo pred čítaním, lebo ponorené do mraveniska písmen ho zasahuje elektrina príbehov, ktorá ho robí stále viac odolným voči rôznym manipuláciám, ktoré na neho budú pri jeho dospievaní stále viac číhať. Svetová literatúra pre deti a mládež je tým najväčším mraveniskom, do ktorého už milióny detí na celom svete vložili svoje ruky, a z tejto pozitívnej skúsenosti čerpajú v rôznej forme po celý život. A hoci hodnotná svetová literatúra svojím pomenovaním implikuje masovosť, vo svojej podstate zostáva vždy individualizovaná a orientovaná len na jedného čitateľa – toho, ktorý jej svojím výberom dá šancu, aby ho zasiahla. Žiaden rodič ani učiteľ by nemal zabudnúť, že aj jemné detské ruky raz dospejú a stvrdnú – a budú sa spolupodieľať na ďalšom smerovaní sveta i ľudskej civilizácie. Ak sa v rodinách a školách od detských čias rezignuje na to, aby sa deti stali osobnosťami s vlastným názorom a postojmi, ľuďmi nielen odmietajúcimi manipuláciu a ovplyvňovanie, ale aj rešpektujúcimi nadčasové hodnoty života, rodiny, lásky a viery, že zlo bude vždy istým spôsobom potrestané, môže byť o niekoľko desaťročí všetko stratené a cestu späť už nebude možné nájsť.

Svetovej literatúre pre deti a mládež treba ako nehmotnej, no ďalekosiahlej moci slova dať šancu, aby mala možnosť dieťa stretnúť, zasiahnuť, stať sa mu textom potešenia a rozkoše a takto individualizovane a mozaikovo sa podieľať na duchovnom formovaní ľudstva. Lebo vďaka svetovej literatúre, cez ňu a s ňou ostáva žiť v srdciach detí aj (ne)obyčajné ľudské dobro.

LITERATÚRA

- BARTHES, R.: *Rozkoš z textu*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1994.
- ECO, U.: *O literatúre*. Praha: Argo, 2004.
- HAZARD, P.: *Knihy, deti a lidé*. Praha: Albatros, 1970.
- HELUS, Z.: *Psychologické problémy socializace osobnosti*. Praha: SPN, 1973.
- CHALOUPKA, O.: *Rozvoj dětského čtenářství*. Praha: Albatros, 1982.
- LEDERBUCHOVÁ, L.: *Literatura ve škole. Četba žáka a didaktická interpretace uměleckého textu v literární výchově na základní škole*. [Habilitačná práca]. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela; Pedagogická fakulta, 2004a.
- LEDERBUCHOVÁ, L.: *Dítě a kniha. O čtenářství jedenáctiletých*. Plzeň: Vydavatelství Aleš Čeněk, 2004.
- LOTMAN, J.: *Štruktúra umeleckého textu*. Bratislava: Tatran, 1990.
- MIKO, F.: *Hra a poznanie v detskej próze*. Bratislava: Mladé letá, 1980.
- MISTRÍK, E. – HAAPANEN, S. a kol.: *Kultúra a multikultúrna výchova/Culture and Multicultural Education*. Bratislava: IRIS, 1999.
- OBERT, V.: *Detská literatúra a čitateľský rozvoj dieťaťa*. Nitra: Aspekt, 2002.
- POPOVIČ, A. – LIBA, P. a kol.: *Interpretácia umeleckého textu*. Bratislava: SPN, 1981.
- RAKÚS, S.: *Medzi mnohoznačnosťou a presnosťou*. Levoča: Modrý Peter, 1993.
- RICŔEUR, P.: *Úkol hermeneutiky*. Praha: Filozofický ústav AV ČR, 2004.
- ŠUBRTOVÁ, M.: *Tematika smrti v české a světové próze pro děti a mládež*. Brno: Masarykova univerzita, 2007.
- TOLKIEN, J. R. R.: *O pohádkách*. Praha: Winston Smith, 1992.
- URBANOVÁ, S. a kol.: *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století*. Olomouc: Votobia, 2004.

ondrej sliacký

Moje Mladé letá...

Nedožité 90. narodeniny

Ruda Morica

Nedožité deväťdesiate narodeniny sa obyčajne vnímajú ako čas na kladenie vencov. Najmä ak ten, komu majú byť položené, bol osobnosťou so všetkým atribútmi, ktoré k tomu patria. Spisovateľ Rudo Moric takouto osobnosťou bol, bez jeho prítomnosti je istý čas v slovenskej literatúre pre deti a mládež takmer nepredstaviteľný, čo sa dá povedať i tak, že v 50. až 80. rokoch nebolo na Slovensku dieťaťa, ktoré by nepoznalo aspoň jednu z jeho päťdesiatich kníh. So zložením pocty Rudovi Moricovi nie je teda žiaden problém. Už aj preto nie, že ten, kto takéto množstvo kníh vytvoril, zo svojho postu manažéra knižného vydavateľstva robil všetko preto, aby ich mohli tvoriť aj iní. A nielen to. V čase, keď sme sa opäť raz delili na jedných a tých druhých, dokázal nebyť uvedomelým a angažovaným, ako sa to od neho očakávalo, a tým, čo takými neboli z vlastného presvedčenia, od-

vážil sa so všetkým rizikom, ktoré z toho vyplývalo, poodchýliť vydavateľské dvere. Pomyslenie, že by mal byť umlčaný talent, bolo preňho jednoducho nepredstaviteľné. A tu sme pri podstate veci. Osobnosť, ktorá tvorivé schopnosti mala a zároveň si dokázala vážiť talent druhých, je hodna viac než pocty v podobe venca či jubilejných floskúl. Ostatne takéto slová Moric v láske nemal. Neobľuboval ich. Už aj preto nie, že sa vždy držal pri zemi. Mal rád realitu a tak konal i písal. Bol posledným z radu významných realistických spisovateľov pre deti a mládež. Vlastne bol to on, ktorý zatvoril dvere za jednu epochou v dejinách slovenskej detskej literatúry. Za epochou realistickou. Pravda, s jeho realizmom je to zložitejšie, než sa na prvý pohľad zdá. Z niektorých interpretácií jeho knížiek možno nadobudnúť dojem, že Rudo Moric bol autor, ktorý realitu spisoval, referoval o nej. Možno aj, ale vzťahovať to na celé jeho dielo je neopodstatnené. Rozhodne to napríklad nemožno tvrdiť o jeho najčítanejšej knižke Z poľovníckej kapsy. A pritom tvrdi-

Stupava a Sučany RUDA MORICA

Rudo Moric (1921 – 1985), jeden z najplodnejších slovenských spisovateľov literatúry pre deti a mládež a riaditeľ vydavateľstva Mladé letá v rokoch 1959 – 1985, by sa bol tohto roku dožil 90. narodenín. Pri tejto príležitosti mesto Stupava, kde žil a tvoril už od roku 1946, spolu s ďalšími kultúrnymi inštitúciami – BIBIANOU, medzinárodným domom umenia pre deti, Slovenskou sekciou IBBY, Mestským kultúrnym a informačným centrom v Stupave, Mestskou knižnicou Ruda Morica v Stupave, Literárnym informačným centrom, Literárnym fondom a Vydavateľstvom SPN – Mladé letá, zorganizovalo 22. marca 2011 spomienkové podujatie, ktorého súčasťou bola výstava a seminár o živote a tvorbe spisovateľa.

Okrem organizátorov sa na podujatí zúčastnili zástupcovia Ministerstva kultúry SR, obyvatelia mesta Sučany a početná skupina pracovníkov bývalého vydavateľstva Mladé letá. Na vernisáži výstavy privítal hostí primátor Stupavy Mgr. Pavol Slezák a prihovoriť sa im riaditeľ BIBIANY Ing. Peter Tvrdoň. Po spomienkovom príhovore Jána Zacharu, nášho prvého olympijského víťaza v boxe, ktorý sa stal hrdinom Moricovej knihy Majster pástiarских rukavíc, vystúpil JUDr. Jozef Petráš, CSc., starosta obce Sučany, kde sa Rudo Moric narodil. Odovzdal Stupave dar v podobe Moricovej kresby z detských čias.

V úvode spomienkového seminára vystúpil Ondrej Sliacky, po ňom si na Ruda Morica zaspomínali takmer všetci, ktorí s ním pracovali – nielen bývalí redaktori Mladých liet, ale aj autori, literárni kritici, obyvatelia Stupavy a ďalší. Prijemné podujatie sa skončilo obľúbenou piesňou Ruda Morica Zahučali hory.

O výstavu Život a dielo Ruda Morica prejavili záujem aj predstavitelia spisovateľovho rodiska, a tak 21. 6. 2011 bola stupavská výstava reінštalovaná v Sučanoch. Na vernisáži vystúpili primátori Stupavy a Sučian a riaditeľ BIBIANY Ing. Peter Tvrdoň.

Eva Ciferská

lo sa. Takže sa vonkoncom nemožno čudovať, že Morica sa to dotklo, a hoci nepatrí k autorom, ktorí by uberali kritike právo na jej názor, tentoraz sa ohradil, pričom vlastne kompetentnejšie než kritika sama charakterizoval svoj celoživotný literárny koncept: „*V prírode som bol odjakživa doma. Chodieval som po hore s puškou, ale viac som strieľal oči. A vždy som chcel o tom písať. Keď vo mne všetko dozrievalo, dopyčul som sa o Bohdanovi Milerovi, kysuckom hórárovi a znalcovi hory a jej tajomstiev... Mesiac som s ním strávil na pochôdzkach, na posedoch, počúval som jeho príbehy... Keď však vyšla moja kniha a ja som mu ju poslal, obratom mi odpísal: Prosím ťa, kde si to všetko zobral? To vari hovorí za všetko. Nie je to vyrozprávanie počutého, ale napísanie precíteneho.*“

Termín „precítенý realizmus“ v teórii literatúry, prirodzene, neexistuje. Použiť ho však v súvislosti s Rudom Moricom, najmä v súvislosti s jeho najvýznamnejšími knižkami, je však to najvhodnejšie, čím ho možno charakterizovať.

A ešte niečím – názorom.

Od svojho vstupu do literatúry Rudo Moric vyznával názor, že knižka pre deti, ak má mať dajaký zmysel, musí malého čitateľa vychovávať. Hovoril to priamo a nahlas, bez toho, aby to zakrýval nejakým menej zdiskreditovaným slovíčkom. A hovoril to nielen vtedy, keď deti vychovával ako učiteľ. Hovoril to i v čase, keď si už zo svojho obleku dávno oprášil školskú kriedu. Ak bol o niečom presvedčený, potom na tom trval za každých okolností. A o tomto presvedčení bol. Pritom módy sa striedali jedna za druhou, stačilo obliecť si kabát nového strihu a človek bol za vodou. On však svoj zelený poľovnícky hubertus by bol najradšej nosil aj na štátne bankety. Čo vyznával, tomu bol i verný. Ak však za

ALEXANDER RICHTER: *Rudo Moric*

každých okolností, spoločenských i literárnych, tvrdil to svoje, totiž, že kniha má na dieťa mravne pôsobiť, neznamená to ešte, že si knihu stotožňoval s trstenicou ako jeho dávni učiteľskí predchodcovia. Bol inej doby a inej pedagogickej kultúry, vedel, že detská kniha nie je učebnicou. Takže výchova áno, ale nie tými metódami a prostriedkami, o akých ho učili na bánovskom Pedagogickom ústave.

V jeho chápaní kniha mala dieťa

ovplyvňovať predkladaním ideálu výnimočnej hodnoty či činu, a to svojimi špecifickými prostriedkami. Nie možno, zaiste preto sa ako prvý rozhodne literárne spracovať cestu mladého športovca Janka Zacharu k olympijskému zlatu. Z hľadiska námetu, zámeru bol to doslova unikátny čin. Unikátny z rôznych aspektov, ktorý nielenže prekonal čas svojho vzniku, ale dosiaľ je ojedinelý. Odvtedy už niekoľko slovenských športovcov bolo dekorovaných týmto vrchol-

ným športovým ocenením, skúste si však prejsť dnešným detským beletristickým fondom či zalistovať si v školských učebniciach, či ich príbehy o nezlomnosti, húževnatosti, odvahe a všetkých tých ostatných morálnych hodnotách, ktoré olympijské zlato podmieňujú a ktoré by mohli vyvolať v deťoch túžbu po ich nasledovaní, či tam nájdete. Že u Morica nešlo o náhodu, ale o program, vnútorné rozhodnutie, svedčí fakt, že po Majstrovi pästiarskych rukavíc píše obdobný príbeh; o ľudskej odvahe skupinky horolezcov, ktorí v extrémnych podmienkach zimným prechodom cez šesťdesiatjeden tatranských končiarov prekonávajú končiare v samých sebe.

O odvahe, ktorá sa má stať výchovným modelom povojnovej generácie slovenských detí, je aj Explózia, jeden z našich prvých beletristických pokusov sprítomniť malým čitateľom protifašistický odboj tej časti národa, ktorá sa rozhodla pre inú voľbu, než jej ponúkal ten samý pán dekan, ktorý spred bánovského ol-tára štyri roky žehnal i mladému študentovi tamojšieho Pedagogického ústavu.

Ešte prv ako napíše príbeh o deťoch v Povstaní, je v Povstaní sám. A nie niekde zašitý na štábe, je tam, kde proti presile, proti tankom a ťažkým delám sa deje nemožné. A zatiaľ čo pán dekan vešia na krky príslušníkov wehrmachtu ďakovné vyznamenania, on sa spolu so stovkami slovenských vojakov vezie v dobytčom vagóne na istú koncentračnú smrť.

O pár mesiacov je po vojne. Nie však preňho. Akoby mal pocit, že svoje Povstanie ešte neskončil, chytá sa o nejaký čas pera a píše o ňom deťom. Explózia nie je teda výmysel a už vôbec nie akási konjunkturálna daň pofebruárovým školeniam mladých autorov. Moric napísal to, čo zažil, nie to, čo sa od neho chcelo. Iná vec je, ako to napí-

sal. Že mu to hneď na prvý pokus nevyšlo, vedel i sám. Prečo ináč by bol Explóziu prepisoval. Nie raz, prepísal ju druhý i tretíkrát. Prepisoval ju dovtedy, kým nevytvoril psychologicky presvedčivý príbeh o živote a smrti, príbeh, ktorý mal v tých, čo vojnové zlo nezažili, zaslať semiačko odporu voči zlu akémukolvek. A teraz príde to neuveriteľné, na čo by sa zmohol len máloktorý autor. Keď koncom 60. rokov Milan Ferko vydá román o vojnovom detstve Keby som mal pušku, je to Rudo Moric, ktorý napíše tieto slová: *„Román Milana Ferka Keby som mal pušku prevýšil svojimi hodnotami doteraz napísané diela o protifašistickom odboji nášho národa.“* Moric je človek z mäsa a kostí, má svoje ľudské prednosti i slabosti a má ich aj ako autor, ktorý neraz napísal i to, čo napísať nemusel. Ak však ide o vec, nedokáže nepovedať, že ktosi iný vytvoril lepšie dielo, než je jeho Explózia. Nebolo to len gesto, Milan Ferko svojím románom založeným na autenticite vojnového detstva naozaj vniesol do povstaleckej tematiky inú dimenziu, než aká v nej existovala dovtedy. A ešte je niečo iné, čo túto poklonu znásobuje. Moric ju zložil Ferkovi roku 1971, teda v čase, keď normalizačné tribunály zahájili exkomunikácie z tvorivého života. Ferko pred nimi stojí tiež, čo znamená, že je už sám, pretože strach o vlastnú existenciu nedovoľuje iným svedčiť v jeho prospech. Lenže Moric „svedčil“ a neskôr vyvinie iniciatívu, aby v Mladých letách Ferkove knihy naďalej vychádzali. A nielen jeho. I tých ostatných, ktorí sa dostali do nemilosti normalizačných preverovacích komisií. Je pravdou, že Mária Ďuričková, jedna z najvýznamnejších autoriek modernej detskej literatúry, musí po normalizačných previerkach z vydavateľstva odísť, ale je pravdou i to, že sú to Mladé letá, ktoré jej práve v týchto rokoch vydáva-

jú knihu za knihou. A pravdou je i to, že s Mladými letami sa ako praktikant musel na konci 50. rokov rozlúčiť i mladý Lubomír Feldek. Kto už dnes vie, že v čase, keď oficiálny stranícky Predvoj obvinil jeho Hru pre tvoje modré oči z balamutenia detí, dokonca z ideologickej diverzie, čo sa v tom čase rovnalo súdnemu verdiktu, je to Rudo Moric, nie žiaden dobrový kritik, Rudo Moric beletrista, ktorý naberie odvahu a verejne v tom samom časopise toto obvinenie rezolútne odmietne ako „*škulaťavý postreh*“. V tej chvíli pre mladého Feldeka ceriaceho zubu na všetko oficiálne viac urobiť nemôže. Hra pre tvoje modré oči končí v šrotovacom mlyne a jej autor na Orave v televíznej fabrike. Čoskoro však v Mladých letách, ktorým už Moric šéfuje, sú jeho knihy značkovým tovarom. A nielen jeho. Celá nová generácia, Válek, Jarunková, Ďuríčková, Navrátil, Šíkula, Blažková, má v Moricovi svojho podporovateľa. A to i napriek tomu, že ho už ako autora zatieňuje. Moric však netrpí Salieriho syndrómom. Nielenže vie o historickej nevyhnutnosti generačných výmen, vie i to, že jeho generácia svoj čas i svoju poetiku naplnila. Osud literatúry je už v rukách iných.

Mladé letá začínajú byť skutočne mladé.

Napriek tomu sú neodmysliteľne spojené s jeho menom. Dokonca sú takí, ktorí tvrdia, že nie Explózia, Z poľovníckej kapsy, Smutný Suarez, Rozprávky z lesa či ďalšie vydarenejšie Moricove knižky, ale toto vydavateľstvo je jeho najvýznamnejším dielom. Isteže, berme to ako nadsádzku, ale vlastne prečo nie? Ak si pripomenieme, čo toto vydavateľstvo počas jeho šéfovania vytvorilo, ak si pripomenieme len časť z toho, tak to vydá nie na jedno vydavateľstvo, ale na jednu obrovskú inštitúciu, na ústav. Moricove Mladé letá totiž knihy nielen

vydávali, programovali ich, edičné plány koordinovali tak, aby vykryvali všetky vekové stupne, druhy a žánre. Vytvorili Klub mladých čitateľov s obrovským potenciálom mladých členov, dbali, aby existovala odborná reflexia detskej literatúry, vydávali časopis pre deti Slniečko a boli spoluvydavateľom Zlatého mája, federálneho časopisu o literatúre pre mládež, na ich pôde vzniklo Bienále ilustrácií Bratislava, cez ktoré, popri iných kanáloch, sa slovenská detská kniha dostávala do sveta. V Mladých letách pôsobil Dušan Roll, po Lýdii Kyseľovej druhá Moricova pravá ruka. Bol to práve on, čo znásobil medzinárodný ohlas slovenskej detskej knihy tým, že v 80. rokoch sa stal prezidentom IBBY, medzinárodného združenia pre detskú knihu. V Mladých letách začínal profesor Dušan Kállay, ktorý zas ich slovesné a výtvarné kvality korunoval získaním Ceny H. Ch. Andersena, najvýznamnejšieho svetového ocenenia, aké môže získať tvorca detskej knihy.

Isteže, i Mladé letá odvádzali cisárovi, čo bolo cisárovo. Podstatné však je, že toho, čo odvádzali dieťaťu, bola drvivá časť. A pritom to, čo je dnes fenoménom, boli obyčajní ľudia. Ľudia, z ktorých bol každý svojráznym typom, individuálnym hráčom. No keď si pred týchto hráčov deň čo deň, dlhých dvadsaťšesť rokov zastal Rudo Moric a namiesto taktovky zdvihol to svoje povestné husté obočie, individuality sa zmenili na orchester, ktorý hral, ako dirigoval on.

Nikdy predtým a nikdy potom už nebolo takého orchestra a takého dirigenta.

Akože nebolo!?

Ešte nedávno sme na stretnutí v Moravanoch tajili dych, keď večer s pohárom červeného vína v ruke začal ten dirigent rozochveným hlasom spievať *Moje mladé letá...*

timotea vrábllová

Ako vidieť srdcom

Angela Nanettiová na Slovensku

V dňoch 27. – 29. 4. 2011 navštívila Slovensko významná talianska spisovateľka Angela Nanettiová. Jej návšteva sa uskutočnila z iniciatívy Vydavateľstva Matice slovenskej, pričom bola hosťom i Slovenskej sekcie IBBY a BIBIANY, medzinárodného domu umenia pre deti. Angela Nanettiová sa zúčastnila viacerých podujatí. V Martine bola hosťom Slovenskej jari, v Bratislave sa stretla s deťskými čitateľmi. V bratislavskom Klube spisovateľov diskutovala s tvorcami detských kníh, vydavateľmi, novinármi a študentmi na tému Zmenil sa koncept detstva. A čo literatúra? Na diskusnom večere bola prítomná aj prekladateľka Angely Nanettiovej Daniela Lozanová, ktorá za preklad knihy Môj dedko je čerešňa (Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2007) bola zapísaná na Čestnú listinu IBBY.

ANGELA NANETTIOVÁ (1942) patrí k výnimočným zjavom svetovej tvorby pre deti a mládež. Jej dielo bolo preložené do mnohých jazykov. Vo svojej vlasti trikrát získala cenu časopisu Andersen (1985, 2000, 2003) a v roku 2004 bola za Taliansko nominovaná na medzinárodnú Cenu H. Ch. Andersena.

Zásluhou Vydavateľstva Matice slovenskej na Slovensku vyšli Angele Nanettiovej knihy *Môj dedko je čerešňa* (2007), *Muž, ktorý pestoval kométy* (2009) a *Adalbertov denník* (2010).

Nanettiovú by sme mohli prirovnáť k „staviteľom mostov“: vie nadviazať vzťah s čitateľom a posmeliť ho, aby vykročil k príbehu, k jeho posolstvu. Kľúčovou témou jej literárnych diel je budovanie vzťahov. Zamýšľa sa nad ich funkčnosťou, nad princípmi ich existencie i nad trhlinami v nich. Kritici o Angele Nanettiovej hovoria, že sa dokáže priblížiť ktorejkoľvek vekovej či sociálnej skupine detí. Už vo svojom debute *Adalbertove zápisky* (Le memorie di Adalberto) sa prejavila silná črta jej autorského rukopisu – schopnosť ponoriť

sa do myšlienkového a pociťového sveta dospievajúceho dieťaťa, vyniesť na svetlo vnútorné myšlienky a pocity, ktoré sa ľahko stávajú labyrintom duše dospievajúceho. Hlavný hrdina, jedenástročný chlapec Adalbert, sa ocitá v procese dospievania a dozrievania. Hľadá si svoj most medzi detstvom a svetom dospelých. Príbeh odкрýva peripetie i možnosti budovania funkčných vzťahov s vrstovníkmi i s dospelými. Domáca kritika ocenila, že autorka sa sústredila na témy z každodenného života dospievajúcich, pritom si vybrala aktuálne témy vhodné pre rodinné rozhovory medzi rodičmi a deťmi (Roberto Denti, L'Unita', 26. júla 1984).

Najdôležitejším miestom vzťahov pre dieťa je rodina. Rodina je aj silnou témou Nanettiovej diel. Pri jej stvárňovaní autorka neidealizuje, ale vychádza z realistického obrazu. Jej príbehy zachytávajú problémy, ktorými v posledných desaťročiach moderné rodiny prechádzajú. Hrdinovia sú konfrontovaní so súčasným tlakom na status rodiny, na jej možnosti formovať život dieťaťa, vytvárať mu bezpečné harmonické prostredie a dať mu základ na zdravý hodnotový systém a na plnohodnotný citový život. Autorka sa nevyhýba problematikým otázkam; skutočnosti, že miznú viacgeneračné rodiny, narúšajú sa medzigeneračné vzťahy, dochádza k rozpadu nukleárnej rodiny, jednodetné rodiny prinášajú nové vzťahy medzi deťmi a rodičmi. Ako sama hovorí, pri chronologickom čítaní jej diel čitateľ ľahko zbadá, ako sa v posledných desaťročiach vyvíjala spoločenská situácia v súvislosti s rodinou.

Napriek závažným problémom autorka neskĺzla do skepsy či parodizovania statusu rodiny, alebo jej základných hodnôt. Pre detského i do-

spievajúceho čitateľa tak vytvorila bezpečný priestor, v ktorom možno hovoriť o ťažkých, páľčivých otázkach. Navzdory problémom v Nanettiovej dielach zostáva totiž rodina pozitívnu jednotkou. Predstavuje zázemie pre dieťa. Aj v situáciách, keď prechádza vážnymi krízami, poskytuje dieťaťu stabilitu. V jednom z autorkiných diel, *Môj dedko je čerešňa* (Mio nonno era un ciliegio, 1998), sa rodina hlavného protagonistu dostala do vážnej krízy vzťahov, ktorá sa nebezpečne rozvinie až po hranicu úplného rozchodu rodičov. Majstrovstvom autorky je schopnosť vykresliť túto situáciu realisticky, no pritom citlivo a primerane detskému adresátovi. Hodnotovú i citovú olovnicu v tomto zložitom období poskytujú dieťaťu väzby v širšom okruhu rodiny. Autorka v tejto súvislosti poukazuje na význam medzigeneračných vzťahov, ktoré sú tiež významnou témou jej diel. Ani tie nezobrazuje v ideálnom stave. V spomínanom príbehu sa v nich prejavujú ruptúry a konflikty podmienené sociálnymi rozdielmi medzi mestom a dedinou. Stabilitu do života dieťaťa však neprináša ukážkové správanie dospelých, ale ich schopnosť stáť pri sebe a hľadať konštruktívne možnosti, ako budovať vzťah.

Vývoj vzťahov pôsobí v jej podaní prirodzene. Spolupatričnosť je hodnotou, ktorá nie je umelo dieťaťu podsúvaná, ale vyplýva z procesu, v ktorom vzťahy dozrievajú. V tomto kontexte je celkom prirodzené, že sa dieťa túži so svojou rodinou identifikovať, neoddeľuje sa a neizoluje: „*Myšlienka, že sa podobám na mamu, vo mne vyvolávala pociť hrdosti a bola to prvá vec, na ktorú som sa opýtal, keď po mňa prišla.*“

Autorka pôsobivo vyjadruje vzťahový rozmer v texte prostredníctvom vä-

zieb príslušníkov rodiny k čerešni Felicite, ktorú zasadil dedko. Čerešňa je v tomto príbehu prvkom rozprávkovým, tak trochu fantastickým prvkom, a predsa je silne spojená s realitou, je skutočným stromom, viažu sa k nej každodenné i výnimočné osudy rodiny: „*Felicita. Presne tak sa volá mama a tak sa musela volať aj čerešňa... Na jar mala Felicita štyri konáre a mama sedem mesiacov a štyri zúbky. Aj na čerešni sa objavili štyri kvety. Od tej chvíle mama a čerešňa rástli spolu a spolu s dedkom a babkou boli rodina. Stačilo pozrieť do albumu s fotografiami a všetko bolo jasné.*“

Iný pohľad na krízu rodiny sprostredkováva Nanettiová v knihe *Muž, ktorý pestoval kométy* (L'uomo che coltiva le comete, 2002). Jej rozprávanie zachytáva problémy detí v neúplnej rodine s komplikovaným sociálnym zázemím a s problematickými vzťahmi k miestnej komunite. Úplná rodina, po ktorej túži každé dieťa, je pre hlavného hrdinu Arna najväčším snom, za ktorý sa mu oplatí bojovať. Takýto boj môže byť ubíjajúci a pre detskú dušu škodlivý. Autorka citlivo odкрýva bolestivé psychické procesy, ktorými Arno prechádza. Zároveň kladie základné kamene hraníc, v ktorých sa dieťa môže aspoň do istej miery bezpečne pohybovať, keď hľadá riešenie. Existenčnými piliermi sú v tomto prípade pozitívne vzťahy s dospelými, úprimnosť a snaha o budovanie dôvery. Hodnotovými piliermi sú láska a autentické vzťahy. Spoznávanie pravých vzťahov je dôležitý vývojový proces. V prípade Arna je skúšobným kameňom vnútorného dozrievania jeho vzťah k mame Myriam. Pre chlapca nie je ľahké zorientovať sa v zložitej situácii. V jeho vlastných očiach je mama dobrá, starostlivá, krásna, nežná a tajomná že-

na. V očiach miestnej komunity je to čudácka osobnosť s pochybným správaním. Každú noc, keď deti uloží spať, odchádza tancovať nevedno kam. Tento zvyk ľudí v dedine provokuje. Riešenie pre Myriam vidia v prispôsobení sa zaužívaným poriadkom a zvyklostiam. Sú ochotní prijať ju len za podmienky, že sa usadí, nájde si muža. Istá možnosť sa v tomto smere naskytá vo vzťahu s pekárom Lorenzom, ktorý je zároveň aj starostom. Arno sa musí v skúške vzťahov rozhodovať, čomu a komu má veriť. Kto vlastne hovorí pravdu o mame a o ich rodine. Je to mienka dediny? Alebo sú to jeho vlastné skúsenosti a vnútorný pocit, ktorý získal z mamy on sám? Oveľa zložitejší je problém jeho záhadného otca. Arno túži, aby sa vrátil. Je jediný, kto verí v takúto možnosť. Má zmysel vkladať nádej do túžob a vnútorného presvedčenia? Alebo sa uspokojiť s tým, čo život priniesol?

V čase zložitého vnútorného zápasu sa Arno zoznámí s privandrovalcom, ktorý sa usadil v blízkosti dediny v horách. Je čudákom na prvý pohľad. S Arnom ho spája láska k hviezdam, najmä ku kométam. Arno verí na poveru o tom, že človeku sa splní želanie, keď uvidí kométu. Na naplnenie túžby za otcom je preto preňho pozorovanie komét veľmi dôležité. Cudzinec má zvláštnu záľubu. Pestuje kométy z mesačného prachu. Toto nevšedné poslanie akoby zázračne súviselo s chlapcovými predstavami a snami, preto ho k cudzincovi priťahuje. Oba ja trávia spolu veľa času. Arno začína cítiť vnútornú blízkosť, otcovskú väzbu s týmto mužom. Sprostredkováva mu cudzinec naozaj otcovský vzťah?

Autorka ponúka čitateľovi možnosť preveriť autenticitu a integritu vzťahov. Kto vlastne patrí do intímneho

priestoru rodiny? Tí, ktorí skutočne patria k sebe do rodiny, sú voči sebe nezištní, úprimní a vzájomné spojenie vnútorne cítia. Pekár Lorenzo vyzerať byť starostlivý, no je aj panovačný a necitlivý. Nie je schopný nadviazať hlbší vzťah. Napriek svojej snahe pomôcť nevidí skutočné potreby ľudí, nerešpektuje to, kým sú. V oblasti vzťahov je nezrelý, výlučne pôžitkársky, preto si najlepšie rozumie s Myriaminým maličkým synom Brunom, ktorý primerane svojmu malému veku vníma svoje okolie na základe toho, ako sú uspokojené jeho potreby a túžby. V skúške vzťahu obstojí cudzinec. V jeho prítomnosti a s jeho starostlivosťou sú Myriam a jej deti naozaj šťastní. Rodina sa stane celistvou. Cudzinec sa stáva skutočným Arnovým otcom.

Na tému rodinných vzťahov sa vie Nanettiová pozrieť aj s príznačným humorom. Odľahčený pohľad na rodinné vzťahy prináša kniha *Veronika, chcem povedať, že mačky sú nevyspytateľné* (Veronica, ovvero, I gatti sono talmente imprevedibili, 1993). Veselé je spolunažívanie deväťročného dievčatka Veroniky, jej údajne neznesiteľnej sestry, ktorú trápi jej neverný chalan, a rodičov, ktorí majú podľa dievčat talent na to, ako robiť príšerné rozhodnutia. Kráľovnou situácií je takmer zázračná mačka, Veronikin domáci miláčik.

Skúšky a konflikty vo vzťahovej rovine obyčajne sprevádza bolesť. Je prítomná v mnohých Nanettiovej príbehoch. Jedna z jej najúspešnejších kníh, dobrodružná novela pre mládež *Zatúlané psy* (I randagi, 1999), bola domácou kritikou označená „za bolestné a úprimné čítanie“. V životnej skúške, ktorá sa premení na tragédiu, sa hrdinovia príbehu ocitnú po

tom, čo sa konečne vyberú na vytúžený výlet.

Okrem spoločenskej prózy Nanettiová sa venuje aj písaniu fantastickej, rozprávkovej prózy. Rovina fantastiky otvára autorke priestor hovoriť o vzťahoch v podobenstvách. Približuje dieťaťu tajomstvo, že nielen rozum, ale aj srdce sprostredkováva človeku múdrosť. V knižke *Anjeli* (Angeli, 1999) vystupuje pätnásť anjelov, rozprávačov príbehov. Rozprávania oscilujú medzi realizmom a fantastikou. Autorka využila jeden z tradičných spôsobov spracovania „anjelských“ rozprávání. Anjelský opis či komentár udalosti „spúšťa“ hodnotovú olovnicu ľudskému správaniu, sprostredkováva nadhľad, „pohľad zhora“ na dianie v pozemskom,

ľudskom priestore. Príbehy sa pohybujú v základných hodnotových polaritách ľudskej existencie. Hovoria o bohatstve a biede, o krutosti a milosrdenstve, o dobre, krásy, o nevinosti a o zle.

Podobnú hodnotovú polaritu rozvíja Nanettiová aj v knižke *Azzurina* (2004). Je rozprávaním o daroch, výnimočných ľudských vlastnostiach. Sú vzácné, lebo obohacujú iných ľudí. Zdravý, vnútorne silný človek môže ich pôsobením získať pre seba silu a povzbudenie. Poranený, vnútorne neistý človek však bude na výnimočné vlastnosti iného človeka reagovať so strachom a žiarlivosťou. Nanettiovej podobenstvo hovorí o neobyčajnej princeznej, takmer priehľadnej Azzurine, ktorá má zázračný dar spevu. Dokáže spievať a zhovárať sa s vtákmi, s kvetmi a so stromami. Mama – kráľovná sa teší princezninmu daru. Otec – kráľ je však iného názoru. Myslí si, že jej dar mu spôsobuje bolesť, ktorá z neho robí krutého, necitlivého človeka. Príbeh sa končí katarziou. Kráľovo srdce je vyslobodené z trápenia a zo lži. Ťažoba odchádza z jeho vnútra a zrazu s ľahkosťou a v radosť „dokáže vnímať všetky farby sveta“.

Prvky fantastiky a hororu využila Nanettiová v románe pre dospelých *Gorgius* (2006). Je príbehom o detskom gangu, ktorý sa ocitne v životne nebezpečnej situácii. Ich pozemok, na ktorom sa stretávajú, zaujme totiž tajomné diabolské stvorenie Gorgius. Riešenie situácie je pre deti výzvou vo vzťahovej i v hodnotovej oblasti.

Nanettiovej je blízka i historická próza. Možno aj vďaka jej pôvodnému profesionálnemu zameraniu. Vyštudovala medievalistiku na univerzite v Bologni, dlhé roky učila dejiny na gymnáziu a spolupracovala na viacerých

didaktických projektoch, ktoré približovali históriu deťom a dospelým. Aj pri historických témach v jej dielach sú ľudské vzťahy priezorom do problematiky. Vzťahy Nanettiová chápe ako mosty, ktoré zbližujú ľudí časovo vzdialených dôb. Svoj prvý historický román pre dospelých *Kristína Belgioiosová, talianska princezná* (Cristina Belgioioso, an Italian princess, 2002) autorka venovala svojráznej významnej osobnosti talianskych dejín. Stála pri vzniku a formovaní zjednoteného Talianska (1861). Kristína bola známa ako jemnocitná žena, kultúrne rozhladená osobnosť s komplikovaným videním sveta a najmä s problematickými vzťahmi.

V románe *Tajná láska* (L'Amor Segreto 2009) si autorka vybrala za námet príbeh ľúbostného vzťahu Danteho Alighieriho a Beatrice. Sprítomnenie historického príbehu prostredníctvom témy nenaplneného ľúbostného vzťahu je, podľa slov samotnej autorky, účinný spôsob ako sprostredkovať dospelým čitateľom vzdialené obdobia ľudských dejín.

Témy vzťahu, jeho jemných nuansov a polarít sú pre Nanettiovú autorcky prítlačivé. Pre svoje diela si vyberá predovšetkým také problémy, ktoré sa dotýkajú krehkých stránok ľudského vnútra. Jej rozprávanie zachytáva viacero problémových rovín, nie je však poznačené ťaživosťou. Introspektívny pohľad nezostáva v Nanettiovej textoch v rovine chladnej intelektuálnej analýzy. Humor, príznačný pre jej štýl, presvetľuje konfliktné prostredie príbehov. Nie je „moderne“ sarkastický, nesie nádej.

V tomto je jej literárne i ľudské poslanstvo veľmi aktuálne aj pre náš slovenský kultúrny kontext.

Kresťanské posolstvá autorskej rozprávky I. Javora a J. C. Hronského

gabriela magalová

Literatúra pre deti a mládež na prelome 19. a 20. storočia sa chápala ako súčasť pedagogického procesu, čo predurčovalo jej didaktický charakter. Tvorba prozaických autorov tej doby sa teda hodnotila tým pozitívnejšie, čím intenzívnejšie aktualizovala didaktické (či kresťansko-didaktické) zásady.

Nás bude v tejto súvislosti zaujímať parciálna tvorba Spolku svätého Vojtecha (SSV) so sídlom v Trnave a v rámci nej malý výsek produkcie SSV, ktorý sa týka tvorby pre deti. V roku 1924 vzniká v SSV edícia Knižnica slovenskej mládeže, v ktorej počas dvoch rokov vyšlo 5 dobrodružných kníh a tri poučné. Nemožno však povedať, že by sa dovedy deťom pozornosť nevenovala. Veď už v prvých rokoch činnosti Spolku (v období do r. 1918) sa vydávajú prvé učebnice. H.

Radváni spomína *Dejepis wsseobecny a zvwlasstny Uhorska, swetsky a nábožensky*, ktorý z rukopisu Františka V. Sasinka pre slovenské národné školy pripravil Andrej Radlinský. K nemu sa radí aj *Prvá čítanka*, ktorú spracoval Gabriel Zaymus (vyšla v Pešti v r. 1871), a napokon Zelligerov *Abecedár pre 1. triedu* (takisto v Pešti v r. 1871). *Abecedár* i *Čítanka* vyšli v niekoľkotisícovom náklade a v niekoľkých vydaniach. Deťom bola adresovaná aj knižka modlitieb A. Radlinského *Anjelíček strážca*. Pre nás je však zaujímavé, že v tomto období možno pozorovať už aj tvorbu autorskú.

Naším cieľom nie je inventarizácia rozprávok s kresťansko-didaktickou orientáciou. Sumár produkcie kresťansko-didaktických rozprávok rôznych vydavateľstiev so stručným hodnotením niektorých titulov či tvorcov podáva Ondrej Sliacky v *Dejinách slovenskej literatúry pre deti a mládež do roku 1945*. Vo svojom príspevku

chceme preniknúť do zbierok dvoch autorov, ktorým SSV v roku 1933 vydáva knihy autorských rozprávok: prvou je kniha **Ivana Javora** *O vtáčkoch-letáčkoch* s podtitulom Rozprávky pre deti, druhou kniha autorských rozprávok **J. C. Hronského** *Zlatý dážd'.*

Kniha Ivana Javora *O vtáčkoch-letáčkoch* sa začína morálnymi poučeniami a striktne nábožensky motivovanými pravdami pred samotnými textami rozprávok:

Dietkam!

Sem sa, detičky drahé, vy drôbež moja, sem sa! Idem vám rozprávať o vtáčkoch-letáčkoch utešené, milé rozprávočky.... Ja viem, že vy ste dobré, a preto budete na vtáčkov pamätať najmä v zime. A pán Boh vám to odplatí hojnosťou a radosťou v živote, keď budete veľké.

Po tomto úvode nasleduje *Prvá rozprávka, ktorá je však skutočnosťou.* Ide o vysvetlenie vzniku sveta na základe Biblie, niektoré pasáže sú prevzaté priamo z biblického textu. Až po tomto kresťansko-didaktickom vstupe autor predkladá texty, ktoré sú motivované životom vtákov. Texty sú síce monotematické, no ich kompozícia je rôznorodá. Aj tu možno pozorovať charakteristický výstavbový prvok príhovoru, ktorý navodzuje predstavu fyzicky prítomného rozprávača. Jeho prítomnosť je posilnená nielen častými osloveniami detí (ktoré autor „vidí okolo seba“ ako fiktívnych poslucháčov), ale i priamymi výzvami na spätnú reakciu:

Sem sa, detičky drahé, vy drôbež moja, sem sa! Idem vám rozprávať o vtáčkoch-letáčkoch utešené, milé rozprávočky. A vopred vám poviem:

kto ma pozorne bude počúvať, tomu vtáčkovia cez celý život pekne budú spievať.

Zo žánrového hľadiska sa v Javorovej zbierke striedajú, miešajú či preskupujú rozmanité žánrové formy od zvieracej či ľudovej rozprávky, realisticko-didaktických príbehov, bájky, legendy až po útvary jarmočnej produkcie, takže ich jednoznačne môžeme nazvať hybridnými textami. Všetky útvary spája snaha akcentovať náboženské pravdy; v rozprávke *Čížik mal smútok* autor rozpráva o čižikovi, ktorý žalostí nad zožatou brezou a nad „stratou svojich milých, čo ich breza zavalila“. Sťažuje sa Pánu Bohu a ten mu odpovie: „*Tak ako som vzkriesil ľudí, vzkriesim aj tvoje čižence. Ale musíš mi slúbiť, že zo svojich dietok vychováš bohabojných vtáčkov-speváčkov. Sľubujem, sľubujem, volal natešený vták a radostne poskakoval pred Pánom Bohom. S úsmevom pokývol Pán Boh breze a tá vstala a rástla ďalej. Spod nej však s jasavým štebotom vyletelo päť živých, veselých čižikov.*

V Javorovej zbierke nájdeme však i rozprávkové texty, v ktorých autor humorom odľahčuje strohý náboženský didaktizmus. Žiaľ, táto poloha je jeho autorskému naturelu cudzia: ak jeho „humorné rozprávky“ navzájom porovnáme (sú to možno 3 – 4 rozprávky z tridsiatich), zistíme, že sa vždy v nich pracuje s motívom tanca (zábavy). Tento model je dôkazom autorových predstáv o tom, v akej podobe dokáže dieťa vnímať „humor“.

Milý vrabče,

pozdravujem ťa nastokrát, môj milý kamarát, aby si mal hojnosť zdravia, keď ťa tento môj list nájde...Spomínam, akým som ja býval pánom:

EUBA SUCHALOVÁ/ Peter Gajdošík: Pavúčikove dobrodružstvá

každý deň len dínom-dánom, pohárky štrngali, mušky nám padali do zobáčkov, báčkov, báčkov, do zobáčkov. Cigáni nám hrali, kým si basu nezodrali, tančili sme čardáš, polku, a do tanca bez okolku brávali sme starú, mladú, bezzubú i bezokatú...

(Vrabec píše vrabcovi)

Rozprávky Ivana Javora s kresťansko-didaktickou tendenciou dosahovali minimálnu umeleckú hodnotu. Charakterizovala ich veľká miera epigónstva, netvorivého textovania, pridržania sa literárnej tradície, technika kompilácie bez autorského prínosu či

už v rovine jazykovej, alebo v rovine kompozičnej.

Jozef Cíger Hronský vo svojej zbierke *Zlatý dážd'* (1933) v nadväznosti na ľudovú rozprávku komponuje útvary, v ktorých sa prelína prvok zázračný s prvkom realistickým. Didaktickosť sa tu spracúva vo forme klasického trojuholníkového pôdorysu didaktických rozprávok alebo je už implementovaná (rozliata) v jadre textu; s týmto výstavbovým prvkom pracuje autor najčastejšie. Spájajúcim elementom jeho rozprávok je dôraz na originalitu a námetovú novosť. Zlatko Klátik hodno-

tí jeho rozprávky tiež z hľadiska originality a objavuje v nej nové fabulačné postupy. Tvrdí, že „Hronský sa pokúsil včleniť do rozprávky cudzorodý prvok – morálnu sentenciu, charakteristickú pre štruktúru výstavby bájky.“ Tvrdí to v súvislosti s rozborom rozprávky *Turákov zázračný kvet*: „Veci bežnej morálky a názorov na život sú zväčša predmetom iného literárneho druhu – bájky. Ak rozprávka ako žáner ide do šírky (motív ľudskej túžby) a odкрýva neznáme a pomyselné priestory, tak bajka sonduje do hĺbky v priestore jestvujúcom reálne. Preto sa v *Turákovom zázračnom kvete* stretli rozprávka s bajkou nielen na významovom pláne, ale aj na pláne kompozično-štylistickom... Namiesto riešenia... ktoré znamená vždy víťazstvo hrdinu, je tu koncovka s hrdinovou prehrou... a náhrada inou koncovkou – sentenciou... Sentencia je však už funkciou (ideovým motívom), ktorá patrí k základným štrukturálnym prvkom bájky.“ Sentencia (poučenie, výrok, stručná hlboká myšlienka alebo stručná historka) je však ideovým motívom niekoľkých žánrov. Nie je to len bajka, je to aj didaktická rozprávka, čarovná rozprávka či realistická rozprávka a takisto aj stredoveké exemplum. A práve v prostredí didaktickej rozprávky má tento prvok svoje domovské právo. Vyrozpávaný dej bájky sa podáva vo forme alegórie, ktorú zvyčajne reprezentuje antropomorfizovaný svet zvierat či neživých predmetov; rozprávkové postavy však svoju „alegóriu“ získavajú činmi, hoci niektoré postavy sú už vo svojej funkcii dané, statické. Tak napríklad postavy ježibáb či drakov sú vždy záporné, no postava kráľa, škriatka či princeznej môže byť kladná či záporná podľa toho, ako koná. V bajkách sú alegórie vždy jasné:

líška je falošná, lev nenásytný a pyšný, medveď ťarbavý, mravce, myšky či iné drobné zvieratá predstavujú zasa fyzickú slabosť a pod. Bajka charakterizuje ich vlastnosti hneď v úvode a postavy sa nemenia, ide tu o stret protichodných názorových štruktúr, pričom vyhráva tá humánnejšia či rozumnejšia platforma a formuluje sa ako pointa. V *Turákovom zázračnom kvete* sa hovoriaci kvet premení na škriatka, ktorý chce pastierikovi slúžiť pod podmienkou, že ho „nevychytí márnosť“. Je to klasický rozprávkový motív implantovaný do morálneho zákazu (porovnajme napríklad so zákazom nevojsť do trinástej komnaty, nepreriecť ani slova a pod.). Turák najprv využíva škriatkovú službu, no napokon sa dopustí márnosti (nemá čo robiť, keď zaň škriatok pasie statok, tak sa dá obšívaj svoje deravé krpce a napokon aj deravý klobúk). Obšívanie deravého klobúka sa berie ako márnivosť a škriatok mizne. Rozprávka sa končí takto:

Bolo po Turákovej moci. A žije i bez nej i dnes, ak ešte neumrel, a vraj ani trochu nie mu je ľúto za sluhom, lebo že vylihovať nebol by už vydržal ani deň, a nestojí vraj ani za babku také pastierstvo, kde si pastier nemôže ovcu sám zavrútiť a pohovárať sa s ňou. Aj že lepšia je robota, ako deravý klobúk nosiť až do smrti.

Ako vidíme, strata čarovného predmetu nie je pre pastierika prehrou. Prehru v podobe „materiálneho šatu“ vyvažuje výhra „životného poznania“. Spomínaný motív je známy aj z ľudových rozprávok, kde istá materiálna strata či strata istej zázračnej schopnosti znamenala pre hrdinu prínos. Rozpor v rozprávke sa v rozprávko-

vej chronológii naplňa v tom zmysle, že sa počiatočný tradičný rozprávkový motív mení v závere na realistické poznanie, ktoré hrdinovi neprináša smútok (škriatok tu nerieši hrdinovu nedostač, ale iba skúša jeho morálne kvality a darom mu potom nie je on sám ako pomocník, ale poznanie zmyslu práce).

Hronského rozprávky v rovine ideovej neriešia ľudské nedostatky v konfrontácii s vierou, ako to bolo v prípade Javorových rozprávok. Autor najviac pranieňuje ľudskú lenivosť (*Zrno slepého mládenca*, *Lenivé žabky*, *Piecka*), nenásytnosť (*Zlatý dážď*) či ľahostajnosť (*Zlatá myška*). Nájdeme tu však aj také rozprávkové útvary, ktoré signalizujú nové, moderné prvky; tie však stále pulzujú v podruží sémanticko-kompozičných prvkov poznania ľudovej rozprávky. Z pohľadu nadviazanosti na kresťansko-didaktický záber možno konštatovať, že rozprávky riešia svoje ideové poslanstvo cez všeobecné kategórie dobra a zla. Hronský rieši kresťanský didaktizmus akcentáciou všeobecnomravných zásad (neskôr tento prístup použili aj iní autori). Nachádzame tu len jednu rozprávku, kde vystupuje Ježiško ako jedna z postáv, ktorá zodpovedá skôr detským predstavám o Ježiškovi, prichádzajúcom na Vianoce s odmenou pre dobrých. V rozprávke *O Aničke, čo ju nikto nechcel* je tento motív spracovaný detskou optikou a ani zďaleka sa nepribližuje predstave Boha – sudcu, ktorý „dobrých odmeňuje a zlých trestá“ v duchu Javorových rozprávkových „dôkazov“. Rozprávka je tu novátorská svojím motívom: Anička, dievčatko, ktoré vychováva babka a dedko, chce mať „rukolapné dôvody“ lásky starých rodičov a chce priamu odpoveď, keď sa pýta:

„Dedko, dedko, či ma chceš?... Babka, babka, či ma chceš?“ V dobovej literatúre je to prvok nový, aj keď treba povedať, že motív nechcených detí, ktorých rodičia (alebo macochy) vyženú do lesa, je dávno známy v ľudových rozprávkach. Motívom takéhoto činu v ľudových rozprávkach však bola zlosť či bieda a vyhnanec sa nikdy nepýta na kvalitu vzťahu, osud jednoducho prijíma. V texte J. C. Hronského sa však problematika rieši už z pohľadu detského aspektu. Dieťa je aktér, ktorý sa dožaduje vyjadrenia citov zo strany starých rodičov. Ich žartovanie nechápe a následná odpoveď raní Aničkino detské srdce:

– *Dedko, dedko, či ma chceš?*

Dedko sa usmial, pravdu povedať nechcel, nuž takto povedal:

– *Veru ťa nechcem!*

Anička nezbadala, že dedko žartuje, spýtala sa teda babky:

– *Babka, babka, či ma chceš?*

I babka sa usmiala, pravdu povedať nechcela, nuž aj ona povedala takto:

– *Veru ťa ja nechcem!*

Vidíme, že sa tu rieši spor dieťa-dospelý na celkom novej kvalitatívnej úrovni. Dospelí sa tu zahrávajú s citovosťou dieťaťa, nechápu jeho potrebu vyjadriť vzájomnú blízkosť aj slovné, a tak Anička uteká do hory a rozprávka naberá typický ráz čarodejnej rozprávky. Predtým sa však ešte pýta zvieratiek, či ju majú rady: psíka, vrany, veveričky, zajačika-ušiačika, srnky. A hoci jej zvieratká odpovedajú kladne a vyratúvajú, pre aké dobré skutky ju majú rady (krmenie, ochrana zvieratiek), predsa len autor píše, že Anička zvieracej reči nerozumela (motív realistický), že „Anička nerozume-

la ani srňacej reči, smutná túlala sa po hore, a všade sa dozvedela, či by ju niekto nechcel". Anička zablúdila v lese, na Štedrý večer však „rozsvietila sa hora, lebo do hory vošiel anjel a pred anjelom kráčal sám Ježiško. Išli dobré zvieratká odmieňať." Zvieratká však od Ježiška dary neprijali, ale kázali ich zaniest Aničke a samy mu ukazujú k Aničke cestu:

Lenže prví nedošli, lebo srnka bola už tam. Na Aničku dýchala, ruky jej zohrievala.

Čuduje sa Anička, či by ju srnka ozaj chcela, a napokon len keď pribehnú aj ostatné zvieratká, príde krásna žiara. Len sa díva, vlastným očiam neverí, Ježiškove dary prijíma... na Ježiška sa díva, na anjela kuká, a napokon sa aj rozosmeje. A keď sa rozosmiala, celá hora zazvonila strieborným hlasom.

V tomto momente, keď autor použije metaforu o Aničkinom zvonivostriebornom hlase, akoby sa skutočne zvoncom ukončila etapa čarodejnej rozprávky (ako to už tradičná forma vyžaduje) a rozprávka zasa pokračuje v realistickom rámci:

Počuje to babka, a hovorí:

– To sa naša Anička usmiala, ktorú chceme a nemáme.

Počuje dedko, vyskočí, srdce mu od radosti poskočí:

– To je naša Anička, ktorú chceme a už ju budeme zase mať!

A už si ňaťahuje kožuš, ňaťahuje kapce, že Aničku dovedie.

Na jedlíčkách zvoní zmrznutý sniežik, na chodníček padajú hviezdčky, a dedko ide, ide, vedie Aničku, hladká ju po líčku a hovorí:

– Ved' my ťa chceme, chceme, ved' ťa už svetom nepustíme.

Vo vrátkach čaká babka, pred vrátami psík. V izbe stojí pozlátená jedlička, na jedličke červená sviečička a na samom-samučkom vrchu zlatý zvonec a už je Aničkinej rozprávke koniec.

Zvonec sa objavuje druhýkrát vo svojej rozprávkovej podstate ako skutočný záver celej rozprávky. Možno potom dedukovať, že J. C. Hronský využil postupy čarodejnej rozprávky, ktoré vsadil do rámca realisticko-rozprávky, čím vytvoril rozprávku v rozprávke (naznačuje to aj motív dvoch zvončekov). Náboženský motív mu tu slúžil vo forme idyllickej predstavy dieťaťa o Ježiškovi a spojitosti s biblickými motívmi sú čitateľné v istých náznačkoch. Symbolickú spojitosť s biblickým textom tu nachádzame napríklad v obraze dýchania srnky na premrznutú Aničku, čo je alúziou na dýchajúce osliatko, ktoré svojím teplým dychom chránilo Jezuliatko.

Zaujímavé je, že všetky tieto rozprávky (až na malé výnimky) sú symbiózou reality a čarovna. Taký je stret pastierika a škriatka, Aničky a Ježiška, malej Nanky a zlatej myšky, vnučky a zázračného hrnca. Niektoré z nich sú čisto realistické a len akoby okrajovo sa zjavuje zázračný cudzinec, ktorý na znak vďaka premieňa obyčajnú perinu na zázračnú (sledujeme tu legendový motív chudobného počestného so zázračnými schopnosťami; je však spracovaný realisticky s dôrazom na didaktické pasáže a záverečné poučenia).

O Hronského rozprávkach možno hovoriť ako o rozprávkach, pre ktoré je príznačné tlmenie náboženského páťosu, hoci samotný didaktizmus

v nich zostáva. To biblické, náboženské či kresťanské je pretavené do symbolov reálneho sveta, zdôrazňujúcich skôr všeľudské morálne princípy, prenos kresťanských posolstiev do reality dňa. A aj keď má Hronského didaktizmus v zbierke *Zlatý dážd'* explicitnú formu, je to podoba prijateľná, pretože autor chápe detstvo ako obdobie potreby citovej spriaznenosti so svetom dospelým a tiež obdobie, v ktorom má svoje výsostné postavenie humor.

Humorné situácie vie Hronský využiť nielen v opisoch, ale aj v práci s metaforou. *Snehuliak* z rozprávky *Kmotor snehuliak* je vyobliekaný ako človek, lebo chlapci stvárali huncútstva a nasadili mu čiapku, obliekli kožuch a strčili pod neho lyže. *Snehuliak* ožil, rúti sa dolu kopcom a zle vidiaci hájnik *Krkavčík* si myslí, že mu prišiel *kmotor* na návštevu, a volá ho do teplej izby. *Snehuliak* sa tepla bojí a bráni sa: „*Ďakujem ti, kmotrík, ja veru musím zostať na dvore, lebo dnes, ako vidíš, obul som si také veľké čížmy, že sa cez dvere v nich nespracem.*“

Takisto v rozprávke *Vnučkin hrnčisko* sa hrniec rozosmeje, lebo „*smiať sa musím, keď na mládenca hľadím, čo má drevené nohy, drevené parohy, klobúk zelený, nos červený a čo sa iba vtedy pohne, keď ho cudzí pokýva*“. Ide tu o metaforické pomenovanie javora, ktorý sa len vtedy môže hýbať, keď ho vietor pokýva a ktorý sa v ďalšej fáze rozprávky skutočne premení na mládenca. Metaforou je už samotný *Zlatý dážd'*, rozprávka o jesennom lístí, ktoré sa v zásterke dievčatka premieňa na zlaté dukáty. Tu však autor sleduje čisto didaktickú funkciu, v ktorej sa pôvodná prajnosť dievčatka a ochota rozdeliť sa s dukát-

mi s ostatnými mení na chamtivosť za dukátmi.

Žáner kresťansko-didaktickej rozprávky sa Hronského výberom *Zlatý dážd'* posúva na inú úroveň: biblický moralizujúci tón mizne a ukazuje sa vo všeobecno-humánnych obrazoch a posolstvách, vystavaných na tradičných hodnotových konštantách bez násilných apelov. Kresťanské tendencie sú implantované do symbolov a dokážu odkrývať ďalšiu možnú rovinu čítania rozprávok. Zbavujú sa diktatúry dogiem a doslovných biblických citácií a predostierajú dobro v intenciách kresťanskej morálky s dôrazom na radostnosť a zázračnú moc ušľachtilosti a dobra v podruží umeleckého textu. Jeho rozprávkové texty majú ešte náznaky didaktickosti a istých „konštrukčno-logických“ nezrovnalostí; v porovnaní s Javorovými rozprávkami však v nich badať iný prístup, ktorý naznačuje nové autorské chápanie textov pre deti.

LITERATÚRA

- Klátik, Z.: *Krajina plná detstva. Hronského tvorba pre mládež*. Bratislava: Mladé letá, 1971. 169 s.
- Liba, P.: Čítanie starých otcov. Martin: Matice slovenská, 1970. 420 s.
- Literatúra pre deti a mládež v procese I. Rozprávkový žáner. Nitra: KSL FF UKF, 1998. 347 s.
- Magalová, G.: *Rozprávky s kresťansko-didaktickou tendenciou*. Nitra: UKF, 2007. 125 s.
- Radváni, Hadrián: Bibliografia vydaní Spolku sv. Vojtecha v Trnave 1870 – 1994. Trnava: SSV, 1996.
- Sliačky, O.: *Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež do roku 1945*. Bratislava: Mladé letá, 1990.

MÁRIA KOTVÁŠOVÁ-JONÁŠOVÁ

Sú to vážne veci

Báčsky Petrovec, Slovenské vydavateľské centrum 2010, il. Martin Kizúr, 88 s.

DANIEL DUDOK

Z konca našej ulice

Báčsky Petrovec, Slovenské vydavateľské centrum 2009, il. Pavel Čáni, 64 s.

V ostatných rokoch je zaujímavé sledovať situáciu vo vojvodinskej detskej literatúre, ktorá sa po stagnujúcich (vojnových) 90. rokoch pokúša o návrat k produktivite, príznačnej pre 70. a 80. roky 20. storočia. V súčasnosti tu dominuje próza, čo potvrdzuje aj jedna z najúspešnejších vojvodinských autoriek Mária Kotvášová-Jonášová (1957). Po spoločenských prózach *Ocko, kedy pôjdeme?* (1997), *Ocko z čokolády* (2003), *Mať pätnásť je také ťažké alebo Striptíz* (2007) a *Mama, poď sa hrať* (2008) prichádza s pôsobivou zbierkou poviedok pre mládež s príznačným názvom *Sú to vážne veci* (2010). K debutujúcim autorom sa pre zmenu pridáva univerzitný profesor a významný slovakista Daniel Dudok (1932) spomienkovou knihou *Z konca našej ulice* (2009).

Hneď v úvode treba skonštatovať, že mnohé z poviedok zbierky Márie Kotvášovej by si zaslúžili rozpracovanie do väčšieho prozaického celku. Nechýba im humor, pútavosť, ale i vážnosť, vyplývajúca z mnohých problematických situácií v živote dospelávajúceho človeka, žijúceho v rôznych rodinných podmienkach.

Vypožičajúc si autorkine slová z titulu, ide vskutku o „vážne veci“. Autorka však zjavne nemá ambíciu byť až natoľko vážna, aby odpudila potenciálnych mladých čitateľov, a preto sa im prihovára ich rečou. Dialógy medzi dospievajúcimi sú dynamické a často vtipné (*Frajer ako bonbónik*), čo potvrdzuje domnienku, že autorka obstojne rozumie ich mysleniu. Strasti či radosti bežného tínedžera v podobe prvých lások (*Frajer ako bonbónik*), kamarátstva, vzťahu k rodičom, ich príkazom a zákazom (*Prvé cestovanie, Keď otec vychováva, Super mama*), nechuti k učeniu (*Ako utajiť slabú známku pred rodičmi*) či problémov s macochou (*Damjan*). To všetko sú témy Márie Kotvášovej-Jonášovej, ktorá ich spracúva v dvanástich poviedkach. Navyše, pri vtipných opisoch učiteľských zážitkov v poviedke *Učiteľky stratili reč* dôverne čerpá z vlastnej profesie, ktorej je verná už takmer tridsať rokov. Dôkazom toho je i fakt, že autorka niektoré texty, resp. ich pointy koncipuje priamou výzvou. Napríklad v poviedke *Ako utajiť slabú známku pred rodičmi* po predložení príbehu ponúka odpoveď na titulnú otázku a hneď formuluje aj výzvu ako výchovné odporúčanie: „Ni-jako! Nevieť ako, akým záhadným spôsobom, akými tajomnými či nevyspytateľnými cestičkami, ale rodičia jednoducho vždy a stále všetko zistia. Nepreverujte. Už je preverené.“ Nemenej evidentný didaktický zreteľ je aj v poviedkach *Super mama, Danká, Keď otec vychováva* a *Telefonománia*, hoci v posledných dvoch je didaktickosť odľahčená pointou. Každopádne, musíme len súhlasiť s konštatovaním vojvodinskej literárnej vedkyne Jarmily Ho-

R E C E N Z I E

doličovej, že Mária Kotvášová má „schopnosť vnímať svet detí“.

Iným typom je spomienková próza Daniela Dudka, ktorý spracoval vlastné detstvo. Reminiscencie sústreďuje do rodného Erdevíku, blízkeho Šídu, Báčskeho Petrovca a Belehradu, pričom všetky miesta súvisia s hrdinovými/autorovými štúdiami. Tie sú zároveň temporálnym ohraničením sujetu – rozprávanie začína prvou triedou základnej školy a končí vysokoškolskými štúdiami. V poslednej kapitole *Ovo, otoľ, idú tvoji pajtáši!* sa autor, a teda aj hrdina zobrazuje už ako rodič a napokon starý rodič, čím sa preklenuje k súčasnosti. V jednotlivých kapitolách ponúka čitateľovi rôzne veselé príhody, často s dobrodružnou a napínavou zápletkou, keď sa protagonista dostáva do nebezpečných, ale aj komických situácií. Zo stránok tejto útlej knižky cítiť aj kúsok histórie. Dudok sa tu totiž pokúša načrtnúť, ako sa žilo v časoch druhej svetovej vojny a tesne po nej. Autor zobrazuje napríklad problematickosť cestovania (za vzdelaním) bez dnešných dopravných „urýchľovačov“ – hrdina musel zdolať pešo aj niekoľko desiatok kilometrov, navyše kvôli vzdialenosti musel byť odlúčený od rodiny aj niekoľko mesiacov. Napriek tejto skutočnosti rozprávanie nepôsobí deziluzívne. Humorné situácie a šibalstvá, vyplývajúce z veku protagonistu, odľahčujú komplikovanosť zrkadlenej doby. Celkovú úroveň knihy mierne znižuje jej výtvarné poňatie – či už trochu nedôsledná grafická úprava, no predovšetkým desivo pôsobiace ilustrácie (obzvlášť tá titulná), ktoré, hoci zobrazujú veselé témy, prehnanou kresbovou štylizáciou ich negativizujú.

Čitateľ by v prípade detského percipienta mohol mať kontraproduktívny zážitok.

PETER NAŠČÁK

ANDREA GREGUŠOVÁ

Operácia Orech a iné dedkoviny.

Bratislava, Slovart, 2010, il. Alena Wagnerová, 111 s.

Už keď sa v roku 2009 objavila prvá kniha Andrey Gregušovej *Červík Ervín*, dalo sa vytušiť, že do literárnej tvorby pre deti prichádza pohotová a vtipná rozprávačka. Jej druhá kniha *Operácia Orech a iné dedkoviny* túto anticipáciu potvrdila. Zmenil sa iba žáner (namiesto autorskej rozprávky sú to tentoraz príbehy zo života detí), ale rozprávačský šarm a dôvtipnosť sujetových zápletiiek sa nestratili.

Prázdninové dobrodružstvá dvoch bratov sa začínajú v meste, „v ktorom skalpal pes“, ale všetky sa vlastne odohrávajú na dedine v spoločnosti troch dedkov (troch bratov, ktorí „o sebe hovoria, že sú dokopy jeden poriadny chlap“); tí gazdujú sami, keďže jediná žena v ich domácnosti – manželka jedného z nich – odišla na celé leto do kúpeľov. Päť „chlapov“ zostáva teda v chalupe: dvaja malí školáci, ich „pravý dedko“ Vilko – „dednožko“, ktorý nemá nohy, jeho najstarší brat „dedočko“, ktorý je takmer slepý, a tretí brat „deduško“, ktorý zasa nepočuje. Takáto spoločnosť, doplnená ešte náramne zvedavou susedou Uršulou Hvizdíkovou a jej vnučkou „Klankou“ s vyvinutým zmyslom pre recesiú, vytvára sociálny rámec ako stvore-

R E C E N Z I E

ný na skvelú zábavu – ak sa ho ujme dobrý rozprávač. Ako sa už spomenulo, Andreea Gregušová takouto rozprávačkou je.

Predovšetkým vie vtipne individualizovať postavy. V tom rámci sa telesné hendikepy dedkov často stávajú v príbehu sujetotvornými, pričom inakosť autorka predostiera ako samozrejmosť, ako nezvratný fakt, ktorý si dedkovia dobre uvedomujú. Naučili sa s ním žiť, dokonca ho vnímať s nadhľadom, mnohokrát až s humorom. S podobnou samozrejmosťou vnímajú túto skutočnosť i dvaja vnuci. Toto pokladám za jednu z umeleckých výhier autorky: veľmi citlivý fakt, pri ktorom sa autor ľahko môže eticky „potknúť“ (napr. v honbe za akčnosťou zľahčovaním či nebudaj až znevážením) alebo sklŕznuť do neželanej (sentimentálnej) emočnej polohy, uchopila ako prirodzenú súčasť života, ba mnohokrát ako zdroj komických situácií. Vierohodne sú modelovaní a v tom rámci individualizovaní aj obaja chlapci. Určitá komická nadsádzka, prítomná v kresbe susedy Uršule, je motivovaná voľbou dobre zvládnutého priameho detského rozprávania: cez uhol videnia malého chlapca autorka dokázala vniesť do textu odmietavý (nie však agresívny) postoj k hašterivej a zvedavej Uršuli (živený napokon aj postojom deduškov), pričom neupadla do infantilizovania dospelých. Do naračnej perspektívy zároveň zakodovala primerane dávkovanú vrúcnosť vo vzťahu medzi deťmi a deduškami či babkou, autentickosť vzájomných súrodenckých šarvátok, neštylizované kamarátstvo ku Klanke.

Inou autorkinou prednosťou je schopnosť rozprávať o vzťahoch a každoden-

ných udalostiach tak, že sa zrazu stávajú vtipnými a napínavými. Príbehy, ktoré chlapci s dedkami a ostatnými postavami zažijú, pritom nepodliehajú lacnej akčnosti; z obvyčajnej udalosti sa stáva udalosť neobyčajná zásluhou ozvlášťujúcich príznakov postáv a živého rozprávania. Ako príklad môže poslúžiť epizóda „operácia Orech“, teda odstraňovanie konára, ktorý siaha do susedinej záhrady a zavadzia jej, alebo epizóda o pretekaní sa deduškov na káre či o stratégii chlapcov, ako sa zbaviť otravných „sesterníc pra“, ba komicky sa môže skončiť aj taká banálna vec, ako je polievanie záhrady. V epickom stvárnení situácií sa zásluhou rozprávačovho komentára, šťavnatej komunikácie medzi postavami a posúvania udalostí do pozície malých tajomstiev „chlapcov“ vo vzťahu k ženám (babke, matke) vytvára čosi ako ponorná rieka dramatickosti. Napomáha ju i dynamická stavba vety a vtipná lexika: okrem už spomenutého pomenovania dedkov je úsmevné napríklad pomenovanie sesterníc („sesternice pra“), námorníkov („náriečníci“, keďže sa plavili po rieke), úsmev vyvolá aj prekáravá prezývka chlapcov „baba kofa“, ktorou ich častujú dedkovia, ak prejavia určitú slabosť, a pod.

Druhá próza Andreey Gregušovej neponúka čitateľom mladšieho školského veku nič viac a nič menej než naračne vtipne uchopený svet pohody, naplnený autentickou človečnosťou vybudovanou konfrontovaním dvoch síce odlišných, svojím spôsobom však i podobne slobodných nazeraní na svet: stareckého a detského. Z tejto konfrontácie sa rodí nenápadne prítomné poznanie o sociálnych

vzťahoch i presvedčenie, že život je zaujímavý a šťastie sa spája s ľuďmi, ktorí sú nám blízki.

Komiku a dobrú náladu, akú kniha vyvoláva, umocňujú aj ilustrácie Aleny Wagnierovej. Vydavateľstvu Slovart sa zasa vydarila dobrá detská kniha.

ZUZANA STANISLAVOVÁ

MILAN KENDA

Krtko ryje vrtko

Bratislava, DAXE 2010, il. Ján Mikulčík, 45 s.

O Milanovi Kendovi nemožno povedať, že je „čistokrvným“ autorom poézie pre deti. Je to však významná časť jeho tvorby, ktorá obsahuje aforizmy, epigramy, satirické verše, fejtóny či publicistiku zameranú na popularizáciu vedy a témy z oblasti literatúry faktu. Táto tvorba sa orientuje na dospelého čitateľa, a tak sa často zabúda, že Milan Kenda tvorí aj pre detského čitateľa. Poéziou pre deti sa prezentoval v knihe *Rok nakúka spod klobúka* (2008) a jeho veršíky si pravidelne môžu čítať deti v časopisoch Maxík a Zvonček.

Krtko ryje vrtko je autorovou najnovšou zbierkou veršov, ktorá obsahuje úctyhodné množstvo básní (71). Sú to tematicky pestré verše, v ktorých sa malý čitateľ dozvie veľa o rozličných domácich i cudzokrajných zvieratách (hroch, slon, pytón, krokodíl), pravda, situovaných do nie celkom obyčajných verbálnych polôh. Napr. *Pije, pije pijavica, krv je pre ňu terkelica...* (s. 14) alebo *Skús, či bude sob hltat vtáčí zob...* (s. 15). V niektorých veršíkoch sa

zjaví aj chlapec či dievča (Miško, Dušan, Helena, Ivan, Vanda, ba dokonca i Pierre z Grenoblu), ktorí sa nad počínaním zvierat čudujú alebo vám vysvetlia, prečo sa čudovať netreba. Orientácia na tematiku zvieratiek je dobrá, pretože viaceré prieskumy ukazujú, že detský čitateľ rád siahne po básňach, kde sú hlavnými aktérmi zvieratká. Milan Kenda má rád absurdné situácie, ktoré sú vlastné detskej fantázii a vedome ich využíva. Napr. vo veršoch *Stalo sa vraj v Ponikách* modeluje situáciu o koníkovi, ktorý si v pohostinstve objednal tonik. Nápoj mu priniesli, no zobral mu ho sloník. Báseň má vtipnú pointu: *Keď zadriemal koník, dopil mu tonik sloník* (s. 6.). Autor vtipne reflektuje podnety z detského sveta, vie sa ponoriť do myslenia malých mudrákov, ktorým už nie je cudzie slovo *hit*, *džob*, *bingo*, *dingo*, *horor*, ktoré sa vďaka televíznym programom predrali do slovenského jazyka. Hravosť, vtip a fantázia sú v Kendových veršoch dominujúce, za čo zrejme ďakuje ostrovtipu brúsenému na aforizmoch. Pri hre so slovami či slovíčkami dokáže na určitú koncovú slabiku súkať hádam desať či dvadsať rýmov. Zvyčajne využíva zvukomalebnosť združených rýmov, zriedkakedy u neho nájdeme obkročný rým.

Kendova poézia pre deti je postavená na tradičných základoch detskej poézie, no je obohatená o autorov individuálny prístup, ktorý robí verše príťažlivé aj pre súčasnú najmladšiu generáciu.

IVAN SZABÓ

TEODOR KRIŽKA

Kresbička drobná navždy visí v ráme

Bratislava, Factum bonum, 2010. Il. Zuzana Vaňousová. Nečíslované.

Nebýva zvykom, aby básnik v knihe pre deti otvorene deklaroval spôsob hľadania inšpirácie. Obyčajnému smrteľníkovi sú stimulačné postupy ukryté, neprezradené. Iba sa môžeme domnievať, že básnik čerpá z takého alebo onakého námetu. Teodor Križka však svojou zbierkou básní urobil výnimku. Vo vyše tridsiatich básňach nachádza podnety v malbách na sklo zachytávajúcích život človeka v intenciách tradície, ľudového folklóru a zvyklostí. A k tej inšpirácii sa Križka aj priznáva, jednak slovom v úvodnej básni venovanej ilustrátorke (*Maliarka*), jednak vizuálne. Výtvarnú zložku knihy totiž tvorí výlučne tvorba Zuzany Vaňousovej, čo je však veľmi zaujímavé, na niektorých ilustráciách sú zachytené aj časti textov ľudových piesní, čo dodáva knihe osobitý kolorit.

Kniha *Kresbička drobná navždy visí v ráme* je druhou básnikovou zbierkou určenou deťom. Ponúka v nej pokorný pohľad človeka na prírodu, ktorá je bohatým zdrojom sebareflexie, na ľudskú prácu, ktorá vyžaduje trpezlivosť, na detské hry, ktoré sú dnešnému svetu cudzie. Križka v lyrizovaných opisoch ukazuje návod, ako sa možno zastaviť nad krásou ukrytou v prírode (napr. báseň *Dub*), v hudbe (napr. báseň *Flauta*), ako možno čerpať energiu zo vzťahov medzi ľuďmi, tými vzťahmi, ktoré nie sú poznačené

súperením o miesto na výslni, ale takými, v ktorých prežíva vzájomná úcta voči sebe i voči iným. V básňach predstavuje výnimočnosť chvíľ, ktoré poznamenávajú každú detskú dušu (napr. matkina láska prejavovaná cez opatrovanie v chorobe; báseň *Hra*), i citové puto človeka, ktoré prechováva k hračkám (*Chlapec a medvedík*), k veciam, čo majú osobitný význam a viažu sa na ne spomienky (*Staré veci*), alebo k miestam, ktoré sa navždy vryli do našej pamäti (*Záložňa*). Križka narába so slovom, akoby to bol motýľ, ktorý pri nepatrnom pohybe uletí a stratí sa to čaro okamihu. Jeho básne sú navyše prepletané chválou a vďakou adresovanou Bohu, ktorý stojí nad všetkou krásou a dáva nám poznať svoju prítomnosť práve cez ľudí či neopakovateľné okamihy. Aby sa Križka v básňach zväčša kontemplatívneho charakteru priblížil deťom, prenája si motívy známe deťom, ale nie povrchným spôsobom (napr. v básni *Janko Hraško* si básnik zvolil moment návratu k rodičom; pocity Janka Hraška pri návraťe sú priestorom na vyobrazenie úprimnej lásky k nim).

Križka v básňach prekonáva povrchnosť a rozmarnosť dneška upriamovaním na ozajstné hodnoty. V jeho viacrozmernej poetike možno poznávať podstatu obrazného jazyka, najmä metaforu („*májový anjel chodí s krlou*“ v básni *Dážď*). Verše nie sú síce pre deti čítaním na jeden hlt, no určite sú poznávaním možností jazyka a priestorom na hľadanie hlbších významov.

Kniha obsahuje aj doslov, v ktorom sám básnik ozrejmuje svoju potrebu tvoriť a vysvetľuje (ak sa to vôbec dá), ako

možno podliehať procesom inšpirácie cez odhalenie konkrétneho nápadu až po tvorbu. Treba však povedať, že záverečné slovo mohlo byť menej patetické, viac smerované na detského adresáta.

Kniha Teodora Križku a Zuzany Vaňousovej je cenným a príjemným spoločníkom pre tých, ktorí hľadajú pokoj, porozumenie, lásku schovanú vo veršovanom slove. Aj keď voči niektorým syntaktickým konštrukciám či výberu lexi-ky by sme mohli vzniesť miernu kritiku, predsa len v celkovom dojme ostáva príjemná atmosféra knižky, ktorá núti vrátiť sa k sebe, vrátiť sa k človečenstvu, ktoré sa už až tak nenosí.

MARTIN KLIMOVICH

Všetky pekné baby sú blondínky

Bratislava, Perfekt 2010, il. výber z Bienále ilustrácií Bratislava. 141 s.

Od roku 2005 vyhlasuje vydavateľstvo Perfekt autorskú súťaž o najkrajšiu pôvodnú slovenskú poviedku určenú deťom. Cieľom súťaže je prehĺbiť záujem o pôvodnú detskú poviedku, inšpirovať autorov k literárnemu spracovaniu navrhovaných tém, ktoré (ako sa v propozíciách súťaže uvádza) predpokladá úsmevný pohľad a pozitívne východisko. Hodnotenie a výber dvadsiatich poviedok robí porota zložená z literárnych redaktorov, spisovateľov a učiteľov. Konečné určenie víťaznej poviedky, ktorá získa hlavnú cenu – Cenu dieťaťa, je na piatich detských čitateľských kolektívoch. Kniha je ilustrovaná dielami

výtvarníkov z celého sveta – účastníkov Bienále ilustrácií Bratislava.

Víťazné poviedky ohodnotené Cenou dieťaťa sú každý rok uverejnené v antológiách vydavateľstva Perfekt, v edícii Fifikova knižnica. Cenu dieťaťa 2005 získala Jana Bodnárová za poviedku PSY (*Poletíme za dúhou I.*), v roku 2006 Gabriela Majtaníková za poviedku Imidž je nanič (*Poletíme za dúhou II.*). Od roku 2007 nesie antológia názov víťaznej poviedky: Vladimír Hanuliak: *Anjelik vo vysokej tráve* (2007), Gabriela Futová: *Trapoška* (2008), Maroš Andrejčík: *Izba snov* (2009) a zatiaľ posledná od Petra Gibeya: *Všetky pekné baby sú blondínky* (2010).

O stimulovanie záujmu autorov o tvorbu „nedostatkových“ žánrov, ako sa to objavuje v tvorbe pre deti a mládež, ale i tvorbe pre dospelých (román), sa pokúša i vydavateľstvo Perfekt. Navrhovanými témami (okrem poslednej, voľnej témy) sú adopcia, detská láska, postihnutie, drobné zlyhanie, šikanovanie, výsmech, sklamanie, závislosť, choroba, nešikovnosť, tréma, pociťovanie nespravodlivosti, nelásky, diskriminácie menšín. Mieri nimi k potrebe oživovania spoločenskej prózy. Takto priamo pomenované spoločenské problémy a žáner spoločenskej prózy môžu mimovoľne aktivizovať potrebu hľadať účinné riešenie. Našťastie nie je to vždy tak; niektorí autori bez ohľadu na ponúkané témy a žáner prenikajú hlbšie k podstate veci, ak ponechávajú možnosti kreativity a plnšiemu tematizovaniu ľudských hodnôt.

Poviedkový súbor *Všetky pekné baby sú blondínky* je teda tematicky a hodnotovo pestrý, silne sa v ňom prezentuje problém

R E C E N Z I E

„inakosti“ (menšinovej, národnostnej), otázky medzigeneračných, rovesníckych a súrodeneckých vzťahov. Príťažlivosť vyrozprávaného príbehu je rôznorodá.

V prezentovaných príbehoch zaujme napríklad nenásilná hra s textom (Jana Bodnárová: *Objavy v záhrade*). Ako zaujímavá sa javí i jedna zo zápletiiek vo víťaznej poviedke P. Gibeya postavená na zámene slov vodojem a fontána. Denníkový záznam ako výstavbový prvok možno nájsť v dvoch poviedkach (Ján Milčák: *Niekoľko dní* a Peter Gajdošík: *Princ a čerešne*), kde napríklad (v druhej z nich) presvedčivo pôsobí prenesenie paralel z počítačovej reality do prežívanej skúsenosti (*Keď sa na ňu niekedy pozerám, z boku mi pripomína princeznú Zairu*, 40. s.). V poviedkovej zbierke sú tematizované i otázky drobných detských priestupkov (*Pár obyčajných dní*, *Pásla jahody*), ktoré sú vyvážené odpustením. Autori spracúvajú i oblasti záujmov, odmietavé alebo nevšímavé vzťahy k iným národnostným menšinám, ktoré sa potom prerodia do záujmu o iné prostredie, teda do podobného pozitívneho východiska.

Na čo možno tiež v niektorých prózach upozorniť, to sú ustálené slovné spojenia, ktoré nič konkrétne nepomenúvajú (*tvrdá realita*, *plamienok nádeje*, *magická sila ohňa*, *znovuobjaviť hry nášho detstva*, 62. – 63. s.), alebo časté cudzie slová v jednom texte (*ateistka*, *rasistka*, *demokracia*, 24. – 26. s.), ktoré sú príliš abstraktné a ich zložitnosť nie je akoby dostatočne predostretá. Niekedy zasa rozprávačská zručnosť síce pôsobí plynulo a nehatene (*Julo a ježibaba*), ale netematizuje nijaké hlbšie poslanstvo, inokedy ide napríklad o neadekvát-

nu reakciu protagonistu na zobrazovanú skutočnosť (*Mobil*) alebo o náročnú tému, ktorej potencialita zostane nevyužitá (*Sebastián Slniečko sladko spí*).

Niektoré texty možno tiež chápať ako „motivačné“; na istej úrovni môžu plniť poslanstvo, napríklad formálne naplniť predstavu altruizmu alebo toho, že pomoc môže prísť z nečakanej strany a nedocenený protagonista všetkých prekvapí, čím čiastočne čitateľa motivujú k pozitívnemu konaniu a viere vo vlastné sily. To síce tiež nie je zanedbateľné, ale neosloví to človeka aj v polohe jeho jemnejšej vnímavosti a mravnosti. Zaujímavejším sa v poviedkovej zbierke pre deti stáva sledovať to, čo je uvedené v náznakoch, kde problém nie je tematizovaný priamo a kde riešenie je skôr nejednoznačné.

Možno sa pýtať, prečo je spoločenská próza pre deti „nedostatkovým tovarom“ a prečo existuje snaha o to, aby ním nebola. Na druhej strane môže byť aj v spoločenských problémoch fantázia, iracionalita, väčšia obraznosť, ktorá zdanlivo tematizuje niečo iné, účinnejšia ako napríklad racionálne argumenty.

DANA LEŠKOVÁ

JÁN ŠÁNDOR

Čierna ruža (E kali ruža). Rómske rozprávky (Romane paramisa)

Prešov, Združenie Jekhetane/Spolu, 2008, il. J. Cichý, 130 s.

Rómsky prozaik Ján Šándor patrí k predstaviteľom súčasnej rómskej literatúry pre

R E C E N Z I E

deti a mládež na Slovensku. Začínal ako autor pre mladých a dospelých čitateľov koncom 70. rokov 20. storočia v rómskych i nerómskych periodikách (Železničiar, Bosorka, Smer dnes, Priboj, Romano nevo lil, Sama daj, Romano džaniben), zúčastnil sa mnohých celoslovenských súťaží v literárnej tvorbe a bol aj niekoľkokrát ocenený, napr. v roku 2001 získal diplom v súťaži rómskych autorov v rámci projektu Romano kher, v roku 2003 čestné uznanie na VIII. ročníku Gorazdovho literárneho Prešova, v roku 2004 pochvalné uznanie v súťaži O cenu slovenského učeného tovarišstva v Trnave. V tom istom roku publikoval svoju knižnú prvotinu **Rómsky sen**, v roku 2006 zbierku poviedok, povestí a rozprávok zo života Rómov i Nerómov **Ciglianka**, ktorú pomenoval podľa jednej z povestí o začiatkoch ťažby uhlia na hornej Nitre. Píše v nej o láske, nenávisti, o ľudskej zlobe, ale podľa samotného autora „*lásky je tam však najviac*.“ V roku 2007 vydal tretiu knihu poviedok pod názvom **Anjel baníkov**, v ktorej zobrazuje ľudí s ťažkými životnými osudmi a ich anjelov strážnych. Na prvý pohľad útlá kniha obsahuje 16 poviedok o histórii Rómov, o tom, ako museli odísť zo svojej indickej pravlasti, putovať svetom a hľadať si nové miesto na zemi, kde by mohli žiť slobodne a šťastne. Podnetom na napísanie jednej z posledných poviedok *Ježiš Kristus a kováč* autorovi poslúžila legenda o pôvode Rómov – o rómskom kováčovi, ktorý ukoval klince na ukrižovanie Ježiša Krista. V roku 2009 autor publikoval zatiaľ poslednú knihu rómskych rozprávok **Paramisi/Príbeh**, ktorú ilustrovala Helena Breveníko-

vá a do rómskeho jazyka ju preložil Viliam Zeman.

Osobitné miesto v literárnej tvorbe J. Šándora majú rómske rozprávky (paramisa) adresované detskému čitateľovi. Najprv to bola rozprávka *Statočný Dežko* (*O tromado Dežkus*), ktorú v dramatickej úprave pod názvom *Princezná Jolanka a smelý Dežko* (*E krajaskiňa Jolanka the tromado Dežko*) uviedlo v roku 2005 divadlo Romathan v Košiciach. Rozprávku autor publikoval vo svojej prvej knihe rozprávok **Čierna ruža**, ktorá vyšla dvoj-jazyčne, v slovensko-rómskej mutácii. Knihu editovala E. Siegllová a D. Hivešová-Šilanová, do rómskeho jazyka ju preložil V. Zeman. J. Šándor pri písaní 11 rómskych rozprávok myslel najmä na rómske deti z Jarovnic pri Prešove a ich utrpenie počas záplav v roku 1998.

Incipit knihy tvorí motív zo života Rómov – posedávanie pri ohni a počúvanie príbehov -, ktorý autor začlenil do autentického prostredia v Jarovniciach, kde si v jeden júlový podvečer deti posadali okolo ohňa a netrpezlivo očakávali príchod svojej obľúbenej rozprávačky rozprávok – starienky Parňi Bal -, ktorá im zvykla po večeroch vyrozprávať jeden z príbehov zo života jarovnických Rómov, začínajúc slovami *Kde bolo, tam bolo... Kaj sja, odoj sja...* Zvláštnosťou je, že rozprávačom Šándorových rozprávok nie je muž, ako je to zaužívané v rómskej komunite, ale žena, a poslucháčmi nie sú dospelí, ale deti.

J. Šándor sa pri písaní príbehov inšpiroval podobne ako iní rómski autori, napr. D. Banga, J. Berky-Luborecký a E. Lacková, sujetmi starých rómskych roz-

R E C E N Z I E

právok, ktoré sa šírili z pokolenia na pokolenie ústnym podaním. Leitmotívom jeho rozprávok je nešťastný osud jarovníckých Rómov zobrazený klasickým bojom dobra so zlom. Vo väčšine rozprávok rómske postavy dokázali nájsť východisko, resp. stretli nejakého pomocníka, ktorý ich viedol, aby sa príbeh mohol skončiť šťastne. Napr. v rozprávke *Čierna ruža* obetavá rómska dievčinka Etelka za pomoci zázračného starčeka zachraňuje život nielen svojej chorej matke, ale aj začarovanému rómskemu kráľovi; v rozprávke *Hadia komnata (I saperskri soba)* chudobný Róm za pomoci zlatého horiaceho meča zachráni kráľa premeneného na hada, i celé jeho kráľovstvo a zahubí zlú kráľovnú; v rozprávke *O divožienke Elvire a dievčine Sáre (Pal e vešutni manušiñi Elvira the e čhaj Sára)* rómsky mládenec Jakub za pomoci malého škriatka vyslobodí svoju milovanú Sáru a spravodlivo potrestá zlú divožienku Elvíru; v rozprávke *Hrbatý mládenec (Puklano čhavo)* zakliatému hrbatému mládencovi Jánovi priniesie odkliatie bozk na líce od krívejúcej rómskej dievčiny Veronky; v rozprávke *Statočný Dežko (O tromado Dežkus)* chudobný rómsky garbiar Dežko za pomoci medvedice oslobodí princeznú Jolanu väznenú čiernokňažníkom Kalojilom; v rozprávke *Princezná Rosanka (E princezná Drosňori)* kráľ Miloslav za pomoci statočného rómskeho uhliara Aladára potrestá zlú rómsku dievčinu Zlaticu, ktorá otráвила vlastnú sestru; v rozprávke *Čert Smolník a potrestaná pýcha (O beng Ricciñošis the o mardo o baripen)* je za pomoci mladého čerta Smolníka potrestaná zlá macocha Rozália; v rozprávke *Kráľov-*

ná Zeme (La Phuvjake thagarni) kráľovná zeme pomôže osirelej rómskej dievčine Juliane vymaniť sa z chudoby. V troch rozprávkach autor zavŕšil osud svojich hrdinov tragicky, ako keby chcel detskému čitateľovi naznačiť, že ani v rozprávkach sa nemusí vždy všetko skončiť dobre.

V poetike Šándorových rómskych rozprávok sa vyskytujú aj zaujímavé motívy z orientálnych rozprávok, napríklad personifikovaný mesiac a hviezdy, polmesiac, lietajúci koberec, had, hadie hlavy, indický kniežací cirkus, maharadža Ibrahim, arabský koník Balvaj.

Kniha rómskych rozprávok *Čierna ruža* od J. Šándora je podľa môjho názoru z viacerých pohľadov čitateľsky príťažlivá, iniciujúca estetický zážitok. Je vhodná pre detského čitateľa na primárnom stupni vzdelávania v rámci rozvíjania zážitkového čítania. Zárukou toho je autorov rozprávačský talent a jeho schopnosť fabulovať.

BIBIÁNA HLEBOVÁ

KRISTA BENDO VÁ

O prváckom mačiatku

Bratislava, Mladé letá 2009, il. Vladimír Machaj, 74 s.

Krátko po vydaní pre veľký záujem doslova zmizla z knižných pultov publikácia *O prváckom mačiatku* – výber z diela Kristy Bendovej. Rýchla reakcia verejnosti na tento knižný titul by mohla nasvedčovať tomu, že sa vydavateľský projekt naozaj vydaril. Je nepochybne aj znamením

R E C E N Z I E

toho, že Krista Bendová si v predchádzajúcich generáciách čitateľov našla svojich stálych priaznivcov. Je tiež možno potešujúcim potvrdením toho, že o klasikov literatúry pre deti sa čitateľský záujem nevytráca. Je dobré, ak vychádzajú v novom „načítaní“. A práve tento atribút spĺňa výber Magdy Baloghovej. Predstavuje premyslenú, citlivo zostavenú edíciu, ktorá nielen materiálne sprístupňuje Bendovej tvorbu, ale ju aj čitateľsky otvára a približuje. Necháva vyznieť autorkin rukopis, editorsky ju vkladá do súčasného kontextu. Spisovateľské majstrovstvo Bendovej sa tak môže farbistejšie prejavíť na koncentrovanej ploche.

Vytvoriť kvalitnú knihu „prvého čítania“ nie je jednoduché. Od takejto knihy sa právom očakáva, že funkčne vstúpi do procesu vytvárania čitateľských zručností a návykov detí, že bude motivačná a sprostredkuje dieťaťu taký zážitok z čítania, ktorý si bude chcieť zopakovať aj pri ďalších knižkách. Pritom všetkom by mala byť ústretová voči úrovni prváckych čitateľských zručností a mala by sa odlišovať od titulov, ktoré pripomínajú učebnice. Magda Baloghová si zvolila funkčný kľúč na zostavenie takejto publikácie.

Vnútorne významové členenie knihy citlivo korešponduje s vývinovým procesom, do ktorého školáci vstupujú. V knižke je jemne naznačený časový oblúk školského roka. Tým, samozrejme, vychádza v ústrety školskej praxi. Čítankový i učebný materiál je totiž obyčajne tiež rozvrhnutý podľa ročných období v časovom úseku školského roka. Básničky pôsobia ako zjednocujúci prvok publikácie. Navodzujú tematiku ročných období, prípadne

emocionálne pripravujú dieťa na problematiku, o ktorej sa v rozprávkach hovorí. *Septembrová pesnička*, *Čítajme* a viaceré iné „staré známe“ básne vyniknú a čitateľsky zapôsobia najmä vďaka premyslenému kontextu, ktorý im editorka vytvorila. Funkčne totiž využila stimulatívnu Bendovej poetiky. Básnický priestor je modelovaný množstvom objektov, rekvizít, ktoré niekedy v čitateľovi evokujú predstavu meniacich sa scén (*Septembrová pesnička*), divácky ho vtahujú do priestoru, navodzujú riadený dialóg. Autorka sa ciele sústreďuje na aktivizáciu vnímania dieťaťa kumulovaním auditívnych a vizuálnych podnetov. V básničke *Septembrová pesnička* ako školský zvonček zvoní sady a záhrady, a aby deti ešte lepšie nastražili uši, autorka ich zoznamuje i s konkrétnymi osobnosťami „septembrového orchestra“. Stačí len vojsť do otvárajúcej sa brány a dobre počúvať. Táto tendencia má šancu deti zaujať. Prváci sú obyčajne vnútorne nastavení na to, že budú vnímať, pozorovať, učiť sa a rásť.

Podobný postup je uplatnený aj pri iných než len školských témach. V básni *Ako Jožko Pletko upratať chcel všetko* dialógy, vnútorné monológy Jožka a množstvo „rekvizít“ ilustrujúcich mieru Jožkovej vášnivej upratovacej nálady vytvárajú predstavu scény. Dramatizačné prvky slúžia na oživenie priestoru, v ktorom sa môže dieťa tvorivo a bezprostredne pohybovať. Rozvíja sa jeho predstavivosť a formuje sa jeho vnímanie textu. Dieťa v tomto veku ešte nemá dostatočne vyvinuté abstraktné myslenie. Texty básničiek aj rozprávok mu však poskytujú dostatok konkrétnych podnetov, vtahujú ho

R E C E N Z I E

nielen do deja, ale aj do nálady, do pocitov. Funkčne teda slúžia potrebám „prvočítajúcich“. Básničky pripomínajú veršovačky, ktoré samy o sebe nesú efekt hry. Navyše, význam pre túto vekovú kategóriu čitateľov má aj to, že sa dajú ľahko zapamätať.

Knižka mapuje najčastejšie problémy, ktorými dieťa v prvom školskom roku prechádza. Sú charakteristické pre zrelostný vývoj pri prechode z predškolského do školského prostredia. Týkajú sa najmä osobnej zodpovednosti (*Tanierik*), vedomia spolupatričnosti a empatie voči iným (*Ako vrabec hľadal balkón*), jedináčkovskej osamelosti (*O princeznej, ktorá nemala sestričku*), detského zveličovania a klamstva (*Klamárik-somárik*), problémov detského egoizmu (*Rozprávka o rozprávke, O sporovlivom prasiatku*), problému „ja to chcem“ (*Zmrzlina*) alebo aj posunov v tom, ako odlišne od skutočnosti dieťa vníma realitu (*Ako Jožko Pletko upratať chcel všetko, Mravenisko, Snehový Hektor*). Školáci už na prvom stupni vstupujú do procesu sebauvedomovania, postupného osamostatňovania sa od rodičov. Deti môžu byť uzavreté, ťažšie sa zdôverujú. Rozprávka o „NIČ“ (*Bláznivé cestovanie*) môže poslúžiť ako podnet na rodinnú či školskú diskusiu. Bendová provokuje deti, aby kládli základné otázky k témam, ktoré sa učia, aby hľadali, rozmýšľali, prečo sú dôležité (*Kde bolo, tam nebolo, bolo tak, že na svete nebol kalendár*). Možno aj preto, aby sa vyhla nadbytočnému mentorstvu, autorka vytvára v komunikačnom priestore detí a dospelých zdanlivo alogické väzby. V rozprávke *Snehový Hektor* vznikne kontrast me-

dzi prakticky zameraným vnímaním matky a emocionálne motivovaným konaním syna. Matka nechce dovoliť, aby pes Bundáš spal v zime v dome, lebo si myslí, že je na zimu usposobený a chce, aby strážil dvor. Synovi je ľúto nechať psa na mraze. Vytvorí snehového Hektora – strážcu dvora a Bundáša prepašuje do izby. Autorka pritom necháva na čitateľa, aby si situáciu vyhodnotil a urobil si názor. Podobne postupuje aj v úsmevnej rozprávke *O prváckom mačiatku*. Využíva princíp hyperbolizácie v tom, ako postavy vyhodnocujú situáciu v prváckej triede. Zatúlané zvieratko vyvolá prehnané reakcie dospelých. Sú zdrojom situačného humoru v príbehu, ktorý má zároveň motivačnú funkciu; približuje školu ako pútavé prostredie. Princíp hyperbolizácie je súčasťou autorkinej taktiky. Spôsob, akým využíva nadsádzku, je blízky detskému prežívaniu. Má prvky prejavu, ktorý je pre deti v prváckom veku typický, keď hovoria o svojich zážitkoch.

Bendovej osobitá autorská stratégia sa prejavuje práve v tom, ako s deťmi „hovorí“. Napriek tomu, že používa formu rozprávania v tretej osobe, „všvedúci“ rozprávač nepôsobí mentorským dojmom. Jeho funkciou je otvárať priestor príbehu. Komentovanie obmedzuje autorka zásadne na to, aby čitateľovi umožnila vstúpiť do situácie a emocionálne sa zžiť s dejom. Ten je pritom prerozprávajú v intenciách toho, ako dieťa situáciu pravdepodobne vníma. Autorka dáva pozor na to, aby sa dieťa samo zorientovalo v probléme, preto sa vyhýba priamym odkazom na riešenie, hodnotenie, poučanie, vysvetľovanie. Ak cíti potrebu naviesť dieťa k „poznaniu“, ro-

R E C E N Z I E

bí to prostredníctvom hyperbolizovania, ktoré čitateľovi pomôže uvedomiť si dôsledky postojov alebo správania. Ak chce vzbudiť pozornosť, stimulovať vzťah dieťaťa k nejakému objektu, problému, nadväzuje priamy kontakt s čitateľom, oslovuje ho, angažuje ho do situácie.

Nie vždy sa rozprávka skončí dobre. Smutný koniec má príbeh *O sporovlivom prasiatku*, v ktorom sa zo šťastnej, múdrej, žičlivej Aničky Smieškovej razom stane lakomé, zachmúrené dievčatko, ktoré si aj za úsmev nechá platiť do prasiatka. Je na vine čarodejník alebo má za svoje konanie zodpovednosť Anička? Je to výzva pre dieťa, aby si vyvodilo správny zá-

ver. Stimulovanie dieťaťa k vnútornej reakcii je výborný spôsob, ako podporovať zdravý rozvoj jeho osobnosti.

Krista Bendová už patrí ku klasike tvorby pre deti. Nie všetko z toho, čo vytvorila, by súčasným detským čitateľom bolo zrozumiteľné. Vo svojich dielach podľahla aj politickej tendenčnosti a schematizmu. O to príjemnejšie je začítať sa do výberovej edície a uvedomiť si, koľko impulzov k vnútornej slobode, k individuálnemu vnímaniu a prežívaniu nájdeme v jej tvorbe. Je to v istom zmysle i hodená rukavica pre ďalšie kvalitné edície aj starších autorov.

TIMOTEA VRÁBLOVÁ

100 + 100

Památník národného písennictví v Prahe a BIBIANA, medzinárodný dom umenia pre deti, pripravili putovnú výstavu **Najkrajšie české a slovenské detské knihy**. Predstavili na nej 100 slovenských a 100 českých kníh pre deti a mládež, ktoré vyšli za ostatných desať rokov. Prvá vernisáž výstavy bola v priestoroch Slovenského inštitútu v Prahe, kde si ju návštevníci mohli pozrieť od 10. februára do 7. marca 2011. Výstavu otvoril riaditeľ Vladimír Valovič, riaditeľ BIBIANY Peter Tvrdon a riaditeľ PNP Zdeňek Freisleben. Komissárkou českej časti je Vladimíra Hoštová, slovenskú časť pripravila Eva Cíferská. V priebehu roka 2011 výstava putuje po hejtmanstvách v Českej republike (8. – 4. apríla bola Mestskom múzeu v Moravskej Třebovej, od 3. mája do 31. mája v Krajskej knižnici v Pardubiciach, od 3. júna do 30. júna v Študijnej a vedeckej knižnici v Plzni a od 4. júla do 28. júla v Krajskej knižnici v Karlových Varoch). Do konca roka si ju budú môcť ešte pozrieť záujemcovia v Liberci, Hradci Králové a v Olomouci. Budúci rok sa výstava presunie na Slovensko.

(ec)

NAJKRAJŠIE DETSKÉ KNIHY 2010

JAR

Jaroslava Blažková: Traja nebojsovia a duch Miguel
Ilustrácie Veronika Cabadaiová, Vydavateľstvo Q111

LETO

Krista Bendová: Osmijanko sa vracia
Ilustrácie Božena Plochánová, Buvik
Branislav Jobus: Muflón Ancijáš a jeho spanilá jazda
Ilustrácie Igor Derevenec, Slovart

JESEŇ

Sara Nui: Tonino a pieskový šaško
Ilustrácie Peter Uchnár, Perfekt
Ako začať zbierať známky
Ilustrácie Ladislav Jakubčo, Peter Uchnár, Namiko Uchnárová, Perfekt
Štefan Moravčík: Povesti o slovenských hradoch
Ilustrácie Dana Moravčíková, Vydavateľstvo Matice slovenskej
Jozef Horák: Slovenské povesti III
Ilustrácie Zuzana Bočkayová Bruncková, Matica slovenská
Valentín Šefčík: Basta fidli
Ilustrácie Miroslav Cipár, Q111

ZIMA

Marián Hatala: Kratochvíle pre väčšie deti a menších dospelých
Ilustrácie Ľubo Guman, SPN – Mladé letá
Prekrásny Janko
Ilustrácie Albín Brunovský, VIRVAR

Najlepšie detské knihy 2010

LETO

Ján Milčák: Jakub s veľkými ušami, Modrý Peter

JESEŇ

Iva Procházková: Päť minút pred večerou
Preložila Zuzana Stanislavová, Q111

ZIMA

John Boyne: Noe na úteku
Preložila Alena Redlingerová, Slovart
Prekrásny Janko
Podala Iva Kadlečíková, VIRVAR